

www.turkishstudies.net/language

Turkish Studies - Language and Literature

eISSN: 2667-5641

Research Article / Araştırma Makalesi

ANKARA SCIENCE
UNIVERSITY

Lexicalized Nouns Derived from Verbal Nouns in the Religious Texts of the Mamluk Kipchak Turkish Period

*Memluk Kıpçak Türkçesi Dönemi Dinî Metinlerinde İsim-Fiillerden Türemiş Kalıcı Adlar**

Osman Avcı** - Onur Balcı***

Abstract: Word formation and the lexicalization of morphemes are among the significant processes contributing to the expansion of a language's vocabulary. This study examines the functions of the *verbal noun* suffixes *-mA*, *-mAk*, and *-(I, U)ş* in forming *lexicalized nouns* in religious texts of the Mamluk Kipchak Turkish period. In Turkish, *verbal noun* suffixes, although originally serving to form action nouns, may, over the course of historical development, lose their verbal characteristics and give rise to new lexical items. In this study, this transformation process is evaluated on the basis of motion, state, and process verbs, and the relationship between the semantic nature of the verbal base and the function of the derived *lexicalized noun* is analysed. Accordingly, structures derived from motion verbs were found to predominantly produce names of tools and instruments, food and beverages, clothing, and natural places, whereas structures derived from state and process verbs mostly formed abstract nouns. The theoretical framework of the study is based on the views of Ergin, Korkmaz, and Karaağaç, who argue that *verbal noun* suffixes in Turkish may become lexicalized and form permanent nouns. In addition, the study draws upon Güner's evaluations concerning the formation of concrete and abstract *lexicalized nouns* through these suffixes in Kipchak Turkish. The analysis demonstrates that many structures formed with the suffixes *-mA*, *-mAk*, and *-(I, U)ş* in the religious texts of the Mamluk Kipchak Turkish period went beyond their original function as action nouns and acquired the status of *lexicalized nouns*. Thus, these suffixes functioned not only as grammatical markers forming temporary action nouns but also as productive derivational devices contributing to the vocabulary of the period. These findings demonstrate that *verbal noun* suffixes also function as an effective derivational device in the formation of the historical vocabulary of Turkish.

* This article is derived from the author's doctoral dissertation entitled "Word Formation (Derivation - Compounding) in Religious Texts of the Mamluk Kipchak Turkish Period" which is currently in progress.

Bu makale, hazırlanmakta olan "Memluk Kıpçak Türkçesi Dönemi Dinî Eserlerinde Söz Yapımı (Türetme - Birleştirme) başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Corresponding Author: PhD Student, Sivas Cumhuriyet University, Institute of Social Science, Department of Turkish Language and Literature

Sorumlu Yazar: Doktora öğrencisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

ORCID <https://orcid.org/0009-0009-5135-1015>

k.osmanavci@gmail.com

*** Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Letters, Department of Contemporary Turkic Languages and Literatures

Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2771-7354>

onur.balcı.ctl@gmail.com

Cite as/ Atıf: Avcı, O. & Balcı, O. (2026). Lexicalized nouns derived from verbal nouns in the religious texts of the Mamluk Kipchak Turkish period / Memluk Kıpçak Türkçesi dönemi dinî metinlerinde isim-fiillerden türemiş kalıcı adlar. *Turkish Studies – Language and Literature*, 21(3), 4791-4850. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.94858>

Received/Geliş: 10 June/Haziran 2026

Accepted/Kabul: 20 September/Eylül 2026

Published/Yayın: 25 September/Eylül 2026

Checked by plagiarism software

Keywords: Mamluk Kipchak Turkish, religious texts, verbal noun, lexicalized nouns, lexical item.

Öz: Söz yapımı ve biçim birimlerin kalıplaşması, dilin söz varlığını genişleten önemli süreçler arasında yer almaktadır. Bu çalışmada, Memluk Kıpçak Türkçesi Dönemi dinî metinlerinde yer alan *-mA*, *-mAk* ve *-(I, U)ş* isim-fiil eklerinin kalıplaşma yoluyla *kalıcı ad* oluşturma işlevleri incelenmiştir. Türkçede *isim-fiil* ekleri, başlangıçta eylem adı kurma işlevi taşımakla birlikte tarihî süreç içerisinde eylemsi özelliklerini kaybederek yeni söz varlığı unsurları türetebilmektedir. Çalışmada, bu dönüşüm süreci hareket, durum ve süreç eylemleri temelinde değerlendirilmiş ve eylem tabanının anlamsal niteliği ile türetilen *kalıcı adın* işlevi arasındaki ilişki ortaya konmuştur. Buna göre hareket eylemlerinden türeyen yapıların çoğunlukla araç-gereç adı, yiyecek ve içecek adı, giyecek adı ve doğal yer adı; durum ve süreç eylemlerinden türeyen yapıların ise daha çok, soyut kavram adı oluşturduğu tespit edilmiştir. Çalışmanın kuramsal çerçevesi, Türkçede *isim-fiil* eklerinin kalıplaşarak *kalıcı ad* oluşturabildiğini belirten Ergin, Korkmaz ve Karaağaç'ın görüşleri doğrultusunda şekillendirilmiştir. Ayrıca Güner'in Kıpçak Türkçesinde ilgili eklerin somut veya soyut *kalıcı adlar* türettiğine ilişkin değerlendirmelerinden de yararlanılmıştır. İnceleme sonucunda, Memluk Kıpçak Türkçesi Dönemi dinî metinlerinde geçen birçok *-mA*, *-mAk* ve *-(I, U)ş* ekli yapının eylem adı işlevinin ötesine geçerek *kalıcı ad* niteliği kazandığı ve bu eklerin dönemin söz varlığının oluşumunda önemli bir rol oynadığı görülmüştür. Bu bulgular, *isim-fiil* eklerinin Türkçenin tarihî söz varlığının şekillenmesinde etkin bir söz yapım aracı olarak da işlev gördüğünü ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Memluk Kıpçak Türkçesi, dinî metinler, isim-fiil, kalıcı adlar, söz varlığı unsuru.

Structured Abstract:

In Turkish, *verbal noun* suffixes are not merely morphological devices that nominalize verbs but also play a significant role in the formation of *lexicalized nouns* through the process of lexicalization. Throughout the historical development of Turkish, many *verbal noun* formations have gradually lost their original function as action nouns and developed into independent lexical items denoting a wide range of conceptual domains. This process can be traced back to Old Turkic, and historical texts provide valuable evidence for understanding its development. Although the religious texts of the Mamluk Kipchak Turkish period constitute a rich source of such evidence, studies that comprehensively examine the historical development and usage characteristics of *lexicalized nouns* derived from *verbal noun* suffixes remain limited. The aim of this study is to identify the lexical items derived from *verbal noun* suffixes in the religious texts of the Mamluk Kipchak Turkish period that subsequently acquired the status of *lexicalized nouns*, to examine their semantic and functional characteristics, and to evaluate their place in the historical development of Turkish. Accordingly, the study seeks to answer the question of how *verbal noun* suffixes contributed to the development of the Turkish vocabulary beyond their primary function of forming *verbal nouns*.

Although the role of *verbal noun* suffixes in the formation of *lexicalized nouns* has long been recognized in Turkological studies, comparative research examining this process specifically on the basis of the religious texts of the Mamluk Kipchak Turkish period remains rather limited. This study aims to fill this gap through evidence obtained from these texts. Rather than adopting modern approaches to lexicalization, the study is grounded in the understanding of lexicalization and *lexicalized noun* formation developed within historical Turkic linguistics. Within this framework, lexicalization is defined as the process by which *verbal noun* formations lose their verbal characteristics and develop into independent lexical items, whereas *lexicalized nouns* are regarded as the lexical units resulting from this process. Furthermore, the study examines the noun categories derived from motion, state, and process verbs and evaluates their place within the historical Turkish vocabulary. In this respect, the study aims to demonstrate that, in the religious texts of the Mamluk Kipchak Turkish period, *verbal noun* suffixes function not only as morphological devices but also as productive means of word formation and lexical enrichment.

The research was conducted within the qualitative research paradigm using the document analysis method. The analysis focused on formations constructed with *verbal noun* suffixes in the religious texts of the Mamluk Kipchak Turkish period that had acquired the status of *lexicalized nouns*. The identified examples were analysed according to etymological, diachronic, and functional criteria. Their historical development was then examined comparatively through textual and lexicographical data from Old Turkic, Old Uyghur Turkic, Karakhanid Turkic, and Kipchak Turkic. In addition, data from the *Tarama Sözlüğü* and the *Derleme Sözlüğü* were consulted to investigate the continuity of these formations in Modern Turkish. This methodological approach was adopted in order to provide a comprehensive evaluation of the historical development, semantic change, and continuity in the usage of *lexicalized nouns* derived from *verbal noun* suffixes.

The findings of the study demonstrate that numerous forms derived with *verbal noun* suffixes in the religious texts of the Mamluk Kipchak Turkish period gradually lost their original function as *verbal nouns* and became *lexicalized nouns* over time. The analysed examples indicate that forms derived from verbs of motion, state, and process developed into various nominal categories, including names of tools and implements, food and beverage terms, clothing terms, landform names, and a wide range of concrete and abstract nouns. The findings further reveal that formations derived from verbs of motion predominantly developed into concrete nouns, whereas those derived from state and process verbs generally evolved into abstract nouns. The diachronic comparative analysis shows that a considerable number of these forms can be traced back to Old Turkic and continued to exist throughout different historical Turkic written languages. Evidence from the *Tarama Sözlüğü* and the *Derleme Sözlüğü* also demonstrates that some of these lexicalized forms have survived in Modern Turkish and its dialects. These findings indicate that *verbal noun* suffixes should not be regarded solely as grammatical markers forming *verbal nouns* but also as productive word-formation devices that enrich the Turkish vocabulary through lexicalization. In this respect, the study supports previous observations in historical Turkic linguistics with new evidence drawn from the religious texts of the Mamluk Kipchak Turkish period and provides a more comprehensive explanation of the role of *verbal noun* suffixes in the development of the Turkish vocabulary.

In conclusion, the study demonstrates that numerous forms derived with *verbal noun* suffixes in the religious texts of the Mamluk Kipchak Turkish period acquired the status of *lexicalized nouns* over time and

that this process played a significant role in the historical development of the Turkish vocabulary. The findings show that *verbal noun* suffixes in the historical Turkic written languages functioned not only as grammatical markers but also as productive devices of word formation. In this respect, the study contributes to a more comprehensive understanding of the vocabulary of Mamluk Kipchak Turkish and highlights the importance of examining lexicalization alongside the formation of *lexicalized nouns* in historical Turkic linguistic research. Furthermore, the findings provide a comparative perspective for future studies on word formation in the historical Turkic written languages. Similar research based on different historical Turkic varieties and text types is expected to offer a more comprehensive account of the historical continuity and productivity of *verbal noun* suffixes in the development of the Turkish vocabulary. Consequently, the study contributes to a more holistic understanding of the role of *verbal noun* suffixes in word formation and lexical development within historical Turkic linguistics.

Keywords: Mamluk Kipchak Turkish, religious texts, verbal noun, lexicalized nouns, lexical item.

المخلص المنهجي:

في اللغة التركية، لا تُعدّ اللواحق الاسمية للفعل مجرد أدوات صرفية لتحويل الأفعال إلى أسماء، بل تؤدي أيضاً دوراً مهماً في تكوين الأسماء المعجمية من خلال عملية المعجمة. وخلال التطور التاريخي للتركية، فقدت كثير من التراكيب الاسمية للفعل وظيفتها الأصلية كأسماء حدث، وتحوّلت تدريجياً إلى وحدات معجمية مستقلة تدل على مجالات مفهومية واسعة. ويمكن تتبع هذه العملية منذ التركية القديمة، حيث توفر النصوص التاريخية أدلة قيمة لفهم هذا التطور. وعلى الرغم من أن النصوص الدينية في فترة التركية القبطية المملوكية تشكل مصدراً غنياً لمثل هذه الأدلة، فإن الدراسات التي تتناول بشكل شامل التطور التاريخي وخصائص الاستخدام للأسماء المعجمية المشتقة من اللواحق الاسمية للفعل ما تزال محدودة. يهدف هذا البحث إلى تحديد الوحدات المعجمية المشتقة من اللواحق الاسمية للفعل في النصوص الدينية للفترة القبطية المملوكية، والتي اكتسبت لاحقاً صفة الأسماء المعجمية، وإلى دراسة خصائصها الدلالية والوظيفية، وتقييم مكانتها في التطور التاريخي للتركية وبناءً على ذلك، يسعى البحث للإجابة عن سؤال: كيف أسهمت اللواحق الاسمية للفعل في تطوير المعجم التركي بما يتجاوز وظيفتها الأساسية في تكوين الأسماء الاسمية للفعل؟

وعلى الرغم من أن دور اللواحق الاسمية للفعل في تكوين الأسماء المعجمية قد أقرّ منذ زمن بعيد في الدراسات التركولوجية، فإن الأبحاث المقارنة التي تتناول هذه العملية تحديداً في النصوص الدينية للفترة القبطية المملوكية ما تزال محدودة. يسعى هذا البحث إلى سد هذه الفجوة من خلال الأدلة المستخلصة من تلك النصوص. ولا يعتمد البحث على المناهج الحديثة في دراسة المعجمة، بل يستند إلى الفهم الذي تطوّر ضمن علم اللغة التركي التاريخي. وفي هذا الإطار، تُعرّف المعجمة بأنها العملية التي تفقد فيها التراكيب الاسمية للفعل خصائصها الفعلية وتحوّل إلى وحدات معجمية مستقلة، بينما تُعدّ الأسماء المعجمية الوحدات الناتجة عن هذه العملية. كما يتناول البحث فئات الأسماء المشتقة من أفعال الحركة والحالة والعملية، ويقيم مكانتها ضمن المعجم التركي التاريخي. ومن هذا المنظور، يهدف البحث إلى إثبات أن اللواحق الاسمية للفعل في النصوص الدينية للفترة القبطية المملوكية لم تكن مجرد أدوات صرفية، بل وسائل إنتاجية لتوليد الكلمات وإثراء المعجم.

أجري البحث ضمن إطار المنهج النوعي باستخدام أسلوب تحليل الوثائق. ركّز التحليل على التراكيب المكوّنة باللواحق الاسمية للفعل في النصوص الدينية للفترة القبطية المملوكية، والتي اكتسبت صفة الأسماء المعجمية. وقد جرى تحليل الأمثلة المحددة وفق معايير اشتقاقية وتاريخية ووظيفية، ثم تمت دراسة تطورها التاريخي بشكل مقارن من خلال بيانات نصية ومعجمية من التركية القديمة، والتركية الأوغورية القديمة، والتركية القراخانية، والتركية القبطية. بالإضافة إلى ذلك، استُعين ببيانات من *قاموس التراما* و*قاموس الديرلمه* للتحقق من استمرارية هذه التراكيب في التركية الحديثة. وقد اعتمد هذا المنهج لتقديم تقييم شامل للتطور التاريخي، والتغير الدلالي، واستمرارية استخدام الأسماء المعجمية المشتقة من اللواحق الاسمية للفعل.

تُظهر نتائج البحث أن العديد من التراكيب المشتقة باللواحق الاسمية للفعل في النصوص الدينية للفترة القبطية المملوكية فقدت تدريجياً وظيفتها الأصلية كأسماء فعلية، وأصبحت أسماء معجمية مع مرور الزمن. وتشير الأمثلة المحلّة إلى أن التراكيب المشتقة من أفعال الحركة والحالة والعملية تطوّرت إلى فئات اسمية متنوعة، بما في ذلك أسماء الأدوات والآلات، وأسماء الطعام والشراب، وأسماء الملابس وأسماء التضاريس، فضلاً عن مجموعة واسعة من الأسماء الملموسة والمجردة. كما تكشف النتائج أن التراكيب المشتقة من أفعال الحركة تطوّرت في الغالب إلى أسماء ملموسة، بينما تطوّرت تلك المشتقة من أفعال الحالة والعملية إلى أسماء مجردة. وتُظهر المقارنة التاريخية أن عدداً كبيراً من هذه التراكيب يمكن تتبعه إلى التركية القديمة واستمر وجوده في مختلف اللغات التركية المكتوبة التاريخية. وتُظهر الأدلة من *قاموس التراما* و*قاموس الديرلمه* أن بعض هذه التراكيب المعجمية ما تزال موجودة في التركية الحديثة ولهجاتها. وتشير هذه النتائج إلى أن اللواحق الاسمية للفعل لا ينبغي النظر إليها فقط كعلامات نحوية لتكوين الأسماء الاسمية للفعل، بل أيضاً كأدوات إنتاجية لتوليد الكلمات وإثراء المعجم التركي من خلال المعجمة. ومن هذا المنظور، يدعم البحث الملاحظات السابقة في علم اللغة التركي التاريخي بأدلة جديدة مستخلصة من النصوص الدينية للفترة القبطية المملوكية، ويقدم تفسيراً أكثر شمولاً لدور اللواحق الاسمية للفعل في تطوير المعجم التركي.

وفي الختام، يثبت البحث أن العديد من التراكيب المشتقة باللواحق الاسمية للفعل في النصوص الدينية للفترة القبطية المملوكية اكتسبت صفة الأسماء المعجمية مع مرور الزمن، وأن هذه العملية لعبت دوراً مهماً في التطور التاريخي للمعجم التركي. وتُظهر النتائج أن اللواحق الاسمية للفعل في اللغات التركية المكتوبة التاريخية لم تكن مجرد علامات نحوية، بل أدوات إنتاجية لتوليد الكلمات. ومن هذا المنظور يسهم البحث في فهم أكثر شمولاً لمعجم التركية القبطية المملوكية، ويبرز أهمية دراسة المعجمة إلى جانب تكوين الأسماء المعجمية في أبحاث اللغة التركية التاريخية. كما تقدّم النتائج منظوراً مقارناً لأبحاث مستقبلية حول تكوين الكلمات في اللغات التركية المكتوبة التاريخية. ومن المتوقع

أن تقدم أبحاث مماثلة تستند إلى تنوعات تركية تاريخية مختلفة وأنواع نصوص متنوعة تفسيراً أكثر شمولاً للاستمرارية التاريخية وإنتاجية اللواحق الاسمية للفعل في تطوير المعجم التركي. وبالتالي، يسهم البحث في فهم أكثر تكاملاً لدور اللواحق الاسمية للفعل في تكوين الكلمات وتطوير المعجم ضمن علم اللغة التركي التاريخي.

الكلمات المفتاحية: التركية القبطاكية المملوكية، النصوص الدينية، الاسم الفعلي، الأسماء المعجمية، الوحدة المعجمية.

Résumé Structuré:

En turc, les suffixes nominaux verbaux ne constituent pas uniquement des dispositifs morphologiques destinés à nominaliser les verbes, mais jouent également un rôle significatif dans la formation de noms lexicalisés par le processus de lexicalisation. Au cours du développement historique du turc, de nombreuses formations nominales verbales ont progressivement perdu leur fonction originelle de noms d'action et se sont transformées en unités lexicales indépendantes désignant un large éventail de domaines conceptuels. Ce processus peut être retracé jusqu'au vieux turc, et les textes historiques fournissent des preuves précieuses pour en comprendre l'évolution. Bien que les textes religieux de la période du turc kiptchak mamelouk constituent une source riche de telles données, les études qui examinent de manière exhaustive le développement historique et les caractéristiques d'usage des noms lexicalisés dérivés des suffixes nominaux verbaux demeurent limitées. L'objectif de cette étude est d'identifier les unités lexicales dérivées des suffixes nominaux verbaux dans les textes religieux de la période kiptchak mamelouke qui ont ensuite acquis le statut de noms lexicalisés, d'examiner leurs caractéristiques sémantiques et fonctionnelles, et d'évaluer leur place dans le développement historique du turc. En conséquence, l'étude cherche à répondre à la question de savoir comment les suffixes nominaux verbaux ont contribué au développement du vocabulaire turc au-delà de leur fonction première de formation de noms verbaux.

Bien que le rôle des suffixes nominaux verbaux dans la formation de noms lexicalisés ait été reconnu depuis longtemps dans les études turcologiques, les recherches comparatives portant spécifiquement sur ce processus à partir des textes religieux de la période kiptchak mamelouke restent rares. Cette étude vise à combler cette lacune grâce aux données issues de ces textes. Plutôt que d'adopter des approches modernes de la lexicalisation, elle s'appuie sur la compréhension développée dans le cadre de la linguistique turque historique. Dans ce contexte, la lexicalisation est définie comme le processus par lequel les formations nominales verbales perdent leurs caractéristiques verbales et se développent en unités lexicales indépendantes, tandis que les noms lexicalisés sont considérés comme les unités résultant de ce processus. L'étude examine en outre les catégories nominales dérivées des verbes de mouvement, d'état et de processus, et évalue leur place dans le vocabulaire turc historique. À cet égard, elle vise à démontrer que, dans les textes religieux de la période kiptchak mamelouke, les suffixes nominaux verbaux fonctionnent non seulement comme des dispositifs morphologiques, mais aussi comme des moyens productifs de formation lexicale et d'enrichissement du vocabulaire.

La recherche a été menée dans le cadre du paradigme qualitatif en utilisant la méthode d'analyse documentaire. L'analyse s'est concentrée sur les formations construites avec des suffixes nominaux verbaux dans les textes religieux de la période kiptchak mamelouke qui avaient acquis le statut de noms lexicalisés. Les exemples identifiés ont été analysés selon des critères étymologiques, diachroniques et fonctionnels. Leur développement historique a ensuite été examiné de manière comparative à travers des données textuelles et lexicographiques provenant du vieux turc, du turc ouïghour ancien, du turc karakhanide et du turc kiptchak. En outre, les données du *Tarama Sözlüğü* et du *Derleme Sözlüğü* ont été consultées afin d'étudier la continuité de ces formations en turc moderne. Cette approche méthodologique a été adoptée afin de fournir une évaluation complète du développement historique, du changement sémantique et de la continuité dans l'usage des noms lexicalisés dérivés des suffixes nominaux verbaux.

Les résultats de l'étude montrent que de nombreuses formes dérivées avec des suffixes nominaux verbaux dans les textes religieux de la période kiptchak mamelouke ont progressivement perdu leur fonction originelle de noms verbaux et sont devenues des noms lexicalisés au fil du temps. Les exemples analysés indiquent que les formes dérivées des verbes de mouvement, d'état et de processus se sont développées en diverses catégories nominales, incluant les noms d'outils et d'instruments, les termes alimentaires et de boisson, les termes vestimentaires, les noms de reliefs, ainsi qu'un large éventail de noms concrets et abstraits. Les résultats révèlent en outre que les formations dérivées des verbes de mouvement se sont principalement développées en noms concrets, tandis que celles dérivées des verbes d'état et de processus ont généralement

évolué vers des noms abstraits. L'analyse diachronique comparative montre qu'un nombre considérable de ces formes peut être retracé jusqu'au vieux turc et a continué d'exister dans différentes langues turques écrites historiques. Les preuves issues du *Tarama Sözlüğü* et du *Derleme Sözlüğü* démontrent également que certaines de ces formes lexicalisées ont survécu en turc moderne et dans ses dialectes. Ces résultats indiquent que les suffixes nominaux verbaux ne doivent pas être considérés uniquement comme des marqueurs grammaticaux formant des noms verbaux, mais aussi comme des dispositifs productifs de formation lexicale qui enrichissent le vocabulaire turc par la lexicalisation. À cet égard, l'étude confirme les observations antérieures en linguistique turque historique avec de nouvelles données tirées des textes religieux de la période kiptchak mamelouke et fournit une explication plus complète du rôle des suffixes nominaux verbaux dans le développement du vocabulaire turc.

En conclusion, l'étude démontre que de nombreuses formes dérivées avec des suffixes nominaux verbaux dans les textes religieux de la période kiptchak mamelouke ont acquis le statut de noms lexicalisés au fil du temps et que ce processus a joué un rôle significatif dans le développement historique du vocabulaire turc. Les résultats montrent que les suffixes nominaux verbaux dans les langues turques écrites historiques ont fonctionné non seulement comme des marqueurs grammaticaux, mais aussi comme des dispositifs productifs de formation lexicale. À cet égard, l'étude contribue à une compréhension plus complète du vocabulaire du turc kiptchak mamelouk et souligne l'importance d'examiner la lexicalisation parallèlement à la formation des noms lexicalisés dans la recherche linguistique turque historique. En outre, les résultats offrent une perspective comparative pour les études futures sur la formation lexicale dans les langues turques écrites historiques. Des recherches similaires basées sur différentes variétés turques historiques et divers types de textes devraient fournir une explication plus complète de la continuité historique et de la productivité des suffixes nominaux verbaux dans le développement du vocabulaire turc. Par conséquent, l'étude contribue à une compréhension plus holistique du rôle des suffixes nominaux verbaux dans la formation lexicale et le développement du vocabulaire au sein de la linguistique turque historique.

Mots-clés : Turc Kiptchak Mamelouk, textes religieux, nom verbal, noms lexicalisés, unité lexicale.

Strukturierte Zusammenfassung:

Im Türkischen sind die verbalen Nominalsuffixe nicht nur morphologische Mittel zur Nominalisierung von Verben, sondern spielen auch eine bedeutende Rolle bei der Bildung lexikalisierten Substantive durch den Prozess der Lexikalisierung. Im Verlauf der historischen Entwicklung des Türkischen haben viele verbale Nominalbildungen ihre ursprüngliche Funktion als Aktionssubstantive allmählich verloren und sich zu unabhängigen lexikalischen Einheiten entwickelt, die ein breites Spektrum konzeptueller Bereiche bezeichnen. Dieser Prozess lässt sich bis ins Alt türkische zurückverfolgen, wobei historische Texte wertvolle Belege für sein Verständnis liefern. Obwohl die religiösen Texte der mamelukisch-kiptschakischen Periode eine reiche Quelle solcher Belege darstellen, bleiben Studien, die die historische Entwicklung und die Gebrauchseigenschaften der aus verbalen Nominalsuffixen abgeleiteten lexikalisierten Substantive umfassend untersuchen, begrenzt. Ziel dieser Studie ist es, die aus verbalen Nominalsuffixen abgeleiteten lexikalischen Einheiten in den religiösen Texten der mamelukisch-kiptschakischen Periode zu identifizieren, ihre semantischen und funktionalen Eigenschaften zu untersuchen und ihre Stellung in der historischen Entwicklung des Türkischen zu bewerten. Dementsprechend soll die Studie die Frage beantworten, wie verbale Nominalsuffixe über ihre primäre Funktion hinaus zur Entwicklung des türkischen Wortschatzes beigetragen haben.

Obwohl die Rolle der verbalen Nominalsuffixe bei der Bildung lexikalisierten Substantive in der Turkologie seit langem anerkannt ist, bleiben vergleichende Untersuchungen, die diesen Prozess speziell anhand der religiösen Texte der mamelukisch-kiptschakischen Periode betrachten, eher selten. Diese Studie zielt darauf ab, diese Lücke durch Belege aus diesen Texten zu schließen. Anstatt moderne Ansätze zur Lexikalisierung zu übernehmen, stützt sich die Untersuchung auf das Verständnis der Lexikalisierung und der Bildung lexikalisierten Substantive, wie es in der historischen Turkistik entwickelt wurde. In diesem Rahmen wird Lexikalisierung als der Prozess definiert, durch den verbale Nominalbildungen ihre verbalen Eigenschaften verlieren und sich zu unabhängigen lexikalischen Einheiten entwickeln, während lexikalisierte Substantive als die aus diesem Prozess hervorgehenden lexikalischen Einheiten betrachtet werden. Darüber hinaus untersucht die Studie die Substantivkategorien, die aus Bewegungs-, Zustands- und Prozessverben

abgeleitet sind, und bewertet ihre Stellung im historischen türkischen Wortschatz. In dieser Hinsicht soll gezeigt werden, dass die verbalen Nominalsuffixe in den religiösen Texten der mamelukisch-kiptschakischen Periode nicht nur als morphologische Mittel fungierten, sondern auch als produktive Werkzeuge der Wortbildung und der lexikalischen Bereicherung.

Die Untersuchung wurde im Rahmen des qualitativen Forschungsparadigmas unter Anwendung der Dokumentenanalyse durchgeführt. Die Analyse konzentrierte sich auf Bildungen mit verbalen Nominalsuffixen in den religiösen Texten der mamelukisch-kiptschakischen Periode, die den Status lexikalisierte Substantive erlangt hatten. Die identifizierten Beispiele wurden nach etymologischen, diachronen und funktionalen Kriterien analysiert. Ihre historische Entwicklung wurde anschließend vergleichend anhand textlicher und lexikographischer Daten aus dem Alttürkischen, dem Alt-Uigurischen, dem Karachanidischen und dem Kiptschakischen untersucht. Darüber hinaus wurden Daten aus dem *Tarama Sözlüğü* und dem *Derleme Sözlüğü* herangezogen, um die Kontinuität dieser Bildungen im modernen Türkischen zu prüfen. Dieser methodische Ansatz wurde gewählt, um eine umfassende Bewertung der historischen Entwicklung, des semantischen Wandels und der Kontinuität im Gebrauch lexikalisierte Substantive, die aus verbalen Nominalsuffixen abgeleitet sind, zu ermöglichen.

Die Ergebnisse der Studie zeigen, dass zahlreiche mit verbalen Nominalsuffixen gebildete Formen in den religiösen Texten der mamelukisch-kiptschakischen Periode ihre ursprüngliche Funktion als verbale Substantive allmählich verloren und im Laufe der Zeit zu lexikalisierten Substantiven wurden. Die analysierten Beispiele deuten darauf hin, dass aus Bewegungs-, Zustands- und Prozessverben abgeleitete Formen sich zu verschiedenen nominalen Kategorien entwickelten, darunter Namen für Werkzeuge und Geräte, Begriffe für Speisen und Getränke, Kleidungsstücke, Geländebezeichnungen sowie eine Vielzahl konkreter und abstrakter Substantive. Die Ergebnisse zeigen ferner, dass Bildungen aus Bewegungsverben überwiegend zu konkreten Substantiven wurden, während solche aus Zustands- und Prozessverben meist zu abstrakten Substantiven evolvierten. Die diachrone vergleichende Analyse belegt, dass eine beträchtliche Anzahl dieser Formen bis ins Alttürkische zurückverfolgt werden kann und in verschiedenen historischen türkischen Schriftsprachen fortbestand. Belege aus dem *Tarama Sözlüğü* und dem *Derleme Sözlüğü* zeigen zudem, dass einige dieser lexikalisierten Formen im modernen Türkischen und seinen Dialekten überlebt haben. Diese Ergebnisse verdeutlichen, dass verbale Nominalsuffixe nicht ausschließlich als grammatische Marker zur Bildung verbaler Substantive betrachtet werden sollten, sondern auch als produktive Wortbildungsmittel, die den türkischen Wortschatz durch Lexikalisierung bereichern. In dieser Hinsicht stützt die Studie frühere Beobachtungen in der historischen Turkistik mit neuen Belegen aus den religiösen Texten der mamelukisch-kiptschakischen Periode und liefert eine umfassendere Erklärung der Rolle verbaler Nominalsuffixe in der Entwicklung des türkischen Wortschatzes.

Zusammenfassend zeigt die Studie, dass zahlreiche mit verbalen Nominalsuffixen gebildete Formen in den religiösen Texten der mamelukisch-kiptschakischen Periode im Laufe der Zeit den Status lexikalisierte Substantive erlangten und dass dieser Prozess eine bedeutende Rolle in der historischen Entwicklung des türkischen Wortschatzes spielte. Die Ergebnisse belegen, dass verbale Nominalsuffixe in den historischen türkischen Schriftsprachen nicht nur als grammatische Marker fungierten, sondern auch als produktive Mittel der Wortbildung. In dieser Hinsicht trägt die Studie zu einem umfassenderen Verständnis des Wortschatzes des mamelukisch-kiptschakischen Türkisch bei und hebt die Bedeutung hervor, die Lexikalisierung neben der Bildung lexikalisierte Substantive in der historischen türkischen Sprachforschung hat. Darüber hinaus bieten die Ergebnisse eine vergleichende Perspektive für zukünftige Studien zur Wortbildung in den historischen türkischen Schriftsprachen. Ähnliche Untersuchungen, die auf verschiedenen historischen türkischen Varietäten und Textsorten basieren, dürften eine umfassendere Darstellung der historischen Kontinuität und Produktivität verbaler Nominalsuffixe im Ausbau des türkischen Wortschatzes ermöglichen. Folglich trägt die Studie zu einem ganzheitlicheren Verständnis der Rolle verbaler Nominalsuffixe in der Wortbildung und der lexikalischen Entwicklung innerhalb der historischen Turkistik bei.

Schlüsselwörter: mamelukisch-kiptschakisches Türkisch, religiöse Texte, verbales Substantiv, lexikalisierte Substantive, lexikalische Einheit.

Resumen Estructurado:

En turco, los sufijos nominales verbales no son meros dispositivos morfológicos destinados a nominalizar los verbos, sino que también desempeñan un papel significativo en la formación de sustantivos lexicalizados mediante el proceso de lexicalización. A lo largo del desarrollo histórico del turco, muchas formaciones nominales verbales han ido perdiendo gradualmente su función original como nombres de acción y se han convertido en unidades léxicas independientes que designan una amplia gama de dominios conceptuales. Este proceso puede rastrearse hasta el turco antiguo, y los textos históricos proporcionan pruebas valiosas para comprender su evolución. Aunque los textos religiosos del período kipchak mameluco constituyen una fuente rica de tales evidencias, los estudios que examinan de manera exhaustiva el desarrollo histórico y las características de uso de los sustantivos lexicalizados derivados de sufijos nominales verbales siguen siendo limitados. El objetivo de este estudio es identificar las unidades léxicas derivadas de sufijos nominales verbales en los textos religiosos del período kipchak mameluco que posteriormente adquirieron el estatus de sustantivos lexicalizados, examinar sus características semánticas y funcionales, y evaluar su lugar en el desarrollo histórico del turco. En consecuencia, el estudio busca responder a la pregunta de cómo los sufijos nominales verbales contribuyeron al desarrollo del vocabulario turco más allá de su función primaria de formar nombres verbales.

Aunque el papel de los sufijos nominales verbales en la formación de sustantivos lexicalizados ha sido reconocido desde hace tiempo en los estudios turcológicos, la investigación comparativa que examina este proceso específicamente sobre la base de los textos religiosos del período kipchak mameluco sigue siendo bastante limitada. Este estudio pretende llenar esa laguna mediante pruebas obtenidas de dichos textos. En lugar de adoptar enfoques modernos de la lexicalización, el estudio se fundamenta en la comprensión desarrollada dentro de la lingüística histórica turca. En este marco, la lexicalización se define como el proceso por el cual las formaciones nominales verbales pierden sus características verbales y se convierten en unidades léxicas independientes, mientras que los sustantivos lexicalizados se consideran las unidades resultantes de este proceso. Además, el estudio examina las categorías nominales derivadas de verbos de movimiento, estado y proceso, y evalúa su lugar dentro del vocabulario histórico turco. En este sentido, el estudio pretende demostrar que, en los textos religiosos del período kipchak mameluco, los sufijos nominales verbales funcionan no solo como dispositivos morfológicos, sino también como medios productivos de formación de palabras y enriquecimiento léxico.

La investigación se llevó a cabo dentro del paradigma cualitativo utilizando el método de análisis documental. El análisis se centró en las formaciones construidas con sufijos nominales verbales en los textos religiosos del período kipchak mameluco que habían adquirido el estatus de sustantivos lexicalizados. Los ejemplos identificados fueron analizados según criterios etimológicos, diacrónicos y funcionales. Su desarrollo histórico fue examinado comparativamente a través de datos textuales y lexicográficos del turco antiguo, del turco uigur antiguo, del turco karajánida y del turco kipchak. Además, se consultaron datos del *Tarama Sözlüğü* y del *Derleme Sözlüğü* para investigar la continuidad de estas formaciones en el turco moderno. Este enfoque metodológico fue adoptado con el fin de proporcionar una evaluación integral del desarrollo histórico, el cambio semántico y la continuidad en el uso de los sustantivos lexicalizados derivados de sufijos nominales verbales.

Los hallazgos del estudio demuestran que numerosas formas derivadas con sufijos nominales verbales en los textos religiosos del período kipchak mameluco perdieron gradualmente su función original como nombres verbales y se convirtieron en sustantivos lexicalizados con el tiempo. Los ejemplos analizados indican que las formas derivadas de verbos de movimiento, estado y proceso se desarrollaron en diversas categorías nominales, incluidas denominaciones de herramientas e instrumentos, términos de alimentos y bebidas, términos de vestimenta, nombres de accidentes geográficos y una amplia gama de sustantivos concretos y abstractos. Los hallazgos revelan además que las formaciones derivadas de verbos de movimiento se desarrollaron predominantemente en sustantivos concretos, mientras que las derivadas de verbos de estado y proceso evolucionaron generalmente hacia sustantivos abstractos. El análisis comparativo diacrónico muestra que un número considerable de estas formas puede rastrearse hasta el turco antiguo y continuó existiendo a lo largo de diferentes lenguas turcas escritas históricas. La evidencia del *Tarama Sözlüğü* y del *Derleme Sözlüğü* demuestra también que algunas de estas formas lexicalizadas han sobrevivido en el turco moderno y sus dialectos. Estos hallazgos indican que los sufijos nominales verbales no deben considerarse únicamente como marcadores gramaticales que forman nombres verbales, sino también como dispositivos productivos de

formación de palabras que enriquecen el vocabulario turco mediante la lexicalización. En este sentido, el estudio respalda observaciones previas en la lingüística histórica turca con nuevas evidencias extraídas de los textos religiosos del período kipchak mameluco y proporciona una explicación más completa del papel de los sufijos nominales verbales en el desarrollo del vocabulario turco.

En conclusión, el estudio demuestra que numerosas formas derivadas con sufijos nominales verbales en los textos religiosos del período kipchak mameluco adquirieron con el tiempo el estatus de sustantivos lexicalizados y que este proceso desempeñó un papel significativo en el desarrollo histórico del vocabulario turco. Los hallazgos muestran que los sufijos nominales verbales en las lenguas turcas escritas históricas funcionaron no solo como marcadores gramaticales, sino también como dispositivos productivos de formación de palabras. En este sentido, el estudio contribuye a una comprensión más completa del vocabulario del turco kipchak mameluco y destaca la importancia de examinar la lexicalización junto con la formación de sustantivos lexicalizados en la investigación lingüística histórica turca. Además, los hallazgos proporcionan una perspectiva comparativa para futuros estudios sobre la formación de palabras en las lenguas turcas escritas históricas. Se espera que investigaciones similares basadas en diferentes variedades históricas del turco y tipos de textos ofrezcan una explicación más completa de la continuidad histórica y la productividad de los sufijos nominales verbales en el desarrollo del vocabulario turco. En consecuencia, el estudio contribuye a una comprensión más holística del papel de los sufijos nominales verbales en la formación de palabras y el desarrollo léxico dentro de la lingüística histórica turca.

Palabras clave: Turco Kipchak Mameluco, textos religiosos, nombre verbal, sustantivos lexicalizados, unidad léxica.

结构化摘要:

在土耳其语中，动名词后缀不仅仅是将动词名词化的形态工具，它们还在通过词汇化过程形成词汇化名词方面发挥着重要作用。在土耳其语的历史发展过程中，许多动名词构词逐渐失去了其作为动作名词的原始功能，并发展为独立的词汇单位，用以表示广泛的概念领域。这一过程可以追溯到古代突厥语，历史文本为理解其发展提供了宝贵的证据。尽管马穆鲁克钦察土耳其语时期的宗教文本构成了此类证据的丰富来源，但全面考察由动名词后缀派生的词汇化名词的历史发展和使用特征的研究仍然有限。本研究旨在识别马穆鲁克钦察土耳其语时期宗教文本中由动名词后缀派生并随后获得词汇化名词地位的词汇单位，考察其语义和功能特征，并评估其在土耳其语历史发展中的地位。因此，本研究试图回答动名词后缀如何在超越其形成动名词的主要功能之外，促进土耳其语词汇发展的这一问题。

尽管动名词后缀在形成词汇化名词中的作用早已在突厥学研究中得到承认，但专门基于马穆鲁克钦察土耳其语时期宗教文本的比较研究仍然相当有限。本研究旨在通过这些文本中的证据填补这一空白。研究并未采用现代词汇化的理论，而是基于历史突厥语言学中发展出的理解框架。在这一框架下，词汇化被定义为动名词构词失去其动词特征并发展为独立词汇单位的过程，而词汇化名词则被视为这一过程的产物。此外，研究还考察了由运动、状态和过程动词派生的名词类别，并评估它们在历史土耳其语词汇中的地位。在此意义上，研究旨在证明，在马穆鲁克钦察土耳其语时期的宗教文本中，动名词后缀不仅是形态工具，也是词汇形成和词汇丰富的生产性手段。

本研究在质性研究范式下采用文献分析方法进行。分析重点放在马穆鲁克钦察土耳其语时期宗教文本中由动名词后缀构成并获得词汇化名词地位的形式。所识别的实例根据词源学、历时性和功能性标准进行分析。随后通过古突厥语、古维吾尔突厥语、喀喇汗突厥语和钦察突厥语的文本和

词典数据进行比较性的历史考察。此外，还参考了《Tarama Sözlüğü》和《Derleme Sözlüğü》的数据，以探讨这些构词在现代土耳其语中的延续性。采用这一方法论是为了全面评估由动名词后缀派生的词汇化名词的历史发展、语义变化和使用的连续性。

研究表明，马穆鲁克钦察土耳其语时期宗教文本中大量由动名词后缀派生的形式逐渐失去了其作为动名词的原始功能，并随着时间的推移成为词汇化名词。分析的实例显示，由运动、状态和过程动词派生的形式发展为多种名词类别，包括工具和器物名称、饮食术语、服饰术语、地形名称以及各种具体和抽象名词。研究进一步揭示，由运动动词派生的形式主要发展为具体名词，而由状态和过程动词派生的形式则通常演变为抽象名词。历时性的比较分析显示，这些形式中的相当一部分可以追溯到古突厥语，并在不同的历史突厥书面语言中持续存在。《Tarama Sözlüğü》和《Derleme Sözlüğü》的证据也表明，其中一些词汇化形式在现代土耳其语及其方言中仍然存续。这些发现表明，动名词后缀不应仅仅被视为形成动名词的语法标记，而应被视为通过词汇化丰富土耳其语词汇的生产性构词工具。在此意义上，本研究以马穆鲁克钦察土耳其语时期宗教文本的新证据支持了历史突厥语言学中的既有观察，并提供了更为全面的解释。

总之，本研究表明，马穆鲁克钦察土耳其语时期宗教文本中大量由动名词后缀派生的形式随着时间的推移获得了词汇化名词的地位，而这一过程在土耳其语词汇的历史发展中发挥了重要作用。研究结果显示，动名词后缀在历史突厥书面语言中不仅作为语法标记发挥作用，而且作为生产性的构词手段存在。在此意义上，本研究有助于更全面地理解马穆鲁克钦察土耳其语的词汇，并强调在历史突厥语言研究中应将词汇化与词汇化名词的形成结合起来考察。此外，研究结果为未来关于历史突厥书面语言中的构词研究提供了比较视角。基于不同历史突厥语变体和文本类型的类似研究有望提供更全面的解释，说明动名词后缀在土耳其语词汇发展中的历史连续性和生产性。因此，本研究有助于更整体地理解动名词后缀在历史突厥语言学中词汇形成和词汇发展的作用。

关键词：马穆鲁克钦察土耳其语、宗教文本、动名词、词汇化名词、词汇单位。

Структурированное резюме:

В турецком языке суффиксы отглагольных существительных являются не только морфологическими средствами номинализации глаголов, но и играют значительную роль в формировании лексикализованных существительных посредством процесса лексикализации. В ходе исторического развития турецкого языка многие образования отглагольных существительных постепенно утратили свою первоначальную функцию как имена действия и превратились в самостоятельные лексические единицы, обозначающие широкий спектр понятийных областей. Этот процесс можно проследить начиная с древнетюркского языка, а исторические тексты предоставляют ценные свидетельства для понимания его развития. Хотя религиозные тексты кипчакско-мамлюкского периода представляют собой богатый источник подобных данных, исследования, всесторонне рассматривающие историческое развитие и особенности употребления лексикализованных существительных, образованных от суффиксов отглагольных существительных, остаются ограниченными. Цель данного исследования — выявить лексические единицы, образованные от суффиксов отглагольных существительных в религиозных текстах кипчакско-мамлюкского периода, которые впоследствии приобрели статус лексикализованных существительных, изучить их семантические и функциональные характеристики и оценить их место в историческом развитии турецкого языка. Таким образом, исследование стремится ответить на вопрос о том, каким образом

суффиксы отглагольных существительных способствовали развитию турецкой лексики помимо своей основной функции образования отглагольных существительных.

Хотя роль суффиксов отглагольных существительных в формировании лексикализованных существительных давно признана в тюркологических исследованиях, сравнительные работы, рассматривающие этот процесс именно на материале религиозных текстов кипчакско-мамлюкского периода, остаются весьма ограниченными. Настоящее исследование призвано восполнить этот пробел на основе данных из указанных текстов. Вместо применения современных подходов к лексикализации оно опирается на понимание, сформированное в рамках исторической тюркской лингвистики. В этом контексте лексикализация определяется как процесс, в ходе которого образования отглагольных существительных утрачивают свои глагольные характеристики и превращаются в самостоятельные лексические единицы, тогда как лексикализованные существительные рассматриваются как результат этого процесса. Кроме того, исследование анализирует категории существительных, образованных от глаголов движения, состояния и процесса, и оценивает их место в исторической турецкой лексике. В этом отношении исследование стремится показать, что в религиозных текстах кипчакско-мамлюкского периода суффиксы отглагольных существительных функционировали не только как морфологические средства, но и как продуктивные механизмы словообразования и лексического обогащения.

Исследование было проведено в рамках качественной парадигмы с использованием метода анализа документов. Анализ сосредоточен на образованиях с суффиксами отглагольных существительных в религиозных текстах кипчакско-мамлюкского периода, которые приобрели статус лексикализованных существительных. Выявленные примеры были проанализированы по этимологическим, диахроническим и функциональным критериям. Их историческое развитие затем было рассмотрено сравнительно на основе текстовых и лексикографических данных древнетюркского, древнеуйгурского, караханидского и кипчакского тюркского языков. Кроме того, были использованы данные из *Tarama Sözlüğü* и *Derleme Sözlüğü* для изучения продолжения этих образований в современном турецком языке. Такой методологический подход был принят для того, чтобы дать всестороннюю оценку исторического развития, семантических изменений и преемственности в употреблении лексикализованных существительных, образованных от суффиксов отглагольных существительных.

Результаты исследования показывают, что многочисленные формы, образованные с помощью суффиксов отглагольных существительных в религиозных текстах кипчакско-мамлюкского периода, постепенно утратили свою первоначальную функцию как отглагольные существительные и со временем стали лексикализованными существительными. Проанализированные примеры свидетельствуют о том, что формы, образованные от глаголов движения, состояния и процесса, развились в различные номинальные категории, включая названия инструментов и орудий, термины пищи и напитков, обозначения одежды, названия рельефов, а также широкий спектр конкретных и абстрактных существительных. Результаты также показывают, что образования от глаголов движения преимущественно развивались в конкретные существительные, тогда как образования от глаголов состояния и процесса чаще эволюционировали в абстрактные существительные. Диахронический сравнительный анализ демонстрирует, что значительное количество этих форм можно проследить до древнетюркского языка и что они продолжали существовать в различных исторических тюркских письменных языках. Данные из *Tarama Sözlüğü* и *Derleme Sözlüğü* также показывают, что некоторые из этих лексикализованных форм сохранились в современном турецком языке и его диалектах. Эти результаты свидетельствуют о том, что суффиксы отглагольных существительных следует рассматривать не только как грамматические маркеры образования отглагольных существительных, но и как продуктивные средства словообразования, обогащающие турецкую лексику посредством лексикализации. В этом отношении исследование подтверждает предыдущие наблюдения в исторической тюркской лингвистике новыми данными из религиозных текстов кипчакско-мамлюкского периода и предоставляет более полное объяснение роли суффиксов отглагольных существительных в развитии турецкой лексики.

В заключение исследование показывает, что многочисленные формы, образованные с помощью суффиксов отглагольных существительных в религиозных текстах кипчакско-мамлюкского периода, со временем приобрели статус лексикализованных существительных и что этот процесс сыграл значительную роль в историческом развитии турецкой лексики. Результаты демонстрируют,

что суффиксы отглагольных существительных в исторических тюркских письменных языках функционировали не только как грамматические маркеры, но и как продуктивные средства словообразования. В этом отношении исследование способствует более всестороннему пониманию лексики кипчакско-мамлюкского турецкого языка и подчеркивает важность изучения лексикализации наряду с формированием лексикализованных существительных в исторических тюркских лингвистических исследованиях. Кроме того, результаты предоставляют сравнительную перспективу для будущих исследований словообразования в исторических тюркских письменных языках. Ожидается, что аналогичные исследования, основанные на различных исторических тюркских вариантах и типах текстов, предложат более полное объяснение исторической преемственности и продуктивности суффиксов отглагольных существительных в развитии турецкой лексики. Таким образом, исследование способствует более целостному пониманию роли суффиксов отглагольных существительных в словообразовании и лексическом развитии в рамках исторической тюркской лингвистики.

Ключевые слова: кипчакско-мамлюкский турецкий язык, религиозные тексты, отглагольное существительное, лексикализованные существительные, лексическая единица.

संरचित सारांशः

तुर्की भाषा में क्रियात्मक संज्ञा-प्रत्यय केवल क्रियाओं को संज्ञा में बदलने वाले रूपात्मक उपकरण नहीं हैं, बल्कि वे शब्दकोशीकृत संज्ञाओं के निर्माण में भी महत्वपूर्ण भूमिका निभाते हैं। तुर्की भाषा के ऐतिहासिक विकास के दौरान, अनेक क्रियात्मक संज्ञा-निर्माण धीरे-धीरे अपनी मूल क्रिया-संज्ञा की भूमिका खो बैठे और स्वतंत्र शब्दकोशीय इकाइयों में विकसित हो गए, जो व्यापक वैचारिक क्षेत्रों को व्यक्त करते हैं। इस प्रक्रिया का पता प्राचीन तुर्की तक लगाया जा सकता है, और ऐतिहासिक ग्रंथ इसके विकास को समझने के लिए मूल्यवान प्रमाण प्रदान करते हैं। यद्यपि मामलुक-किपचक तुर्की काल के धार्मिक ग्रंथ ऐसे प्रमाणों का समृद्ध स्रोत हैं, फिर भी उन अध्ययनों की संख्या सीमित है जो क्रियात्मक संज्ञा-प्रत्ययों से व्युत्पन्न शब्दकोशीकृत संज्ञाओं के ऐतिहासिक विकास और प्रयोगात्मक विशेषताओं का व्यापक रूप से परीक्षण करते हैं। इस अध्ययन का उद्देश्य मामलुक-किपचक तुर्की काल के धार्मिक ग्रंथों में क्रियात्मक संज्ञा-प्रत्ययों से व्युत्पन्न उन शब्दकोशीय इकाइयों की पहचान करना है, जिन्होंने बाद में शब्दकोशीकृत संज्ञा का दर्जा प्राप्त किया, उनकी अर्थगत और कार्यात्मक विशेषताओं का परीक्षण करना और तुर्की भाषा के ऐतिहासिक विकास में उनकी स्थिति का मूल्यांकन करना। इस प्रकार, अध्ययन यह प्रश्न उत्तरित करना चाहता है कि क्रियात्मक संज्ञा-प्रत्ययों ने अपनी प्राथमिक भूमिका से परे तुर्की शब्दावली के विकास में कैसे योगदान दिया।

यद्यपि क्रियात्मक संज्ञा-प्रत्ययों की भूमिका को लंबे समय से तुर्कोलॉजिकल अध्ययनों में मान्यता प्राप्त है, मामलुक-किपचक तुर्की काल के धार्मिक ग्रंथों के आधार पर इस प्रक्रिया की तुलनात्मक जांच अभी भी सीमित है। यह अध्ययन इन ग्रंथों से प्राप्त प्रमाणों के माध्यम से इस कमी को पूरा करने का प्रयास करता है। आधुनिक शब्दकोशीय दृष्टिकोण अपनाने के बजाय, अध्ययन ऐतिहासिक तुर्की भाषाविज्ञान में विकसित समझ पर आधारित है। इस ढांचे में, शब्दकोशीयकरण को उस प्रक्रिया के रूप में परिभाषित किया गया है जिसमें क्रियात्मक संज्ञा-निर्माण अपनी क्रियात्मक विशेषताओं को खो देते हैं और स्वतंत्र शब्दकोशीय इकाइयों में विकसित हो जाते हैं, जबकि शब्दकोशीकृत संज्ञाओं को इस प्रक्रिया से उत्पन्न इकाइयों के रूप में माना जाता है। इसके अतिरिक्त, अध्ययन गति, अवस्था और प्रक्रिया क्रियाओं से व्युत्पन्न संज्ञा श्रेणियों की जांच करता है और उन्हें ऐतिहासिक तुर्की शब्दावली में स्थान देता है। इस दृष्टि से, अध्ययन यह प्रदर्शित करना चाहता है कि मामलुक-किपचक तुर्की काल के धार्मिक ग्रंथों में क्रियात्मक संज्ञा-प्रत्यय केवल रूपात्मक उपकरण नहीं थे, बल्कि शब्द निर्माण और शब्दावली समृद्धि के उत्पादक साधन भी थे।

यह शोध गुणात्मक अनुसंधान प्रतिमान के अंतर्गत दस्तावेज़ विश्लेषण पद्धति का उपयोग करके किया गया। विश्लेषण का ध्यान उन संरचनाओं पर केंद्रित था जो मामलुक-किपचक तुर्की काल के धार्मिक ग्रंथों में क्रियात्मक संज्ञा-प्रत्ययों से निर्मित थीं और जिन्होंने शब्दकोशीकृत संज्ञा का दर्जा प्राप्त किया था। पहचाने गए उदाहरणों का विश्लेषण व्युत्पत्तिगत, कालक्रमिक और कार्यात्मक मानदंडों के अनुसार किया गया। उनका ऐतिहासिक विकास तब प्राचीन तुर्की, प्राचीन उइगुर तुर्की, काराखानिद तुर्की और किपचक तुर्की के पाठ्य और शब्दकोशीय डेटा के माध्यम से तुलनात्मक रूप से जांचा गया। इसके अलावा, *Tarama Sözlüğü* और *Derleme Sözlüğü* से डेटा का उपयोग आधुनिक तुर्की में इन संरचनाओं की निरंतरता की जांच के लिए किया गया। इस पद्धति को अपनाने का उद्देश्य क्रियात्मक संज्ञा-प्रत्ययों से व्युत्पन्न

शब्दकोशीकृत संज्ञाओं के ऐतिहासिक विकास, अर्थगत परिवर्तन और प्रयोग की निरंतरता का व्यापक मूल्यांकन प्रदान करना था।

अध्ययन के निष्कर्ष दर्शाते हैं कि मामलुक-किपचक तुर्की काल के धार्मिक ग्रंथों में क्रियात्मक संज्ञा-प्रत्ययों से व्युत्पन्न अनेक रूप धीरे-धीरे अपनी मूल क्रियात्मक संज्ञा की भूमिका खो बैठे और समय के साथ शब्दकोशीकृत संज्ञाओं में परिवर्तित हो गए। विश्लेषित उदाहरण संकेत करते हैं कि गति, अवस्था और प्रक्रिया क्रियाओं से व्युत्पन्न रूप विभिन्न संज्ञा श्रेणियों में विकसित हुए, जिनमें उपकरणों और साधनों के नाम, भोजन और पेय संबंधी शब्द, वस्त्र संबंधी शब्द, भू-आकृति नाम और विभिन्न ठोस तथा अमूर्त संज्ञाएँ शामिल हैं। निष्कर्ष आगे यह भी प्रकट करते हैं कि गति क्रियाओं से व्युत्पन्न संरचनाएँ मुख्यतः ठोस संज्ञाओं में विकसित हुईं, जबकि अवस्था और प्रक्रिया क्रियाओं से व्युत्पन्न संरचनाएँ सामान्यतः अमूर्त संज्ञाओं में परिवर्तित हुईं। कालक्रमिक तुलनात्मक विश्लेषण से पता चलता है कि इन रूपों में से एक महत्वपूर्ण संख्या को प्राचीन तुर्की तक वापस खोजा जा सकता है और वे विभिन्न ऐतिहासिक तुर्की लिखित भाषाओं में अस्तित्व में बनी रहीं। *Tarama Sözlüğü* और *Derleme Sözlüğü* से प्राप्त प्रमाण भी दर्शाते हैं कि इनमें से कुछ शब्दकोशीकृत रूप आधुनिक तुर्की और उसकी बोलियों में जीवित रहे हैं। ये निष्कर्ष संकेत करते हैं कि क्रियात्मक संज्ञा-प्रत्ययों को केवल क्रियात्मक संज्ञा बनाने वाले व्याकरणिक चिह्नों के रूप में नहीं देखा जाना चाहिए, बल्कि उन्हें शब्दकोशीकरण के माध्यम से तुर्की शब्दावली को समृद्ध करने वाले उत्पादक शब्द-निर्माण उपकरणों के रूप में भी देखा जाना चाहिए। इस दृष्टि से, अध्ययन ऐतिहासिक तुर्की भाषाविज्ञान में पूर्ववर्ती अवलोकनों का समर्थन करता है और मामलुक-किपचक तुर्की काल के धार्मिक ग्रंथों से प्राप्त नए प्रमाणों के साथ अधिक व्यापक व्याख्या प्रदान करता है।

निष्कर्षतः, अध्ययन यह दर्शाता है कि मामलुक-किपचक तुर्की काल के धार्मिक ग्रंथों में क्रियात्मक संज्ञा-प्रत्ययों से व्युत्पन्न अनेक रूप समय के साथ शब्दकोशीकृत संज्ञाओं का दर्जा प्राप्त कर गए और यह प्रक्रिया तुर्की शब्दावली के ऐतिहासिक विकास में महत्वपूर्ण भूमिका निभाती रही। निष्कर्ष यह भी दिखाते हैं कि ऐतिहासिक तुर्की लिखित भाषाओं में क्रियात्मक संज्ञा-प्रत्यय केवल व्याकरणिक चिह्नों के रूप में ही नहीं, बल्कि शब्द निर्माण के उत्पादक साधनों के रूप में भी कार्य करते थे। इस दृष्टि से, अध्ययन मामलुक-किपचक तुर्की शब्दावली की अधिक व्यापक समझ में योगदान देता है और ऐतिहासिक तुर्की भाषावैज्ञानिक अनुसंधान में शब्दकोशीकरण और शब्दकोशीकृत संज्ञाओं के निर्माण को साथ-साथ जांचने के महत्व को रेखांकित करता है। इसके अतिरिक्त, निष्कर्ष भविष्य के अध्ययनों के लिए तुलनात्मक दृष्टिकोण प्रदान करते हैं। विभिन्न ऐतिहासिक तुर्की रूपों और पाठ प्रकारों पर आधारित समान अनुसंधान से अपेक्षा की जाती है कि वे क्रियात्मक संज्ञा-प्रत्ययों की ऐतिहासिक निरंतरता और उत्पादकता का अधिक व्यापक विवरण प्रस्तुत करेंगे। परिणामस्वरूप, अध्ययन ऐतिहासिक तुर्की भाषाविज्ञान में शब्द निर्माण और शब्दावली विकास में क्रियात्मक संज्ञा-प्रत्ययों की भूमिका की अधिक समग्र समझ में योगदान देता है।

关键词: मामलुक-किपचक तुर्की, धार्मिक ग्रंथ, क्रियात्मक संज्ञा, शब्दकोशीकृत संज्ञाएँ, शब्दकोशीय इकाई।

Yapılandırılmış Özet:

Türkçede *isim-fiil* ekleri, yalnızca eylemleri adlaştıran biçim bilgisel unsurlar olmayıp kalıplaşma süreci sonucunda *kalıcı adların* oluşumunda da önemli bir rol üstlenmektedir. Türkçenin tarihî gelişimi boyunca birçok *isim-fiil* yapısı, başlangıçta taşıdığı eylem adı niteliğinden uzaklaşarak bağımsız sözlük birimlerine dönüşmüş ve farklı kavram alanlarını karşılayan söz varlığı unsurları hâline gelmiştir. Bu süreç, Eski Türkçeden itibaren izlenebilmekte ve tarihî metinler söz konusu dönüşümün açıklanmasına imkân sağlayan önemli veriler sunmaktadır. Memluk Kıpçak Türkçesi Dönemi dinî metinleri de bu bakımdan zengin bir malzemeye sahip olmasına rağmen, *isim-fiil* ekleriyle oluşturulan *kalıcı adların* tarihî gelişimini ve kullanım özelliklerini bütüncül biçimde ele alan çalışmalar sınırlıdır. Araştırmanın amacı, Memluk Kıpçak Türkçesi Dönemi dinî metinlerinde *isim-fiil* ekleriyle türetilen ve zamanla *kalıcı ad* niteliği kazanan söz varlığı unsurlarını belirlemek, bunların anlamsal ve işlevsel özelliklerini ortaya koymak ve Türk dil tarihindeki yerini değerlendirmektir. Bu doğrultuda *isim-fiil* eklerinin yalnızca eylem adı oluşturma göreviyle sınırlı kalmayıp söz varlığının gelişimine nasıl katkı sağladığı sorusuna cevap aranmıştır.

Türk dili araştırmalarında *isim-fiil* eklerinin *kalıcı ad* oluşturma özelliği uzun süredir bilinmekle birlikte, bu sürecin Memluk Kıpçak Türkçesi Dönemi dinî metinleri temelinde karşılaştırmalı olarak incelendiği çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu araştırma, söz konusu boşluğu Memluk Kıpçak Türkçesi Dönemi dinî metinlerinden elde edilen veriler ışığında doldurmayı amaçlamaktadır. Çalışmada, modern dil bilimindeki sözlükselleşme yaklaşımlarından ziyade tarihî Türk dili araştırmalarında benimsenen kalıplaşma ve *kalıcı ad*

oluşturma anlayışı esas alınmıştır. Bu çerçevede kalıplaşma, *isim-fiil* yapılarının eylemsi özelliklerinden uzaklaşarak bağımsız sözlük birimlerine dönüşme süreci; *kalıcı ad* ise bu sürecin sonunda ortaya çıkan söz varlığı unsuru olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca hareket, durum ve süreç eylemlerinden türetilen yapıların hangi ad kategorilerini oluşturduğu incelenmiş ve bunların Türkçenin tarihî söz varlığı içerisindeki yeri değerlendirilmiştir. Bu kapsamda araştırma, Memluk Kıpçak Türkçesi dinî metinlerinde *isim-fiil* eklerinin yalnızca biçim bilgisel bir kategori olarak değil, aynı zamanda söz yapımı ve söz varlığı bakımından üretken bir unsur olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Araştırma, nitel araştırma yaklaşımı kapsamında doküman incelemesi yöntemiyle yürütülmüştür. İnceleme kapsamında Memluk Kıpçak Türkçesi Dönemi dinî metinlerinde *isim-fiil* ekleriyle kurulmuş ve *kalıcı ad* niteliği kazanmış yapılar belirlenmiştir. Elde edilen örnekler etimolojik, art zamanlı ve işlevsel ölçütler doğrultusunda analiz edilmiştir. Ardından bu yapıların tarihî gelişimi, Eski Türkçe, Eski Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi ve Kıpçak Türkçesine ait metinler ile sözlük verileri kullanılarak karşılaştırmalı biçimde değerlendirilmiştir. Ayrıca Tarama Sözlüğü ve Derleme Sözlüğü verilerinden yararlanılarak söz konusu yapıların Türkiye Türkçesindeki devamlılığı incelenmiştir. Bu yöntem, *isim-fiil* ekleriyle oluşturulan *kalıcı adların* tarihî gelişimini, anlamsal değişimini ve kullanım sürekliliğini bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirebilmek amacıyla tercih edilmiştir.

Araştırma sonucunda, Memluk Kıpçak Türkçesi Dönemi dinî metinlerinde *isim-fiil* ekleriyle oluşturulan çok sayıda yapının zaman içerisinde eylem adı özelliğinden uzaklaşarak *kalıcı ad* niteliği kazandığı belirlenmiştir. İncelenen örnekler, hareket, durum ve süreç eylemlerinden türetilen yapıların araç-gereç adları, yiyecek ve içecek adları, giyecek adları, yer şekli adları ile çeşitli somut ve soyut kavram adlarına dönüştüğünü göstermektedir. Bulgular, hareket eylemlerinden türetilen yapıların daha çok somut adlara, durum ve süreç eylemlerinden türetilenlerin ise çoğunlukla soyut kavram adlarına dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Karşılaştırmalı tarihî inceleme, bu yapıların önemli bir bölümünün Eski Türkçeden itibaren izlenebildiğini ve farklı tarihî Türk yazı dillerinde süreklilik gösterdiğini ortaya çıkarmıştır. Tarama Sözlüğü ve Derleme Sözlüğü verileri de bu yapıların bir kısmının Türkiye Türkçesi ve ağızlarında yaşamaya devam ettiğini göstermektedir. Elde edilen bulgular, *isim-fiil* eklerinin yalnızca eylemsi yapı kuran biçim bilgisel unsurlar olarak değerlendirilmesinin yeterli olmadığını; aynı zamanda söz varlığını zenginleştiren üretken söz yapım araçları olarak da ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle araştırma, tarihî Türk dili çalışmalarında ileri sürülen görüşleri Memluk Kıpçak Türkçesi dinî metinlerinden elde edilen yeni verilerle desteklemekte ve *isim-fiil* eklerinin söz varlığı oluşturmadaki işlevini daha kapsamlı biçimde açıklamaktadır.

Sonuç olarak araştırma, Memluk Kıpçak Türkçesi Dönemi dinî metinlerinde *isim-fiil* ekleriyle oluşturulan birçok yapının zaman içerisinde *kalıcı ad* niteliği kazandığını ve bu sürecin Türkçenin söz varlığının gelişiminde önemli bir yere sahip olduğunu göstermiştir. Bulgular, *isim-fiil* eklerinin tarihî Türk yazı dillerinde yalnızca biçim bilgisel görevler üstlenmediğini, aynı zamanda söz yapımı bakımından da işlek ve üretken unsurlar olarak kullanıldığını göstermektedir. Bu yönüyle araştırma, Memluk Kıpçak Türkçesi söz varlığının daha ayrıntılı değerlendirilmesine katkı sağlamak ve tarihî Türk dili araştırmalarında kalıplaşma ile *kalıcı ad* oluşturma süreçlerinin birlikte ele alınmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca araştırmanın sonuçları, tarihî Türk yazı dillerinde söz yapımı çalışmalarına karşılaştırmalı bir bakış açısı sunmaktadır. Gelecekte farklı tarihî Türk yazı dilleri ve farklı metin türleri üzerinde gerçekleştirilecek benzer araştırmaların, *isim-fiil* eklerinin söz varlığı oluşturmadaki tarihsel sürekliliğini ve üretkenliğini daha kapsamlı biçimde açıklayacağı değerlendirilmektedir. Böylece tarihî Türk dili çalışmalarında *isim-fiil* eklerinin söz yapımı ve söz varlığındaki rolünün daha bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmesine katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Memluk Kıpçak Türkçesi, dinî metinler, isim-fiil, kalıcı adlar, söz varlığı unsuru.

www.turkishstudies.net/language**Turkish Studies - Language and Literature**

eISSN: 2667-5641

Lexicalized Nouns Derived from Verbal Nouns in the Religious Texts of the Mamluk Kipchak Turkish Period

Introduction

In Turkish, deverbal nominalization constitutes not only a grammatical derivational process but also one of the principal mechanisms underlying the development and expansion of the Turkish vocabulary. In particular, formations derived by means of *verbal noun* suffixes, although initially functioning as action nouns, may gradually lose their verbal characteristics and acquire the status of *lexicalized nouns* over time. This process of transformation is referred to as lexicalization in the relevant literature (Ergin, 2013, pp. 186-187; Korkmaz, 2018, pp. 55-56; Zülfikar, 2011, p. 116), and the resulting formations are regarded as *lexicalized nouns*. This phenomenon can be observed from the earliest historical stages of Turkish and is particularly evident in Old Turkic and Middle Turkic texts. The religious texts of the Mamluk Kipchak Turkish period likewise provide important evidence for the formation of *lexicalized nouns* through the lexicalization of formations derived with *verbal noun* suffixes.

The aim of this study is to examine the *lexicalized nouns* derived by means of the suffixes *-mA*, *-mAk*, and *-(I, U)ş* in the religious texts of the Mamluk Kipchak Turkish period, to determine the domains of the Turkish vocabulary in which these formations, derived from motion, state, and process verbs, function as *lexicalized nouns*, and to reveal the processes through which these formations lost their original function as *verbal nouns* and became independent lexical items through lexicalization.

In the present study, lexicalization refers to the process by which *verbal noun* formations lose their verbal characteristics and develop into independent lexical items, whereas the term *lexicalized noun* denotes the lexical item resulting from this process. Rather than adopting the modern theory of lexicalization, this study is based on the approach to lexicalization and *lexicalized noun* formation commonly employed in historical Turkic linguistic studies.

The semantic properties of the base verbs directly influence the lexical functions of the derived nouns. Formations derived from motion verbs generally yield concrete nouns, names of tools and implements, food and beverage terms, clothing terms, landform names, natural place names, and abstract nouns, whereas formations derived from state and process verbs predominantly give rise to abstract nouns. Accordingly, there is a direct relationship between the semantic characteristics of the verbal base and the function of the resulting *lexicalized noun*. The emergence of *lexicalized nouns* can be explained by the gradual lexicalization of these formations, during which they lose their verbal characteristics.

In Turkish, verbs are semantically classified into motion, state, and process verbs. Motion verbs denote actions involving physical movement or activity performed by the subject. These verbs, also referred to as action verbs (*kılış fiilleri*) in Turkish grammar, are defined as verbs in which “the

predicate denotes an action performed by the subject and directed toward an object other than the subject” (Korkmaz, 2017, p. 490). Such verbs inherently involve observable movement and activity. In the present study, verbs such as *ır-*, *sür-*, *tüg-*, *oyna-*, *ur-*, and *yüri-* belong to this category.

Process verbs denote events that unfold over a period of time and involve identifiable initial and terminal stages. These verbs, also referred to as verbs of occurrence (*oluş fiilleri*) in Turkish grammar, are defined as verbs in which “the predicate denotes an event of becoming, with the process directed toward the subject itself” (Korkmaz, 2017, p. 490). The verbs *kus-*, *süz-*, and *yağıl-* examined in this study belong to this category.

State verbs express a continuing condition or mental state rather than physical movement. According to Korkmaz (2017, p. 491), such verbs indicate neither an action nor a process of becoming but rather a state lacking movement or an adopted attitude. In the present study, verbs such as *bil-*, *oğşa-*, and *yaşın-* are classified as state verbs.

According to Karaağaç (2013, pp. 784-785), certain derived or grammatical formations may become lexicalized over time and eventually function as independent lexical items within the vocabulary. Although formations derived by means of *verbal noun* suffixes initially function as action nouns, they may gradually lose their verbal characteristics and develop into *lexicalized nouns* in the course of historical development. This process is associated with the gradual stabilization of a formation in both form and meaning through repeated use. According to Sebzecioğlu (2025, p. 478), the lexicalization of *verbal noun* formations has contributed numerous lexical items to the Turkish vocabulary, including nouns (*dolma*, *sarma*, *yemek*, *tanış*, *yürüyüş*), adjectives (*bildik*, *gelecek*, *tanıdık*), adverbs (*kala*, *giderek*), and postpositions (*göre*, *diye*).

Korkmaz (2018, pp. 55-56) states that formations which initially functioned as temporary action nouns gradually became lexicalized and acquired the status of *lexicalized nouns*. Likewise, Karaağaç (2019, pp. 277-281) argues that *verbal noun* suffixes serve to form *lexicalized nouns* and that action nouns derived with the suffix *-(I, U)ş* are particularly prone to lexicalization. In this context, lexicalization refers to the process by which formations derived with *verbal noun* suffixes lose their original verbal function and develop into lexical items denoting objects, places, tools and implements, or abstract concepts.

Güner (2020, pp. 151-158) notes that, in Kipchak Turkish, these suffixes not only form temporary action nouns but also produce lexicalized concrete nouns through lexicalization. Similarly, Muhammed (2021, pp. 89-94) argues that these suffixes derive both lexicalized concrete and lexicalized abstract nouns in Mamluk Kipchak Turkish. Numerous formations with the suffixes *-mA*, *-mAk*, and *-(I, U)ş* found in the religious texts of the Mamluk Kipchak Turkish period likewise reflect this characteristic by functioning not merely as action nouns but as *lexicalized nouns*.

The present study examines formations with the suffixes *-mA*, *-mAk*, and *-(I, U)ş* occurring in the religious texts of the Mamluk Kipchak Turkish period and evaluates the vocabulary domains in which these formations, derived from motion, state, and process verbs, function as *lexicalized nouns* through lexicalization. Particular attention is paid to the extent to which these formations preserve or lose their verbal characteristics, and the examples are classified according to their semantic and functional properties.

Texts Examined

The texts examined in this study were selected from religious works belonging to the Mamluk Kipchak Turkish period. These works provide valuable evidence regarding the vocabulary, morphological features, and, in particular, the processes of *verbal noun* formation characteristic of the period. The analysis demonstrates that many of the forms derived by *verbal noun* suffixes occurring in these texts functioned not only as *verbal nouns* but also gradually acquired the status of

lexicalized nouns, thereby becoming established as part of the vocabulary. The religious works constituting the corpus of the present study are briefly introduced below.

Irshād al-Mulūk wa al-Salāṭīn

Irshād al-Mulūk wa al-Salāṭīn is an interlinear Turkish translation of an Arabic treatise intended to provide guidance for rulers and sultans. The author of the original Arabic text remains unknown. According to the available sources, the work was composed at the request of Shayfī Baqmān, the ruler of Alexandria. The translator who rendered the work from Arabic into Turkish has likewise not been identified. However, the colophon indicates that the extant manuscript was copied by Berke ibn Barāqūz ibn Qandūn ibn Ögü (Vural & Toparlı, 2013, p. 26).

The manuscript is reported to have been completed in Alexandria in 789/1387. Its scribe, Berke Fakih, is also known to have copied Qutb's *Khusraw u Shīrīn* in 1383 and to have appended a poem of his own at the end of that manuscript. The work, which deals with various topics of Islamic jurisprudence (fiqh), consists of an introduction, twenty-nine books, fifty-six chapters, and ninety-three sections. In addition, an independent section containing forty-nine legal issues (masā'il) is appended to the end of the work. The only extant manuscript of *Irshād al-Mulūk wa al-Salāṭīn* is preserved in the Ayasofya Collection of the Süleymaniye Manuscript Library in Istanbul under manuscript no. 1016 and comprises 498 folios (Vural & Toparlı, 2013, pp. 26-27).

Kitāb fī al-Fiqh

Kitāb fī al-Fiqh is an interlinear Turkish translation of an Arabic treatise on Islamic jurisprudence. Its only extant manuscript is preserved in the Ayasofya Collection of the Süleymaniye Manuscript Library in Istanbul under manuscript no. 1360. Since the final part of the manuscript, consisting of 266 folios, is missing, no definitive information is available concerning its translator, scribe, date of copying, or place of copying (Vural & Toparlı, 2013, p. 24).

Recent studies have established that the work is a Kipchak Turkish translation of *Żiyā' al-Ma'nawīyya 'alā al-Muqaddima al-Ghaznawīyya* and that its original author was al-Shaykh al-Imām Abū al-Baqā' Muḥammad b. Aḥmad b. al-Żiyā' al-Qurashī al-Ḥanafī (Kuanişbayev, 2006, pp. VIII-IX).

Entirely religious in content, *Kitāb fī al-Fiqh* discusses in detail the obligatory (farḍ), necessary (wājib), and recommended (sunnah) practices of Islam. Particular emphasis is placed on the prerequisites and essential components of ritual prayer (ṣalāh), the obligatory acts and proper etiquette of ablution (wuḍū'), and the virtues of seeking knowledge, acting upon acquired knowledge, paying alms (zakāt), and performing the pilgrimage (hajj) (Sadykbekov, 2015, pp. 121-122).

Kitāb fī al-Fiqh bi-Lisān al-Turkī

Kitāb fī al-Fiqh bi-Lisān al-Turkī consists of two principal sections dealing with the provisions of Islamic law. The first section, entitled *Kitāb al-Da'wā*, discusses in detail the conditions required for the proper conduct of judicial proceedings. The second section, *Kitāb al-Jināya*, examines various categories of crimes together with the corresponding legal punishments prescribed for them (Sadykbekov, 2015, pp. 122-123).

The work is a compilation of legal opinions (fatwās) drawn from various works of *fiqh*. Neither its author nor its place and date of composition are known. Nevertheless, a record stating that the manuscript formed part of the treasury of Sultan Tatar, who died in 1421, indicates that the work must have been composed before that date. The only surviving manuscript is preserved in the Feyzullah Efendi Collection of the Millet Manuscript Library in Istanbul under manuscript no. 1046 and consists of 429 folios (Vural & Toparlı, 2013, p. 25).

Kitāb-ı Muqaddima-i Abū al-Layth al-Samarqandī

This religious work is a Turkish translation of an Arabic original attributed to Abū al-Layth al-Samarqandī, one of the leading jurists of the Ḥanafī school. Prepared for Sultan Qānshūh al-Ghawrī, the extant manuscript was copied by Isenbay b. Sudun, as indicated in its colophon. The manuscript, translated from Arabic into Turkish using the interlinear method and exhibiting the linguistic characteristics of Mamluk Kipchak Turkish, is preserved in the Ayasofya Collection of the Süleymaniye Manuscript Library in Istanbul under manuscript no. 1451 and consists of 47 folios (Vural & Toparlı, 2013, p. 25).

Analysis

In this section, the lexical items derived by means of *verbal noun* suffixes and identified in the religious texts introduced above, which have acquired the status of *lexicalized nouns* through lexicalization, are examined as separate entries together with their meanings. The textual passages containing these lexical items are cited on the basis of the editions and proposed readings of scholars who have studied these texts.

The Suffix -mA

The suffix *-mA* is one of the primary suffixes forming *verbal nouns*. It is attested in nearly every period of Turkish and is likewise among the frequently used suffixes in Mamluk Kipchak Turkish. The *lexicalized nouns* formed by this suffix in the religious texts of Mamluk Kipchak Turkish are as follows:

sürme ~ *serme* “kohl, eye cosmetic, eye medicine”

*Teyemmüm almaḳ revā bolur Ebū Ḥanīfe taḳı Muḥammed ḳatında her nē kim bolsa yēr cinsinden; topraḳ kibi taḳı ḳum kibi taḳı taş kibi taḳı kireç kibi taḳı **sürme** kibi taḳı zernīḥ kibi taḳı cıbş kibi taḳı ḳatı taş kibi.* (İM 119a/4-6) (Toparlı, 2017, p. 96).

*Teyemmüm eylemek keçer her nesne bile yir cinsinden. Ebū Ḥanīfe ḳatında, Muḥammed ḳatında; Taḳrı rāzī olsun ol ikisinden, topraḳ bile, ḳum bile, taş bile, kireç bile, ulu taşlar bile, nūra bile, **serme** bile, zernīḥ bile.* (KF 116b/3-6) (Kuanışbayev, 2006, p. 40).

*Ḳayırmaḳ oruç ḳişi közine **sürme** çekmek, dühin sürütmek, dadın ḳapsa daḥı boḡazına.* (KF 240a/4-5) (Kuanışbayev, 2006, pp. 68-69).

The word is derived from the verbal base *sür-* “to apply, to spread” by means of the suffix *-mA*. In Old Turkic, the verb *sür-* exhibits a broad semantic range, including the meanings “to drive, to rule; to go, to proceed; to open a way; to pursue; to pull; to drag; to strip or scrape off” (Nadelyaev et al., 1969, pp. 517-518). In Old Uyghur Turkic, it is attested with the meanings “to drive; to move, drag, or accelerate” (Wilkens, 2021, p. 638). In the religious texts of Mamluk Kipchak Turkish, however, the verb is used predominantly in the sense of “to touch with the hand; to apply or spread in a thin layer” (İM 342a/7, 376a/1, 427a/4; KF 55b/3; KFT 205a/8).

Korkmaz (2018, p. 55) regards the suffix *-mA* in the word *sürme*, attested in Chagatai and Ottoman Turkish, as one of the lexicalized formations. Clauson (1972, p. 852) states that the word is derived from the verb *sür-* and originally meant “something that has been smeared or applied,” later acquiring the status of a *lexicalized noun* with the meaning “kohl” in several modern Turkic languages. Gülensoy (2011, p. 825) analyses the form as < *sū-r-me* and records the meanings “the act of applying” and “the black substance applied to the eyelids.” The variant *serme*, attested in KF, represents a regressive assimilation of *sürme*. This variant is not attested in the other texts.

The word is recorded in the dictionaries and grammatical works of Mamluk Kipchak Turkish as *sürme* “kohl applied to the eyes” (Kİ, TA, TZ) (Toparlı et al., 2003, p. 246); in the *Tarama Sözlüğü* with the meaning “polished, smooth rock” (Türk Dil Kurumu, 2019b, p. 3630); and in the *Derleme*

Sözlüğü as “a decorative line drawn beneath certain motifs in woollen textiles” (Türk Dil Kurumu, 2019a, p. 3723).

Muhammed (2021, p. 89) classifies *sürme* “kohl, eye cosmetic” among the concrete nouns in Mamluk Kipchak Turkish.

This example demonstrates that the suffix *-mA*, attached to a motion verb, extends beyond its primary function of forming *verbal nouns* and derives an instrument noun. The textual evidence indicates that *sürme* became established as a *lexicalized noun* in İM and KF.

süzme “strained yogurt”

Taķı oŗanıñ kibi-turur kaçan ant içse, yemegey mēn bu ruţabdan yā bu sütden tēp bolsa ol ruţab ħurmā bolsa yā ol sūt süzme bolsa taķı anı yese antda tutulmas. (İM 387a/6-7) (Toparlı, 2017, p. 282).

The word is derived from the verbal base *süz-* “to strain, to purify” by means of the suffix *-mA*. In Old Turkic, the verb *süz-* (*I*) is recorded with the meanings “to clean, to peel, to purify” (Nadelyaev et al., 1969, p. 519), while in Old Uyghur Turkic it is attested with the meanings “to clean, to clarify, to purify; to select, to choose, to distinguish” (Wilkens, 2021, p. 639). The same verb is also attested in DLT with the meaning “to strain” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, p. 843) and in KB with the same meaning (Arat, 1979, p. 412).

Clauson (1972, p. 864) states that the word is derived from the verb *süz-* and originally denoted “something that has been strained or purified.” He further notes that it generally refers to curd cheese, cheese, or skimmed milk. Zülfikar (2011, p. 116) observes that the suffix *-mA* is particularly productive in the formation of food names and includes *süzme* among his examples. Gülensoy (2011, p. 833) analyses the form as < *süz-me* and records the meanings “the act of straining” and “that which has been strained.”

The word is recorded in Old Turkic as *süzme* “a kind of strained cheese” (Nadelyaev et al., 1969, p. 519); in DLT as *süzme* “keş (dried, fat-free yogurt)” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, p. 844); in the dictionaries and grammatical works of Mamluk Kipchak Turkish as *süzme* (*II*) “strained yogurt” (Kİ) (Toparlı et al., 2003, p. 247); and in the *Derleme Sözlüğü* as *süzme* (*I*) “thick yogurt strained in a cloth bag” (Türk Dil Kurumu, 2019a, p. 3732).

Muhammed (2021, p. 89) classifies *süzme* “strained yogurt” among the concrete nouns in Mamluk Kipchak Turkish.

This example demonstrates a transition from a process verb to a concrete noun. The comparative historical evidence indicates that *süzme* underwent lexicalization in İM, becoming established in the vocabulary as the name of a food.

tügme ~ dügme “button”

Taķı ēyerin taķı almağay atdan. Kayırmaz kim tizginin tutsa namāz kılar hālde. Taķı köñlegini tügmelemegey. Ve eger tügmesin şeşse biri ēli birle kayırmaz. (İM 192a/7-8) (Toparlı, 2017, p. 145).

Eyerlemesün, eyeri almasun andan kayırmaz dutmak licāmı namāzı kılar ken. Köñlegi dögme eylesün, eger alsa bir kol bile kayırmaz, anuñ kibi dikesi çözilse, kuşağı çekilse bu taķşıl üstüne. (KF 163a/4-7) (Kuanışbayev, 2006, p. 51).

The word is derived from the verbal base *tüg-* “to tie, to knot” by means of the suffix *-mA*. In Old Turkic, the verb *tüg-* is recorded with the meanings “to tie, to knot; to begin” (Nadelyaev et al., 1969, p. 595). In Old Uyghur Turkic, it is attested with the meanings “to tie a knot; to bind (a wreath); to join, to attach, to fasten” (Wilkens, 2021, p. 769). The same verb is also attested in DLT

with the meaning “to tie a knot” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, p. 907) and in KB with the meanings “to fasten, to tie” (Arat, 1979, p. 476).

Clauson (1972, p. 482) states that the word is derived from the verb *tüg-* and that, although its original meaning was “something that has been tied or knotted,” it subsequently acquired the secondary meaning “button.” Gülensoy (2011, p. 310) analyses the form as < *tüg-me* and records the meaning “button.”

The word is recorded in Old Turkic as *tügmä* “button” (Nadelyaev et al., 1969, p. 595); in Old Uyghur Turkic as *tügmä* “knot” (Wilkens, 2021, p. 769); in DLT as *tügme* “button” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, p. 908); in the dictionaries and grammatical works of Mamluk Kipchak Turkish as *tügme* (II) ~ *dügme* ~ *tüvme* “button” (DM, Kİ, TA, TZ) (Toparlı et al., 2003, pp. 66, 286, 288); and in the *Tarama Sözlüğü* as *düğme* “an iron ring found on doors and chests” (Türk Dil Kurumu, 2019b, p. 1303). The form *dögme* found in the edited text of KF has been interpreted as *dügme* on the basis of phonological and etymological evidence. Considered together with the variant *tügme* identified in the present study, this form reflects the word-initial sound change d- < t-, which is characteristic of Oghuz Turkish.

This example demonstrates a transition from a motion verb to an instrument noun. The evidence indicates that *tügme* ~ *dügme* became established as a *lexicalized noun* in İM and KF.

The attestations demonstrate that the suffix *-mA* in Mamluk Kipchak Turkish is not confined to its primary function of forming *verbal nouns* but is also productive in the formation of concrete nouns.

The Suffix *-mA*

The suffix *-mA* is one of the primary infinitive suffixes of Turkish. Although it functions primarily as an infinitive suffix in Mamluk Kipchak Turkish as well, it also forms the following *lexicalized nouns*:

ırmak “river, stream; watercourse”

Ve eger anıñ hilâfinça bolsa ol, aķar suw-turur. Taķı Münteķā atlıg kitābde anđı, kaçan kim ırmak içi necīs bolsa taķı suw anıñ öze yürise eger suw öküş bolsa ol türlüg kim körünmese anıñ altını necīs bolmas. (İM 107b/6-7) (Toparlı, 2017, p. 89).

Daķı ol ev içinde bir su ırmakı olsa. Daķı ol uğrı ol dirdüki kumāşı ol su ırmakınıñ içine bıraķsa. (KFT 293a/30-33) (Ağar, 1989, p. 643).

The word is generally considered to be derived from or related to the verbal base *ır-* “to split, to cleave; to separate.” Etymologically, the verb *ır-* is traced back to Proto-Turkic **ır-* “to split” (Tekin, 1995, p. 176). The semantic field of the verb is preserved in Old Uyghur Turkic *yır-* “to pull, to tear off, to rip apart, to split, to drag” (Wilkens, 2021, p. 900), in DLT as *yır-* “to tear apart” (Kaşgarlı Mahmud, 2023, p. 786) and *ir-* “to split (a wall, etc.)” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, p. 666). In the religious texts of Mamluk Kipchak Turkish, the verb is attested with the meanings “to split, to tear; to separate” (İM 463b/4; KFT 132a/17).

Tekin (1995, p. 176) derives the word from the Proto-Turkic root **ır-* and provides a comparative analysis based on the forms *ırmak* in Kİ and İM, Chuvash *śırma* < *yırma(k)*, and Tatar *yırmak* “ditch, watercourse.” Gülensoy (2011, p. 418) likewise analyses the form as Proto-Turkic **ırmak* < **ır-* “to split, to carve, to erode” and regards it as a *lexicalized noun* derived from this verbal base.

The word is recorded in the dictionaries and grammatical works of Mamluk Kipchak Turkish as *ırmağ* ~ *yırmağ* “river, stream” (BM, Kİ, TA, TZ) (Toparlı et al., 2003, pp. 102, 321).

Güner (2020, p. 153) proposes the etymology *ır-mağ* < *ır-* “to extend, to stretch out” and classifies this form among the concrete nouns that emerged through lexicalization in Kipchak Turkish.

This example demonstrates a transition from a motion verb to a natural place name. The comparative historical evidence indicates that *ırmağ* became established as a *lexicalized noun* in İM and KFT.

İçmek “beverage, drink”

Kaçan kim kayıtmak tiledim érse ayıttı maña: éy Muhammed menden selām bérğil ümmetiñe taķı ayıtğıl anlarğa: rāstı uçmağ yaratılmaķı kökçek-turur, içmegi tatlı-turur, éwüñiz uçmağķa ĥayrlar birle taķı kulluğlar birle tēp taķı Tēñri’niñ rızāsını izleñiz tēp. (İM 39a/5-7) (Toparlı, 2017, p. 44).

The word is derived from the verbal base *iç-* “to drink” by means of the suffix *-mAğ*. In Old Turkic, the verb *iç-* is recorded with the meaning “to drink” (Nadelyaev et al., 1969, p. 201), while in Old Uyghur Turkic it is attested with the meanings “to drink; to take (medicine)” (Wilkens, 2021, p. 293). The same verb is also attested in DLT with the meaning “to drink” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, p. 660) and in KB with the same meaning (Arat, 1979, pp. 185-186). In the religious texts of Mamluk Kipchak Turkish, it likewise occurs with the meaning “to drink” (İM 255a/8; KF 231b/1; KFT 385a/4).

Tietze (2009, p. 367) classifies the word as a *nomen concretum* (concrete noun) derived from the verb *iç-*.

The word is recorded in Old Uyghur Turkic as *içmāk* “the act of drinking; taking (medicine)” (Wilkens, 2021, p. 294), and in the dictionaries and grammatical works of Mamluk Kipchak Turkish as *işmek* (I–II) “something to drink; melted sugar syrup” (DM, KK) (Toparlı et al., 2003, p. 116).

Güner (2020, p. 153) classifies *işmek* “something to drink” among the concrete nouns that emerged through lexicalization in Kipchak Turkish. Muhammed (2021, p. 90) likewise classifies *işmek* “something to drink” among food nouns in Mamluk Kipchak Turkish.

This example demonstrates that the suffix *-mAğ*, attached to a motion verb, extends beyond its primary function of forming verbal nouns and derives the name of a beverage. The occurrence of *içmek* in İM indicates that the form extended beyond its function as a *verbal noun* and became established in the vocabulary as a *lexicalized noun*.

Kèymek “clothing”

... taķı alınur zımmī ehli temeyyüz kılmağ birle Müsülmānlardan kèymekleri içinde taķı bōrkleri içinde taķı aţķa minmegeyler taķı silāh kètürmegeyler. (İM 436b/1-2) (Toparlı, 2017, p. 318).

The word in question is derived from the verb *kèy-* “to wear” by means of the suffix *-mek*. The verb *kèy-* is attested in Old Turkic as *keđ-* “to wear” (Nadelyaev et al., 1969, p. 294) and in Old Uyghur Turkic as *kād-* “to put on (clothing), to wear; to equip oneself with (armor)” (Wilkens, 2021, p. 352). The same meaning is preserved in DLT as *keđ-* “to wear” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, p. 699) and in KB as *keđ-* “to wear” (Arat, 1979, p. 234). In the religious texts of Mamluk Kipchak Turkish, the verb is attested in the forms *kèy-* ~ *key-* ~ *kiy-* with the meaning “to wear” (İM 495b/4; KF 24b/4, 50b/6; KFT 172a/20; MS 37b/6).

The word is not included in etymological dictionaries with the meaning in question. In Old Uyghur Turkic, *kādmāk* is attested with the meaning “the act of putting on (a garment), wearing” (Wilkens, 2021, p. 353). In dictionaries and grammatical works on Mamluk Kipchak Turkish, *kiymek* ~ *keymek* is recorded with the meanings “garment, a long women's shirt” (DM, KK) (Toparlı et al., 2003, pp. 142, 151). In the *Tarama Sözlüğü*, *geymek* is defined as “to put on, to wear; to gird on; to wear, to get dressed” (Türk Dil Kurumu, 2019b, p. 1681), while in the *Derleme Sözlüğü*, *geyme* is defined as “a garment, underwear, or similar item to be worn; a woman's work shirt” and *geymek* (I) as “to wear” (Türk Dil Kurumu, 2019a, pp. 2016-2017). These attestations demonstrate both the formation of a *verbal noun* and the development of the word into a *lexicalized noun*.

Güner (2020, p. 153) classifies the word *kēymek* “armor” among the concrete nouns derived through lexicalization in Kipchak Turkish. Muhammed (2021, p. 90) classifies *kiymek* “a long women's shirt; armor worn in battle” among the names of tools in Mamluk Kipchak Turkish.

In this usage, a transition from a verb denoting movement to a noun denoting clothing can be observed. The historical usage indicates that the word had lost its verbal character in İM and had become a *lexicalized noun*.

kuşmak “vomit”

Ammā çıkğan iki yoldan özgeden ol kan kibi, irin kibi, şarı şu kibi, burn kanı kibi, kuşmak kibi ağız tolu olsa. (KF 102b/1-4) (Kuanışbayev, 2006, p. 38).

The word in question is derived from the verb *kus-* “to vomit” by means of the suffix *-mak*. The base verb preserves the same meaning in Old Turkic as *kus-* (I) “to vomit” and in Old Uyghur Turkic as *kus-* “to vomit” (Nadelyaev et al., 1969, p. 470; Wilkens, 2021, p. 427). In DLT, it is recorded with the meaning “to vomit” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, p. 750). In the religious texts of Mamluk Kipchak Turkish, it is attested in the form *kus-* “to vomit” (İM 93b/5; KF 103a/1).

Although the word does not appear as an independent entry in etymological dictionaries, it is attested in Old Turkic as *kuşmak* “vomiting” (Nadelyaev et al., 1969, p. 470), in dictionaries and grammatical works on Mamluk Kipchak Turkish as *kuşmak* “vomit” (TZ) (Toparlı et al., 2003, p. 165), and in the *Derleme Sözlüğü* as *gusmak* “to vomit” (Türk Dil Kurumu, 2019a, p. 2202), demonstrating both its use as a *verbal noun* and its development into a *lexicalized noun*.

In this example, a transition from a process verb to a concrete noun is observed. The structure appears to have weakened in its function as a *verbal noun* in KF and acquired the status of a concrete noun denoting a result.

oynamak “game, entertainment, dance”

İki közini şaklasun harāma bakmağdan. Kulağını şaklasun oynamak işitmekden, sāz işitmekden, sögmekden. (KF 128b/1-3) (Kuanışbayev, 2006, p. 43).

The word in question is derived from the verb *oyna-* “to play” by means of the suffix *-mak*. The verb *oyna-* is attested from Old Turkic onward with the meanings “to play, to entertain oneself, to dance, to play (an instrument)” (Arat, 1979, p. 348; Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, p. 781; Nadelyaev et al., 1969, p. 365; Wilkens, 2021, p. 519). In the religious texts of Mamluk Kipchak Turkish, it is recorded as *oyna-* “to play” (İM 348b/5; KFT 386b/5).

The word is not attested with this meaning in etymological dictionaries. The word is recorded in Old Uyghur Turkic as *oynamak(lig)* “teasing, joking; as a game, play ...” (Wilkens, 2021, p. 519), in the *Tarama Sözlüğü* as *oynamak* “to spend; to wrestle” (Türk Dil Kurumu, 2019b, p. 3037), and in the *Derleme Sözlüğü* as *oynamak* (I) “to engage in sexual intercourse outside marriage” and *oynamak* (II) “for the ground to crack, to slide” (Türk Dil Kurumu, 2019a, p. 3304).

In this structure, a transition from a motion verb to the category of abstract nouns is observed. Comparative data indicate that the word entered the process of lexicalization in KF and became established in the vocabulary by forming an abstract noun denoting an activity.

yaşınmak “veil, women’s covering”

Munuñ kibi aṇdı Hidāyet atlıg kitāb içinde. Taķı mesh kılmaq revā bolmas tahfife öze taķı bōrk öze taķı yaşınmak öze taķı iki yalğan yēñ öze. (İM 129a/3-4) (Toparlı, 2017, p. 103).

The structure in question is derived from the verb *yaşın-* “to cover oneself, to conceal oneself” by means of the suffix *-mak*. The verb *yaşın-* (< *yaş-*) is attested in Old Turkic as *yaş-* “to conceal oneself, to hide” (Nadelyaev et al., 1969, p. 246) and in Old Uyghur Turkic as *yaş-* “to hide, to conceal oneself, to disappear; to emerge” (Wilkens, 2021, p. 874). In DLT, it is recorded as *yaş-* “to conceal oneself, to hide” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, p. 957) and in KB as *yaş-* “to conceal oneself” (Arat, 1979, p. 529). In the religious texts of Mamluk Kipchak Turkish, it is also attested as *yaşın-* with the meanings “to cover oneself, to conceal, to conceal oneself” (İM 292a/2; KF 153a/6).

The word is not attested in etymological dictionaries with the meaning in question. Gülensoy (2011, p. 1086) analyses the word *yaşmak* “a covering that covers the head and face, including the mouth” etymologically as < *yaş-* “to cover, to close, to conceal” (DLT) + *-mak*. Korkmaz (2018, p. 55) considers the suffix *-mak* in the word *yaşmak*, which he attested in Avşar dialects, among the examples that have undergone lexicalization.

The form in question is attested in Kipchak Turkish only in İM as *yaşınmak* “veil, women’s covering” (Toparlı et al., 2003, p. 314). In the *Tarama Sözlüğü*, *yaşınmak* is recorded with the meaning “to conceal oneself, to cover oneself, to hide,” while *yaşmak* and *yaşanmak* are recorded with the meanings “to cover oneself with a yaşmak, to put on a yaşmak, to wear a yaşmak” (Türk Dil Kurumu, 2019b, pp. 4382, 4384). In the *Derleme Sözlüğü*, *yaşmak* is recorded with the meanings “head covering; tying a covering so as to cover the mouth” (Türk Dil Kurumu, 2019a, p. 4818).

In this structure, it is observed that the suffix *-mak*, added to a state verb, goes beyond its function as a *verbal noun* and gives the form the status of a noun denoting clothing. In accordance with the textual context, the word appears to have become established in the vocabulary through lexicalization in İM.

yemek ~ yimek “food, meal”

Taķı sewüglü-turur bayram kūn kim kişiler yemek yemek muşallāga çıkmasdan burun taķı yüwünmek taķı misvāk kılmaq taķı fīb sürtünmek ... (İM 231b/7-8) (Toparlı, 2017, p. 172).

Ammā çıkğan iki yoldan özgeden ol қан kibi, irin kibi, şarı şu kibi, burn қanı kibi, қушақ kibi ағзı толу olsa. Kerek yimek olsun, kerek acı şafrā olsun. Yā қара sevda olsun, yā şu olsun, nesne қарışmamış olsa, içine ilişgenden şoñra. (KF 102b/1-6) (Kuanışbayev, 2006, p. 38).

... ol māl eyesi ol boruçlu kişige yimekini virmiş olğay dañı bir yir düzmiş olğay su dökme içün. (KFT 173b/50-52) (Ağar, 1989, p. 404).

The word in question is derived from the verb *yē- ~ yi-* “to eat” by means of the suffix *-mek*. The base verb is recorded in Old Turkic as *ye-* “to eat; to destroy, to ruin; to try, to test; to use, to benefit from” (Nadelyaev et al., 1969, p. 252) and in Old Uyghur Turkic as *ye-* “to eat, to consume; to enjoy; to appropriate; to consume; to live on (the produce obtained from a harvest); to take (medicine); to be struck by (a whip)” (Wilkens, 2021, p. 882).

In DLT, it is attested as *yē-* “to eat, to consume completely” (Kaşgarlı Mahmud, 2023, p. 767), *yī-* “to eat (something)” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, p. 973), and in KB as *yi-* “to eat” (Arat, 1979, p. 541). In the religious texts of Mamluk Kipchak Turkish, it is recorded in the forms *yē- ~ ye- ~ yi-* with the meaning “to eat” (İM 20b/3; KF 231a/7, 235a/5; KFT 385a/1; MS 37b/5).

Karaağaç (2019, p. 278) and Zülfikar (2011, p. 121) state that the suffix *-mAk* in the word *yemek* underwent lexicalization and formed a *lexicalized noun*. Gülensoy (2011, p. 1117) analyses the word etymologically as < *yè:m+(e)k / yè:-mek*.

The word is attested in Old Uyghur Turkic as *yemäk* (I) “eating, food, meal ...” (Wilkens, 2021, p. 887), in dictionaries and grammatical works on Mamluk Kipchak Turkish as *yemek* (I) “food, meal” (DM, TZ) (Toparlı et al., 2003, p. 318), and in the *Derleme Sözlüğü* as *yemek* (I) “to kill” and *yemek* (II) “a meal held for the dead” (Türk Dil Kurumu, 2019a, p. 4243).

This structure has acquired the function of an independent noun denoting food from a motion verb. The word underwent lexicalization in İM, KF, and KFT by going beyond its function as a *verbal noun*. Although historically derived from a *verbal noun*, it appears to have acquired the function of a *lexicalized noun* in the relevant contexts.

The data indicate that the suffix *-mAk* was productively used in the Mamluk Kipchak Turkish area, particularly in the formation of everyday vocabulary. This demonstrates that the suffix had not only a morphological function but also a function in expanding the vocabulary.

The Suffix *-(I, U)ş*

This suffix is also one of the basic infinitive suffixes of the Turkish language. The *lexicalized nouns* it forms in Mamluk Kipchak Turkish are as follows:

bağdaş “cross-legged sitting position”

Eger ol ğarimler kādī ileyinde bağdaş kurup otursalar, ya it oturur kibi otursalar, ya dizlerini karınlarına yapışdurup otursalar kādī munlarını komağay munuñ kibi oturmağa. (KFT 152a/25-27) (Ağar, 1989, p. 367).

The word is considered to be derived from the verb *bağda-* “to bind, to wrap (the feet when sitting)” by means of the suffix *-ş*. The base verb is recorded in Old Turkic as *bağda-* “to trip someone” (Nadelyaev et al., 1969, p. 77) and in DLT as *bagda-* “to perform a bağdala- maneuver (in wrestling)” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, p. 569).

The verb is based on the root *bağ* “bond, knot, string; connection” (< PT **bāg*), which has been used since Old Turkic (Arat, 1979, p. 52; Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, p. 569; Tekin, 1995, p. 172; Wilkens, 2021, p. 136). In the religious texts of Mamluk Kipchak Turkish, *bağ* is attested with the meanings “knot; bond, string” (İM 129b/6, 241b/7; KFT 226a/31).

Clauson (1972, p. 312) derives the word from the verb *bağda-* and explains the suffix *-ş* as having a function connoting reciprocity. In this word, however, rather than genuine reciprocity, the expression appears to refer to a movement involving the mutual binding or crossing of the legs. Gülensoy (2011, p. 102) analyses the word as < *bağ+da-* “to sit with the legs drawn up” + *-ş* “a deverbal noun-forming suffix” and emphasizes the meaning “a manner of sitting by placing the right foot under the left thigh and the left foot under the right thigh.” Tietze (2002, p. 260) bases the structure on the verb *bağda-* and evaluates it as a *nomen actionis* (verbal noun).

The word is attested in Old Turkic as *bağdaş il-* “to lie down with the legs folded beneath the body” (Nadelyaev et al., 1969, p. 77), in Old Uyghur Turkic as *bagdaş* “lotus position” (Wilkens, 2021, p. 137), in KB as *bağdaş* “cross-legged sitting position” (Arat, 1979, p. 52), and in dictionaries and grammatical works on Mamluk Kipchak Turkish as *bağdaş* “cross-legged sitting position” (TZ) (Toparlı et al., 2003, p. 21). In the *Tarama Sözlüğü*, *bağda* is recorded with the meaning “a wrestler’s trip, leg entanglement” (Türk Dil Kurumu, 2019b, p. 365), while in the *Derleme Sözlüğü*, *bağda* is recorded with the meanings “trip, putting one’s leg behind an opponent’s leg in wrestling; obstacle, difficulty; lasso, bond, knot,” and *bağda vurmak ~ bağdaş vurmak* with the meaning “to bring someone down in wrestling by tripping them” (Türk Dil Kurumu, 2019a, pp. 476-477).

In this structure, the suffix *-ş*, added to a motion verb, has formed a *lexicalized noun* denoting a specific sitting position. The data indicate that the word underwent lexicalization and became established as a *lexicalized noun* in KFT.

biliş “acquaintance, friend”

*Rāstı ol delīl-turur kabūl bolmaḳḳa taḳı müstecāb bolmaḳḳa ya ‘nī du ‘ā kılḡay yārānları üçün taḳı qarındaşları üçün taḳı **bilişleri** üçün taḳı ‘Arefe taḳı barçası vakfa yeri-turur meger kim ...* (İM 320b/7-8) (Toparlı, 2017, p. 234).

The word in question is derived from the verb *bil-* “to know” by means of the suffix *-(i)ş*. The verb *bil-* is recorded in Old Turkic with the meanings “to know; to govern, to administer; to learn, to discover; to take, to accept” (Nadelyaev et al., 1969, p. 98). In Old Uyghur Turkic, however, *bil-* (*I*) has a broad range of meanings, including “to know, to understand, to comprehend, to know well; to accept; to learn, to understand, to realize, to experience; to be aware of, to have mastery of; to assume (something, e.g. responsibility), to be responsible for (taxes and debts); to be concerned with (something)” (Wilkens, 2021, p. 170).

The same verb is recorded in DLT as *bil-* “to know” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, p. 586) and in KB as *bil-* “to know” (Arat, 1979, p. 78). In the religious texts of Mamluk Kipchak Turkish, it is attested with the meaning “to know” (İM 3a/1; KF 5b/6; KFT 400a/14; MS 44a/4).

Clauson (1972, pp. 344-345) derives the word from the verb *bil-* and states that, in addition to the meanings “acquaintance, friend,” it also carries the meaning “knowledge” in certain contexts. Gülensoy (2011, p. 147) analyses the structure as *< bil-iş* and states that it is used in the meaning “acquaintance.”

The structure in question occurs in Old Turkic as *biliş* “acquaintance, familiar person, friend” (Nadelyaev et al., 1969, p. 100), in Old Uyghur Turkic as *biliş* (*I*) “friend” (Wilkens, 2021, p. 175), in DLT as *biliş* “acquaintance, familiar person” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, p. 588), in KB as *biliş* “acquaintance, familiar person” (Arat, 1979, p. 85), and in dictionaries and grammatical works on Mamluk Kipchak Turkish as *biliş* “acquaintance, familiar person” (DM, TA) (Toparlı et al., 2003, p. 31). In the *Tarama Sözlüğü*, *biliş* is recorded with the meanings “familiar person, acquaintance, friend, intimate; knowledge,” while in the *Derleme Sözlüğü*, *biliş* (*I*) is recorded with the meaning “acquaintance” (Türk Dil Kurumu, 2019b, pp. 562-565; Türk Dil Kurumu, 2019a, pp. 693-694).

Muhammed (2021, p. 94) classifies *biliş* “acquaintance, familiar person” among the lexicalized abstract nouns in Mamluk Kipchak Turkish.

In this example, the suffix *-(i)ş*, added to a state verb, appears to have gone beyond its function as a *verbal noun* and formed a noun denoting a social relationship. The data indicate that the word became a *lexicalized noun* in İM through frequent use and semantic stabilization.

igdiş “castrated animal”

*Ammā kaçan bir kişi da ‘vī idse bir kişinūñ üstine, eyidse: Sen şol menüm ḡāyīb **igdişimün** közini çıkardūñ dise.* (KFT 79b/45-48) (Ağar, 1989, p. 179).

The word is considered to be derived from the verb *igid-* “to raise, to train; to rear” by means of the suffix *-(i)ş*. The base verb is recorded in Old Turkic as *igid-* “to support; to lift, to raise, to exalt; to contain, to encompass; to care for, to provide for; to raise, to bring up, to train, to educate” (Nadelyaev et al., 1969, p. 204) and in Old Uyghur Turkic as *igid-* “to feed, to give food, to care for, to take care of (someone), to raise, to educate, to rear; to support; to take under one’s protection, to assume responsibility for someone’s care; to bring up; to provide a livelihood; to protect; to preserve” (Wilkens, 2021, p. 296).

The same verb is attested in DLT as *igîd- ~ igit-* “to raise, to rear” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, p. 662) and in KB as *igîd-* “to train, to educate, to rear, to feed” (Arat, 1979, p. 189).

Clauson (1972, p. 103) derives the word from the verb *igîd-*. He states that it originally carried the meaning “an animal raised as a domestic animal” and that it gradually developed toward the meanings “crossbred, hybrid; castrated animal.” Gülensoy (2011, p. 426) relates the word to the verb *ikiđ-* “to train.”

The word in question is attested in Old Turkic as *igdiş (I)* “cultured, well-mannered” (Nadelyaev et al., 1969, p. 204), in Old Uyghur Turkic as *igdiş* “support, assistance” (Wilkens, 2021, p. 296), in KB as *igdişçi* “animal breeder” (Arat, 1979, p. 189), and in the Kipchak Turkish text *Baytaratu’l-Vâzih*, a work on horses and horse breeding outside the religious texts, as *igdiş* “castrated animal.” In dictionaries and grammatical works, it is recorded as *igiş* “training” (TA) (Toparlı et al., 2003, pp. 106-107), and in the *Derleme Sözlüğü* as *igdiş* “castrated animal; male horse” (Türk Dil Kurumu, 2019a, p. 2510).

In this structure, it is observed that the motion verb acquired the status of a noun denoting an animal characteristic through the suffix *-(i)ş*. Comparative evidence indicates that the word became a *lexicalized noun* in KFT in a context-dependent manner. Over time, the meaning of the word narrowed from the concept of “an animal that is raised and fed” to “a castrated animal.”

iniş “descent, the opposite of a slope”

Eger uyusa yalıñ tēwe öze yā at öze eger bolsa örleşke çıkar hāletde yā tüz yērde ābdast bozulmas. Ve eger bolsa inişke iner hāletde ābdast bozulur. (İM 97a/4-5) (Toparlı, 2017, p. 82).

The word in question is derived from the verb *in-* “to descend” by means of the suffix *-(i)ş*. The base verb is recorded in Old Turkic as *en-* “to descend; to recede, to decrease” (Nadelyaev et al., 1969, p. 173). In Old Uyghur Turkic, it is used with a broader range of meanings, including “to descend, to go down; to settle, to stay; to resign; to degenerate, to deteriorate; to collect at the bottom; to be issued (of an order); to direct (one’s thoughts)” (Wilkens, 2021, p. 257).

The same verb is recorded in DLT as *in-* “to descend” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, p. 665) and in KB as *in-* “to descend” (Arat, 1979, p. 198). In the religious texts of Mamluk Kipchak Turkish, it is attested with the meanings “to stay, to lodge; to bend; to descend; to be revealed, to descend” (İM 52b/2, 97a/5, 175a/3, 298b/3; KF 8a/3).

Clauson (1972, p. 191) states that the word is derived from the verb *ēn-* and that its basic meaning is “descent,” while in certain contexts it also carries the meanings “slope, downhill.” Gülensoy (2011, p. 437) relates the structure to the root **ēn-*.

The word is attested in Old Turkic as *eniş* “descent” (Nadelyaev et al., 1969, p. 174), in Old Uyghur Turkic as *eniş* “sinking, collapse, descent, downfall, degeneration” (Wilkens, 2021, p. 259), in KB as *iniş* “descent” (Arat, 1979, p. 199), in dictionaries and grammatical works on Mamluk Kipchak Turkish as *iniş ~ eniş ~ eniş* “descent, the opposite of a slope” (Kİ, KK, TA, TZ) (Toparlı et al., 2003, pp. 73, 74, 112), and in the *Derleme Sözlüğü* as *enişke* “low, lower, below” (Türk Dil Kurumu, 2019a, p. 1758).

Muhammed (2021, p. 94) classifies the word *iniş ~ eniş* “descent, the opposite of a slope” among the lexicalized abstract nouns in Mamluk Kipchak Turkish.

In this example, it is observed that the suffix *-(i)ş*, added to a motion verb, goes beyond its function as a *verbal noun* and gives the form the status of a topographic feature name. In accordance with the context of the text, the word appears to have become established in the vocabulary through lexicalization in İM.

kiriş “bowstring”

*Tahkīk ‘ālim kişi fazīleti şālih kişiler üstüne ay fazīleti kibidür bedr kecesinde özge yıldızlar üstüne. Şālih olmak ‘ilimsiz yay kibidür **kirişsüz**.* (KF 9a/3-6) (Kuanışbayev, 2006, p. 23).

*Kaçan bir kişinin okı **kirişden** çıktuğu vaktin muhürüm olmuş olsa.* (KFT 194a/1-2) (Ağar, 1989, p. 433).

The word is considered to be derived from the verb *ker-* “to stretch, to pull and extend” by means of the suffix *-(i)ş*. The verb *ker-* is recorded in Old Turkic as *ker-* (I) “to open, to expand, to extend; to stretch” (Nadelyaev et al., 1969, p. 300). In Old Uyghur Turkic, it is attested with the meaning “to stretch” (Wilkens, 2021, p. 357). The same verb occurs in DLT as *ker-* “to stretch; to spread” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, p. 704) and in KB as *ker-* “to stretch, to swell” (Arat, 1979, p. 239). Semantically, the word may be related to the verb *ker-* through the concept of “a stretched object.” The vowel /i/ in the first syllable may be explained as the result of a historical narrowing caused by the high vowel in the second syllable.

Gülensoy (2011, p. 526) analyses the word as < *ker-* “to stretch” + *-(i)ş*.

The word is attested in Old Turkic as *kiriş* (II) “bowstring” (Nadelyaev et al., 1969, p. 309), in Old Uyghur Turkic as *kiriş* “bowstring, bow cord, cord, string” (Wilkens, 2021, p. 383), in DLT as *kiriş* “bowstring” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, p. 722), and in dictionaries and grammatical works on Mamluk Kipchak Turkish as *kiriş* “bowstring” (DM, Kİ, TA, TZ) (Toparlı et al., 2003, p. 150).

In this structure, the suffix *-(i)ş*, added to a motion verb, has formed a noun denoting a tool or implement. The uses of the word in KF and KFT indicate that it weakened in its function as a *verbal noun* and became established in the vocabulary as a *lexicalized noun*.

oḥşaş “similar”

*Taḳı ēyle kerek kim koyḡay başı altında yastuḡ ançaḡa tēgrü kim bolḡay oltuḡan kişi **oḥşaş** meḳkin bolḡay işāret ḳılmaḡḳa rükü’ birle taḳı sücüd birle.* (İM 218a/8-218b/1) (Toparlı, 2017, p. 163).

The word in question is derived from the verb *oḥşa-* “to resemble” by means of the suffix *-ş*. The base verb is attested in Old Turkic as *oḥşa-* “to resemble, to be like” (Nadelyaev et al., 1969, p. 374) and in Old Uyghur Turkic as *oḡşa-* “to caress, to show affection by caressing, to be affectionate, to be compassionate; to resemble” (Wilkens, 2021, p. 503).

The same verb is recorded in DLT as *oḥşa-* “to resemble” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, p. 780) and in KB as *oḡşa-* “to resemble” (Arat, 1979, p. 337). In the religious texts of Mamluk Kipchak Turkish, it is used with the meanings “to resemble, to be like” (İM 23a/8; KF 38a/5; MS 7b/5).

Clauson (1972, p. 96) states that the word is derived from the verb *oḥşa-* and is a deverbal noun denoting “resemblance.”

The word is attested in Old Turkic as *oḥşaḡ* “similar” (Nadelyaev et al., 1969, p. 374), a form derived from the same base, in Old Uyghur Turkic as *oḡşaş* “similar, like” (Wilkens, 2021, p. 503), in DLT as *oḥşaḡ* “similar,” likewise derived from the same base (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, p. 780), and in KB as *oḡşaḡ* “similar,” also derived from the same base (Arat, 1979, p. 337). In Kipchak Turkish, outside the religious texts, *oḥşaş* ~ *oḡşaş* “resemblance” is attested only in the *Codex Cumanicus* (Toparlı et al., 2003, p. 204). In the *Tarama Sözlüğü*, *oḥşaş etmek* is recorded with the meaning “to make similar,” while in the *Derleme Sözlüğü*, *oḥşaş* is recorded with the meaning “resemblance” (Türk Dil Kurumu, 2019b, p. 2940; Türk Dil Kurumu, 2019a, p. 3275).

In this structure, the state verb, together with the suffix *-ş*, has acquired the function of an abstract noun. Comparative historical data indicate that the word gradually underwent lexicalization in İM, becoming an independent lexical item and acquiring the status of a *lexicalized noun* denoting similarity.

örleş “slope, ascent”

Təñri Te‘ālā yaratdı Ādam oğlanları üçün bir kəcit, ol Şırāt köprüsi-turur, tamuğnıñ çin üstinde taqı kıldı anıñ öze yėti qañtara qañtaralardan, kıldan yinçkerek, kılıçdan yětigrek közgüdin açuqraq, tünden qarañuraq, her bir qañtarası andan üç miñ yıllıq yol-turur miñ yıl örleşi-turur, miñ yıl tüzü-turur, miñ yıl inişi-turur, ħabs kılınur kıl her bir qañtarada ol yėti qañtaradan, sorulur kıl ol nerseden kim Təñri Te‘ālā buyurdı ol kılğa. (İM 40b/6-41a/2) (Toparlı, 2017, p. 45).

The word in question is derived from the verb *örle-* “to ascend, to rise; to emerge” by means of the suffix *-ş*. The base verb is recorded in Old Turkic as *örlä-* “to rise, to ascend” (Nadelyaev et al., 1969, p. 389). In Old Uyghur Turkic, it has a broader range of uses, including *örlä-* (I) “to rise (of the sun or moon), to ascend” (Wilkens, 2021, p. 540). The same verb is attested in KB as *örle-* “to rise, to emerge, to ascend” (Arat, 1979, p. 363).

The word is not directly attested in etymological dictionaries with the meaning in question. However, the forms *örlän-* “to rise” and *örlär* “rising, ascending,” derived from the same base, are recorded in Old Uyghur Turkic (Wilkens, 2021, p. 540). In DLT, *örle-* is attested with the meanings “to emerge; to come out; to rise” (Kaşgarlı Mahmud, 2023, p. 464), in KB, *örlem* with the meaning “distance” (Arat, 1979, p. 363) and in Kipchak Turkish, outside the religious texts, only in the *Codex Cumanicus* as *örleş* “hill, slope” (Toparlı et al., 2003, p. 212), and in the *Derleme Sözlüğü* as *örlemek* “to run up a slope” (Türk Dil Kurumu, 2019a, p. 3350).

Muhammed (2021, p. 94) classifies *örleş* “hill, slope” among the lexicalized concrete nouns in Mamluk Kipchak Turkish.

In this example, a semantic shift from a motion verb to a topographic feature name is observed. Diachronic data indicate that the word underwent lexicalization in İM and became established as a *lexicalized noun*.

sağış ~ sağış “number”

Bil, taḥkīk farz rek ‘atlar sağışı muḳīm kişi ḥaḳḳına kündüzde kecede on yedi rek ‘atdur. (KF 134b/6-135a/2) (Kuanışbayev, 2006, p. 44).

İmām Ebū Yūsuf katında daḥı İmām Muḥammad katında diyet kim vācib olur sığırdan ol sığırunıñ sağışı iki yüz sığırdur. (KFT 195a/16-18) (Ağar, 1989, p. 434).

The word is considered to be derived from the verb *saḳ-* “to count” by means of the suffix *-(i)ş*. The base verb is reconstructed in Proto-Turkic as **sā-k-* “to count” (Tekin, 1995, p. 174). In Old Turkic, *saḳ-* is attested with the meanings “to think; to count” (Nadelyaev et al., 1969, p. 486), while in Old Uyghur Turkic, *sak-* is recorded with the meanings “to think, to calculate” (Wilkens, 2021, p. 574). The same form is attested in DLT as *sak-* “to count, to consider” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, p. 800) and in KB as *saḳ-* “to count” (Arat, 1979, p. 378). The /k/ consonant in the second syllable of the word underwent voicing and developed into /ğ/, while the linking vowel /ɪ/ underwent vowel lowering and developed into /a/ under the influence of progressive assimilation.

Clauson (1972, pp. 816-817) treats the word as a noun derived from the verb *sāk-*. He states that the word initially carried the meaning “counting, calculation” and later acquired the meanings “thought, worry, anxiety” through semantic broadening.

The word is attested in Old Turkic as *sakış* (I) “number” (Nadelyaev et al., 1969, p. 487), in Old Uyghur Turkic as *sakış* “number, counting, calculation, calendar, enumeration” (Wilkens, 2021, p. 576), in DLT as *sakış* “counting, calculation” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, p. 800), in KB as *sakış* “counting, calculation; account” (Arat, 1979, pp. 379-380), and in dictionaries and grammatical works on Mamluk Kipchak Turkish as *sağış* (I) ~ *şağış* “number, calculation” (BM, DM, Kİ, TA). It is also attested in the literary text *Kitâb Gülistân Bi’t-Türkî* as *sakış* “account” (figurative) (Toparlı et al., 2003, pp. 222, 224), and in the *Tarama Sözlüğü* as *sağış* “number, quantity, amount, calculation” (Türk Dil Kurumu, 2019b, p. 3233).

In this structure, the motion verb, together with the suffix *-(i)ş*, acquired the status of an abstract noun denoting the concepts of calculation and number. The textual examples indicate that the word became established in the vocabulary through lexicalization in KF and KFT as a result of frequent use and semantic stabilization.

***tokuš* “war”**

Takı şafıyy tedügi bir nefis nêrse-turur, şafıyy eyler êrdi Resûl kendü nefsi için aţdan yâ kırnağdan, nêteg kim rivâyet kılındı, Resûl ihtiyâr kıldı Zû'l-fikârnu ğanîmetlerden Bedr tokušında. (İM 264a/5-6) (Toparlı, 2017, p. 195).

The word is derived from the verb *toķu-* “to strike, to hit; to beat” by means of the suffix *-ş*. The base verb is recorded in Old Turkic as *toķı-* (I) ~ *toķu-* “to hit, to strike; to beat; to drive in, to hammer in; to fight, to struggle; to put, to place” (Nadelyaev et al., 1969, pp. 576-577). In Old Uyghur Turkic, *toķı-* has a considerably broader range of meanings, including “to beat, to strike, to hammer in, to break; to blow (of the wind); to weave; to catch (of a flood); to apply, to plaster (primer paint); to build, to construct (a building, wall, city); to beat (a drum); to strike; to plunge, to immerse, to dip (with the directional case); to mix, to whisk, to agitate” (Wilkens, 2021, p. 726).

The same verb is attested in DLT as *toķı-* “to strike (a door, etc.); in Oghuz, to beat (someone); to hammer (metal objects); to weave; to strike (of a jinn)” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, p. 888) and in KB as *toķı-* “to beat, to weave, to strike, to play” (Arat, 1979, p. 457). In the religious texts of Mamluk Kipchak Turkish, *toķu-* ~ *doķı-* ~ *doķu-* is attested with the meanings “to weave; to hammer in, to strike” (İM 394b/1; KFT 8b/24, 42b/46).

Korkmaz (2018, p. 56) includes the suffix *-ş* in the word *toķış*, attested in DLT, among examples that have become lexicalized. Clauson (1972, p. 474) regards the word as derived from the verb *toķı-* and analyses it as a verbal noun expressing reciprocity. In this word, however, rather than expressing genuine reciprocity, the suffix appears to form a noun denoting a movement involving mutual conflict or struggle.

The word in question is attested in Old Turkic as *toķış* “war” (Nadelyaev et al., 1969, p. 577), in Old Uyghur Turkic as *toķış* “war, battle, fight, quarrel” (Wilkens, 2021, p. 727), in DLT as *toķış* ~ *toķuş* “war” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, p. 889), in KB as *toķış* “war, fighting” (Arat, 1979, p. 457), and in the Kipchak Turkish archery text *Kitâb fî İlmi’n-Nüşşâb*, outside the religious texts, as *toķuş* “war, holy war” (Toparlı et al., 2003, p. 279). In the *Tarama Sözlüğü*, *dokuş* is recorded with the meaning “clash, struggle” (Türk Dil Kurumu, 2019b, p. 1198), while in the *Derleme Sözlüğü*, *doğuş* (II) is recorded with the meaning “wrestling” (Türk Dil Kurumu, 2019a, p. 1539).

In this example, an abstract noun has been formed from a motion verb. Comparative historical data indicate that the word gradually lost its verbal-noun character in İM and became established as a *lexicalized noun* denoting not merely the act of striking but mutual conflict or struggle.

tutuş “continuous, constant”

Taķı sözlemegey. Taķı işāret taķı kılmağay bir kimērsege ēli birle taķı başı birle. Taķı sūrtmegey üç kēz tutuş. Taķı tizimegey ēlini üç kēz tutuş. (İM 191b/4-5) (Toparlı, 2017, p. 145).

The word is considered to be derived from the verb *tut-* “to hold, to catch” by means of the suffix *-(u)ş*. The base verb is recorded in Old Turkic as *tut-* (I) “to hold, to cling to; to keep, to preserve; to take; to catch, to hold; to hunt; to cling to, to adhere” (Nadelyaev et al., 1969, p. 591). In Old Uyghur Turkic, *tut* (I) is attested with the meanings “to hold, to seize, to catch, to take, to perceive, to comprehend, to know the point” (Wilkens, 2021, p. 763).

The same verb is attested in DLT as *tut-* “to hold, to take; to catch; to detain” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, p. 904) and in KB as *tut-* “to hold” (Arat, 1979, p. 471). In the religious texts of Mamluk Kipchak Turkish, *tut-* ~ *dut-* is also used with the meanings “to fulfill; to hold something so as not to release it; to touch, to hold with the hand; to catch, to seize” (İM 28a/2, 143a/1, 145b/5, 404b/2; KF 121b/1; KFT 398a/26; MS 40b/4).

The use of the word with this meaning is not directly attested in etymological dictionaries. Tekin (2013, pp. 584-585) explains the etymology of the variants *tutçı*, *tutşı*, and *tutaşı* as < **tutaçı* < **tuta-ç-ı* and Chuvash *tutış-* “to catch fire, to become attached” < **tutaç-*. The meaning “continuous, constant” may be explained through a semantic development based on the notion of “being connected or held continuously without interruption.”

The word is attested in Old Turkic as *tutçı* “adjacent; united” (Nadelyaev et al., 1969, p. 592), in Old Uyghur Turkic as *tutşı* ~ *tutçı* “always, continuously, constantly, without stopping” (Wilkens, 2021, p. 764), in DLT as *tutçı* ~ *tutşı* ~ *tutaşı* “everything that is adjacent and neighboring; frequently, continuously” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, pp. 904-905), in KB as *tutşı* ~ *tutaşı* “continuously, always, ever” (Arat, 1979, p. 475), and in Kipchak Turkish only in İM as *tutuş* (II) “continuous, constant” (Toparlı et al., 2003, p. 285).

In this structure, the motion verb, together with the suffix *-(u)ş*, entered a process of lexicalization and, as a result, developed into a noun denoting continuity. Comparative historical data indicate that the word’s verbal-noun function weakened in İM and that it became established as a lexicalized item in the vocabulary.

uruş “striking, battle”

Şehīd ol-turur kim öltürgey anı müşrikler, yā ölüg tapulğay uruş yerinde taķı anıñ birle yarasınıñ egeri bolsa, anıñ üçün kim öltürmekniñ delīli-turur oşanıñ kibi qan çıqsa bir yerden ... (İM 242b/1-3) (Toparlı, 2017, p. 179).

Anıñ içün kim uruş erenlerinüñ her yılda bir kez kelür rızıqları. Bes munlarnıñ üç yılda üç kez rızıqları hāşıl olur. Ol üç kez hāşıl olğan rızıqdan ol ölgen kişinüñ qanı bahāsını alurlar. (KFT 196b/4-9) (Ağar, 1989, p. 436).

The word is derived from the verb *ur-* “to strike, to beat” by means of the suffix *-(u)ş*. The base verb is used in Old Turkic with the meanings “to strike, to hit; to beat; to put, to place” (Nadelyaev et al., 1969, p. 614) and in Old Uyghur Turkic as *ur-* (I) “to strike, to beat; to hit (with a projectile); to throw, to hurl” (Wilkens, 2021, p. 802).

It is recorded in DLT as *ur-* ~ *ūr-* “to strike, to beat” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, p. 922) and in KB as *ur-* “to strike, to beat” (Arat, 1979, p. 496). In the religious texts of Mamluk Kipchak Turkish, *ur-* ~ *vur-* is attested with the meaning “to strike, to beat” (İM 23b/3; KF 203b/6, 260b/3; KFT 385a/11; MS 30b/6).

Korkmaz (2018, p. 56) considers the suffix *-(u)ş* in the word *uruş*, attested in Old Uyghur Turkic, among examples that have become lexicalized. Clauson (1972, p. 239) regards *uruş* as a noun expressing reciprocity and derives the word from the verb *ur-*. As in the case of *tokuş* “war,” however, the form appears to express not genuine reciprocity but a movement involving mutual conflict and struggle. Tietze (2019, p. 446) analyses the etymology of *vuruş/uruş* “striking, hitting; war, battle” as *< vur- + -uş* “a deverbial noun-forming suffix.”

The word is attested in Old Turkic as *uruş* “quarrel; war” (Nadelyaev et al., 1969, p. 616), in DLT as *uruş ~ ūruş* “fighting and war, struggle” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, p. 924), in KB as *uruş* “striking, war” (Arat, 1979, p. 498), in dictionaries and grammatical works on Mamluk Kipchak Turkish as *uruş* “fighting, brawling, war” (KK, TZ) (Toparlı et al., 2003, p. 294), and in the *Tarama Sözlüğü* as *uruş* “collision, warfare, war, battle” (Türk Dil Kurumu, 2019b, p. 3981).

Muhammed (2021, p. 94) classifies the word *uruş* “war, striking” among the lexicalized concrete nouns in Mamluk Kipchak Turkish.

In the structure in question, an abstract noun is formed from a motion verb. The attestations indicate that the word’s verbal-noun function weakened in İM and KFT, allowing it to acquire the status of a *lexicalized noun* and to be used as a lexical item denoting not merely the act of striking or beating but also mutual conflict or struggle.

uvuş ~ üvüş “piece”

Kaçan bir kişi at siydükine ya atıñ tezlekledükine, ya atıñ ağızından düşen üvüşge dayınıp düşüp yıkılsa. Ol atı mingen dağı sürgen dağı yidgen kişiniñ üstine neme yokdur. (KFT 204b/6-10) (Ağar, 1989, p. 449).

Eger buğday uvuş olsa hamur birle imdi ol buğdayı yuyalar. (KFT 387a/1-2) (Ağar, 1989, p. 845).

The word is derived from the verb *uv- ~ üv-* “to break, to fragment, to crumble, to crush” by means of the suffix *-(u/ü)ş*. The base verb is attested in Old Turkic as *uv-* “to cut into small pieces, to pound, to crush; to crumble” (Nadelyaev et al., 1969, p. 619) and in Old Uyghur Turkic as *uv-* “to crush” (Wilkens, 2021, p. 809). It is recorded in DLT as *uw-* “to crumble” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, p. 926) and in KB as *ow-* “to crumble” (Arat, 1979, p. 348).

Clauson (1972, p. 15) states that the word is derived from the verb *uv-* and considers this form a hapax legomenon. This form, which Clauson regards as a hapax legomenon, continued to be attested in Kipchak Turkish texts in different variants.

The word is attested in Old Turkic as *uvuş* “shallow; small, little” (Nadelyaev et al., 1969, p. 619), in DLT as *uwuş* “a crumbled object, crumb” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, p. 926), in Kipchak Turkish only in KFT as *uvuş* “piece” and *üvüş (I)* “piece” (Toparlı et al., 2003, pp. 295, 299), and in the *Derleme Sözlüğü* as *övüşlemek* “to separate the kernels of corn on the cob” (Türk Dil Kurumu, 2019a, p. 3366).

In this example, the suffix *-(u/ü)ş*, added to a motion verb, goes beyond its function as a *verbal noun* and forms a noun denoting an object. Comparative historical data indicate that the word acquired the status of a *lexicalized noun* through lexicalization in KFT.

üküş “many, much”

Ammā kaçan ol kişi necāseti olağ katında bolsa, yā suw barçası, yā buçuğı, yā öküşi necāsetke tēger bolsa ol suw necīs-turur. (İM 107a/5-6) (Toparlı, 2017, p. 88).

The word is derived from the verb *ük-* “to gather” by means of the suffix *-(ü)ş*. The base verb is attested in Old Turkic as *ük-* “to collect, to accumulate” (Nadelyaev et al., 1969, p. 623) and in Old Uyghur Turkic as *ük-* ~ *üg-* (I) “to gather” (Wilkens, 2021, p. 820).

The same form is recorded in DLT as *üg-* “to bring together into a heap” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, p. 929) and in KB as *üg-* “to gather” (Arat, 1979, p. 504). For words derived from the same root, cf. *ükli-* “to multiply, to grow, to increase, to rise” (Wilkens, 2021, pp. 820-821), *ükli-* “(of an object) to multiply and grow” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, p. 931), and *ügül-* “to accumulate” (Arat, 1979, p. 504).

Korkmaz (2018, p. 56) considers the suffix *-(ü)ş* in the word *öküş*, attested in Old Anatolian Turkish, among examples that have become lexicalized. Clauson (1972, p. 118) states that this word, which was quite common in the early period, is a noun derived from the root *ük-*.

The form in question is attested in Old Turkic as *üküş* “many” (Nadelyaev et al., 1969, p. 624), in Old Uyghur Turkic as *üküş* (I) “many, a great number, very many, abundant; very much, exceedingly, excessively” (Wilkens, 2021, pp. 821-822), in DLT as *üküş* “many,” and in the same root-derived form *ükil* “many in Kipchak dialect” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, pp. 931-932), in KB as *öküş* “many” (Arat, 1979, p. 358), in dictionaries and grammatical works on Mamluk Kipchak Turkish as *öküş* “many, much” (Kİ, TA), in the horse- and horsemanship-related text *Münyetü'l-Guzât* as *üküş* “many, much” (Toparlı et al., 2003, pp. 210, 297), in the *Tarama Sözlüğü* as *ögüş* (II) “many” (Türk Dil Kurumu, 2019b, p. 3069), and in the *Derleme Sözlüğü* as *ögüş* (II) “many” (Türk Dil Kurumu, 2019a, p. 3325). Taş (2020, p. 172) states that reading the word as *öküş* with the root-vowel /ö/ is of no significance today and supports his thesis with the following examples: *üküş*, *üküs* “many” from Old Uyghur Brahmi texts, Yakut *ügüs* “many,” Shor *üktü-* “to raise, to increase,” and Yakut *üktüy-* “to raise, to increase.” In accordance with Taş’s proposal, the word is therefore treated in the form *üküş*.

In this structure, the verbal base denoting gathering, together with the suffix *-(ü)ş*, entered a process of lexicalization and, as a result, developed into an abstract noun denoting quantity. Comparative historical data indicate that the word’s verbal-noun function weakened in İM and that it came to be used as a generalized and lexicalized item in the vocabulary.

***ülüş* “share, portion”**

Ammā ‘aql-ı ‘atā’ī ol-turur yok-turur kāfirge anıñ içinde ülüş, oşbu ‘aql birle mü’minler nebiler birle berābar-turur anıñ içinde. (İM 48b/8-49a/1) (Toparlı, 2017, p. 50).

İmdi ol da ‘vī idgen kişi ol yüz aḥçayı alur ol ıkrār idgen vereşenün degen ülüşinden. (KFT 409b/6-8) (Ağar, 1989, p. 888).

The word is derived from the verb *üle-* “to share, to distribute, to divide” by means of the suffix *-ş*. The verb *üle-* is attested in Old Turkic as *ülä-* “to divide; to distribute; to separate” (Nadelyaev et al., 1969, p. 624) and in Old Uyghur Turkic as *ülä-* ~ *ül(ä)-* “to distribute, to divide, to share out” (Wilkens, 2021, p. 822).

The same verb is recorded in DLT as *üle-* “to distribute, to apportion” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, p. 932) and in KB as *üle-* “to distribute among” (Arat, 1979, p. 504). In the religious texts of Mamluk Kipchak Turkish, *ül-* is attested with the meaning “to share” (KFT 84b/16).

Clauson (1972, p. 153) regards *ülüş* as a noun derived from the verb *üle-* “to distribute among, to divide.” Tietze (2019, p. 376) states that the words *üleş/ülüş* “share, portion; part, proportion” are derived from the verb *üle-* “to divide (something); to distribute and share out (among people).”

The word is attested in Old Turkic as *ülüş* “piece; part; share, portion” (Nadelyaev et al., 1969, p. 625), in Old Uyghur Turkic as *ülüş* “part, share, retaliation, lot, portion; section” (Wilkens, 2021, p. 824), in DLT as *ülüş* “the distribution of shares among a tribe; share, portion” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, p. 932), in KB as *ülüş* “share, portion, allotment, lot” (Arat, 1979, p. 505), in dictionaries and grammatical works on Mamluk Kipchak Turkish as *ülüş ~ ülü* “share, portion” (BM, Kİ, TZ) (Toparlı et al., 2003, pp. 297-298), in the *Tarama Sözlüğü* as *ülüş ~ ülü* “share, portion, lot, part, division” (Türk Dil Kurumu, 2019b, p. 4067), and in the *Derleme Sözlüğü* as *ülüş (II) ~ üleş (II)* “division, sharing; share” (Türk Dil Kurumu, 2019a, pp. 4064, 4066). The /e/ vowel in the second syllable of the word underwent rounding, changing to /ü/ under the influence of progressive assimilation.

In the structure in question, the motion verb, together with the suffix -ş, acquired the status of an abstract noun denoting a share or portion. The textual examples indicate that the word became established as a *lexicalized noun* in İM and KFT through frequent use and semantic stabilization.

***yañlış* “wrong”**

Ve eger yürise ol söz anıñ tili öze yañlışdan qaşd etmeyin kâfirlikni, kâfir bolmas. (İM 23b/5-6) (Toparlı, 2017, p. 34).

The word is derived from the verb *yañıl-* “to be mistaken” by means of the suffix *-(i)ş*. The base verb is attested in Old Turkic as *yañıl-* “to be mistaken, to err; to commit an offense” (Nadelyaev et al., 1969, p. 234) and in Old Uyghur Turkic as *yañıl-* “to be mistaken, to lose one’s way, to lose one’s path, to be deceived, to fall into error” (with the accusative case) (Wilkens, 2021, p. 863). In DLT, it is recorded as *yañıl-* “to be mistaken” (Kaşgarlı Mahmud, 2023, p. 742), while in KB it is recorded as *yañıl-* “to be mistaken” (Arat, 1979, p. 521).

Korkmaz (2018, p. 56) proposes the etymology *yañlış < yañıl-ış < *yañ-* and considers the suffix *-(i)ş* in the word among lexicalized formations. Gülensoy (2011, p. 1060) analyses the etymological structure of the word as *yang-(i)l-(i)ş*.

The structure in question is recorded as *yañluk (I)* “wrong, erroneous” in Old Turkic (Nadelyaev et al., 1969, p. 234); *yañlok ~ y(a)ñlok* “wrong, blind, erroneous, contrary; sin, error; hypocrisy, dissimulation” in Old Uyghur Turkic (Wilkens, 2021, p. 864); *yañluk* “error, mistake” in DLT (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, p. 949); *yañluk* “wrong” in KB (Arat, 1979, p. 521); *yañlış* “wrong” in Mamluk Kipchak Turkish dictionaries and grammatical texts (Kİ) (Toparlı et al., 2003, p. 310); and *yānış (I)* “wrong” in the *Derleme Sözlüğü* (Türk Dil Kurumu, 2019a, p. 4171).

In this formation, the suffix *-(i)ş*, attached to a process verb, forms the name of an abstract concept. The historical data indicate that the word acquired the status of an independent noun through lexicalization in İM.

***yüriş* “walking”**

Sefar ol-turur kim hükmler tağayyür bolğay anıñ birle kim kişiler qaşd kılğay üç künlük yolğa kēçesi birle, tēwe yürışı birle tağı ayaklar yürışı birle. (İM 224a/5-7) (Toparlı, 2017, p. 167).

The word is derived from the verb *yür-* “to walk” by means of the suffix *-ş*. The base verb is attested in Old Turkic with the meanings “to go, to walk, to move” (Nadelyaev et al., 1969, p. 286). In Old Uyghur Turkic, *yorı-* (I) is attested with a broader range of meanings, including “to go, to move; to take a step, to walk, to move; to continue, to go; to walk through (water), wading in and out; to live; to lead a way of life; to behave, to work; to apply, to put into practice; to become proficient through practice; to be valid, to be in force (according to law); to be recognized, to become known; to be resolved; (of a cloud) to pass; to remain” (Wilkens, 2021, p. 914).

The same verb is recorded in DLT as *yori-* ~ *yoru-* “to walk” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, p. 981) and in KB as *yori-* “to walk, to reach” (Arat, 1979, p. 553). In the religious texts of Mamluk Kipchak Turkish, it is also recorded as *yüri-* ~ *yürü-* “to walk; to be valid, to be acceptable” (İM 31a/2, 47b/6; KF 10a/4; KFT 21b/15, 407a/21; MS 35a/5).

Gülensoy (2011, p. 1196) analyses the etymological structure of the word as < *yürü-* [(y)-*ü*ş].

The formation in question is recorded outside the religious texts of Mamluk Kipchak Turkish as *yöriş* “walking” in *Baytaratu'l-Vâzih*, a text on horses and horsemanship; as *yürüyüş* “walking” in *Kitâb fî Riyâzâtî'l-Hayl* (Toparlı et al., 2003, pp. 328, 333); and as *yürüş* “walking” in the *Tarama Sözlüğü* (Türk Dil Kurumu, 2019b, p. 4777).

In this example, the verb of motion acquires the status of an abstract noun through the suffix *-ş*. Comparative historical data indicate that the word acquired the status of a *lexicalized noun* in İM as its *verbal noun* function weakened and it came to be used as a lexical item denoting a form of movement characteristic of a living being.

These examples demonstrate that the suffix *-(I, U)ş* was not restricted solely to its *verbal noun* function but formed *lexicalized nouns* by assuming various functions throughout its historical development. In the religious texts examined, the suffix was found to be used in various functions, including the formation of instrument and tool names, landform names, names denoting forms of sitting, abstract nouns expressing similarity, abstract nouns expressing quantity, nouns denoting social relations, abstract nouns expressing conflict and struggle, abstract nouns denoting forms of movement characteristic of living beings, names denoting animal characteristics, names of objects, and names of abstract concepts. This demonstrates that the suffix *-(I, U)ş* was a productive means of forming *lexicalized nouns* in Mamluk Kipchak Turkish.

Conclusion

This study examined formations containing the suffixes *-mA*, *-mAk*, and *-(I, U)ş* in the religious texts of the Mamluk Kipchak Turkish period and established that these suffixes were not restricted solely to their *verbal noun* functions but also formed *lexicalized nouns* over the course of their historical development. This demonstrates that *verbal noun* suffixes can extend beyond their grammatical function and give rise to *lexicalized nouns* over time. The examples examined indicate that although these suffixes initially functioned in *verbal noun* formation, their verbal characteristics gradually weakened over time, and the resulting formations became *lexicalized nouns*.

In the examples *sürme* ~ *serme* and *tügme* ~ *dügme*, derived with the suffix *-mA*, a transition from motion verbs to instrument and tool names was identified, whereas in the example *süzme*, a transition from a process verb to a food name was observed. In particular, the use of *sürme* ~ *serme* in the sense of “a substance applied to the eyes,” *tügme* ~ *dügme* in the sense of “button,” and *süzme* in the sense of “strained yogurt” demonstrates that the suffix moved beyond its *verbal noun* function and formed *lexicalized nouns*. The examples examined also show that the suffix *-mA* functioned in religious texts not merely to form temporary *verbal nouns* but also to form *lexicalized nouns*.

In the formations derived with the suffix *-mAk*, the lexicalization process is observed to extend across a broader conceptual domain. In the example *ırmak*, a transition from a motion verb to a natural feature name was identified; in the examples *içmek* and *yemek* ~ *yimek*, from a motion verb to food and beverage names; in the example *kıymak*, from a motion verb to a clothing name; in the example *kuşmak*, from a process verb to a concrete noun denoting a result; in the example *oynamak*, from a motion verb to an abstract noun denoting an activity; and in the example *yaşınmak*, from a state verb to a clothing name. These examples demonstrate that it is insufficient to evaluate the suffix *-mAk* solely as a suffix serving a *verbal noun* function. In the texts examined, the suffix was found to form various lexical categories, including food and beverage names, clothing names, concrete nouns denoting results, abstract nouns denoting activities, and natural feature names. Thus, it is

evident that the suffix *-mAk* acquired a significant function of forming *lexicalized nouns* in religious texts.

The examples derived with the suffix *-(I, U)ş* are particularly noteworthy in terms of their functional diversity. In the examples *iniş* and *örleş*, the suffix forms landform names from motion verbs; in the example *bağdaş*, a name for a form of sitting from a motion verb; in the example *biliş*, a noun denoting a social relation from a state verb; in the example *igdiş*, a name denoting an animal characteristic from a motion verb; in the example *kiriş*, an instrument and tool name from a motion verb; in the example *uvuş ~ üvüş*, a name of an object from a motion verb; in the example *sagış ~ sağas*, an abstract noun denoting the concepts of calculation and number from a motion verb; in the example *oğuşas*, an abstract noun expressing similarity from a state verb; in the example *yanlış*, a noun denoting an abstract concept from a process verb; in the examples *tokuş* and *uruş*, abstract nouns denoting conflict and struggle from motion verbs; in the example *tutuş*, an abstract noun expressing continuity from a motion verb; in the example *üküş*, an abstract noun expressing quantity from a motion verb; in the example *yürüş*, an abstract noun denoting a form of movement characteristic of a living being from a motion verb; and in the example *ülüş*, an abstract noun denoting a share or portion from a motion verb. This demonstrates that the suffix *-(I, U)ş* cannot be explained solely in terms of its *verbal noun* function but acquired a strong capacity for forming *lexicalized nouns* throughout its historical development. In particular, the fact that processes of semantic narrowing, semantic broadening, and conceptual specialization can be clearly observed in some examples also reveals the historical depth of *lexicalized noun* formation. The suffix is thus found to be more productive in forming *lexicalized nouns*.

Comparative historical data have demonstrated that the majority of the formations examined show continuity across Old Turkic, Old Uyghur Turkic, Karakhanid Turkic, and Kipchak Turkish. This continuity indicates that the suffixes in question occupied an important place in the historical development of Turkish not only in terms of their morphological functions but also in terms of their role in vocabulary formation. Furthermore, the data from the *Tarama Sözlüğü* and the *Derleme Sözlüğü* demonstrate that many of these formations have continued to survive in the dialects of Turkey Turkish, thereby supporting the persistence of these lexicalized formations.

In conclusion, many formations constructed with the suffixes *-mA*, *-mAk*, and *-(I, U)ş* in the religious texts of Mamluk Kipchak Turkish went beyond their status as *verbal nouns* and became *lexicalized nouns* through a process of lexicalization. As a result of this process, concrete nouns, instrument and tool names, food and beverage names, clothing names, nouns denoting social relations, names for forms of sitting, names denoting animal characteristics, landform names, natural feature names, and various nouns denoting abstract concepts emerged. Whereas motion verbs generally formed concrete nouns, state and process verbs generally formed abstract nouns. The findings demonstrate that *verbal noun* suffixes in the religious texts of Mamluk Kipchak Turkish should be evaluated not merely as a morphological category but also as a mechanism of vocabulary formation based on lexicalization.

Abbreviations

BM: *Bulghat al-Mushtāq fī Lughat al-Turk wa al-Qifchāq*

cf.: compare (confer)

DLT: *Dīwān Lughāt al-Turk*

DM: *al-Durra al-Muḍiyya fī al-Lugha al-Turkiyya*

et al.: and others (et alii)

etc.: and so forth (et cetera)

İM: *Irshād al-Mulūk wa al-Salātīn*

KB: *Kutadgu Bilig*

KF: *Kitāb fī al-Fiqh*

KFT: *Kitāb fī al-Fiqh bi-Lisān al-Turkī*

Kİ: *Kitāb al-Idrāk li-Lisān al-Atrāk*

KK: *al-Qawānīn al-Kullīyya li-Ḍabṭ al-Lughā al-Turkiyya*

MS: *Kitāb-ı Muqaddima-i Abū al-Layth al-Samarqandī*

PT: Proto-Turkic

TA: *Kitāb-ı Majmū‘-ı Tarjumān-ı Turkī wa ‘Ajamī wa Mughalī*

TZ: *al-Tuhfa al-Zakiyya fī al-Lughā al-Turkiyya*

www.turkishstudies.net/language

Turkish Studies - Language and Literature

eISSN: 2667-5641

Memluk Kıpçak Türkçesi Dönemi Dinî Metinlerinde İsim-Fiillerden Türemiş Kalıcı Adlar

Giriş

Türkçede eylemden ad yapımı, sadece dil bilgisel bir türetim süreci değil, aynı zamanda söz varlığının oluşumu ve genişlemesini sağlayan temel hususlardan biridir. Özellikle *isim-fiil* ekleriyle kurulan yapılar, başlangıçta eylem adı niteliği taşısa da zamanla eylemsi özellikleri zayıflayarak *kalıcı ad* niteliği kazanabilmektedir. Bu dönüşüm süreci, literatürde kalıplaşma olarak adlandırılmakta (Ergin, 2013, ss. 186-187; Korkmaz, 2018, ss. 55-56; Zülfikar, 2011, s. 116), türetilen yapılar ise *kalıcı ad* niteliği taşımaktadır. Türkçenin tarihî dönemlerinden itibaren görülen bu durum, özellikle Eski Türkçe ve Orta Türkçe metinlerinde açık bir şekilde gözlemlenmektedir. Memluk Kıpçak Türkçesi Dönemi dinî metinleri de *isim-fiil* eklerinin kalıplaşma yoluyla *kalıcı adlar* oluşturmalarına ilişkin önemli tanıklıklar sunmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Memluk Kıpçak Türkçesi Dönemi dinî metinlerinde yer alan *-mA*, *-mAk* ve *-(I, U)ş* ekli yapıların hareket, durum ve süreç eylemlerinden türeyerek hangi söz varlığı alanlarında *kalıcı ad* oluşturduğunu incelemek ve söz konusu eklerin eylemsi işlevinden uzaklaşıp kalıplaşarak söz varlığı unsuru hâline gelmiş yapılara dönüşme süreçlerini ortaya koymaktır.

Bu çalışmada kalıplaşma, *isim-fiil* yapısının eylemsi özelliklerini kaybederek sözlük birimi hâline gelme sürecini; *kalıcı ad* ise bu sürecin sonucunda ortaya çıkan söz varlığı unsurunu ifade etmektedir. Çalışmada modern anlamıyla sözlükselleşme kuramından ziyade, tarihî Türk dili çalışmalarında yaygın olarak kullanılan kalıplaşma ve *kalıcı ad* oluşturma yaklaşımı esas alınmıştır.

Taban eylemlerin anlamsal niteliği, türetilen adların söz varlığı işlevini de doğrudan etkilemektedir. Hareket eylemlerinden türeyen yapılar çoğunlukla somut ad, araç-gereç adı, yiyecek ve içecek adı, giyecek adı, soyut ad, yer şekli adı veya doğal yer adı oluştururken durum ve süreç eylemlerinden türeyen yapılar daha çok, soyut kavram adı oluşturabilmektedir. Bu bakımdan eylem tabanının anlamsal yapısı ile türetilen *kalıcı adın* işlevi arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. *Kalıcı ad* niteliğinin ortaya çıkışı ise söz konusu yapıların zamanla kalıplaşarak eylemsi özelliklerinden uzaklaşmasıyla açıklanabilmektedir.

Türkçede eylemler anlamsal özelliklerine göre hareket, durum ve süreç eylemleri biçiminde sınıflandırılmaktadır. Hareket eylemleri, öznenin fiziksel bir hareket ya da etkinlik gerçekleştirdiği eylemleri ifade etmektedir. Türkçede kılış fiili olarak da belirtilen bu eylem, cümlede “yüklemin gösterdiği işi yapma niteliği taşımak ve yapanın dışında bir nesneye yönelmek” (Korkmaz, 2017, s. 490) şeklinde de değerlendirilmektedir. Bu tür eylemlerde belirgin bir hareket ve etkinlik söz konusudur. Bu çalışmada yer alan *ır-*, *sür-*, *tüg-*, *oyna-*, *ur-*, *yüri-* vb. eylemler bu gruba girmektedir.

Süreç eylemleri, belirli bir zaman içinde gerçekleşen, başlangıç ve sonuç noktası bulunan oluş eylemlerini ifade etmektedir. Türk dilinde oluş fiili şeklinde de ele alınan bu eylem, cümlede “yüklemin gösterdiği işin olma niteliğini taşımak ve oluşun yapana yöneldiğini belirtmek”

(Korkmaz, 2017, s. 490) biçiminde de tanımlanmaktadır. Çalışmada değerlendirilen *kus-*, *süz-* ve *yañıl-* eylemleri bu niteliği taşımaktadır.

Durum eylemleri herhangi bir hareketten çok, süreklilik gösteren bir hâli veya zihinsel durumu bildirmektedir. Korkmaz (2017, s. 491), bu eylemlerin herhangi bir oluşu ve kılışı değil, yalnızca hareket hâlinde olmayan bir durumu veya takınılan bir tavrı gösterdiğini belirtmektedir. Bu çalışmada ele alınan *bil-*, *oğşa-*, *yaşın-* gibi eylemler bu sınıfta değerlendirilebilir.

Karaağaç (2013, ss. 784-785)'a göre, dilde bazı türemiş veya dil bilgisel nitelikli yapılar tarihî süreç içerisinde kalıplaşarak sözlük birimi hâline gelebilmekte ve böylece söz varlığının bağımsız unsurları olarak kullanılabilir. Türkçede *isim-fiil* ekleriyle kurulan yapılar, başlangıçta eylem adı niteliği taşımakla birlikte tarihî süreç içerisinde eylemsi özellikleri zayıflayarak *kalıcı adlara* dönüşebilmektedir. Bu süreç, belirli bir yapının kullanımda yaygınlaşarak biçim ve anlam bakımından kalıplaşmasıyla ilgilidir. Sebzecioğlu (2025, s. 478)'na göre, eylemsi eklerinin kalıplaşması yoluyla ad (dolma, sarma, yemek, tanış, yürüyüş vb.), sıfat (bildik, gelecek, tanıdık vb.), zarf (kala, giderek vb.) ve edat (göre, diye vb.) türündeki sözcükler Türkçenin söz varlığına girmiştir.

Korkmaz (2018, ss. 55-56), başlangıçta geçici eylem adı niteliği taşıyan bu yapıların zamanla kalıplaşarak *kalıcı ad* hâline geldiğini ifade etmektedir. Karaağaç (2019, ss. 277-281), *isim-fiil* eklerinin *kalıcı ad* oluşturma işlevi taşıdığını ve özellikle *-(I, U)ş* ekiyle kurulan eylem adlarının *kalıcı ada* dönüşme bakımından daha elverişli olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda kalıplaşma, *isim-fiil* ekleriyle türetilen yapıların eylem adı bildirme işlevinden uzaklaşarak nesne, yer, araç-gereç veya soyut kavram adı biçiminde söz varlığı unsurlarına dönüşmesini ifade etmektedir.

Güner (2020, ss. 151-158), ilgili eklerin Kıpçak Türkçesinde geçici kılış adları yapma işlevinin yanı sıra kalıplaşarak somut adlar oluşturduğunu gösteren örneklerin de bulunduğunu belirtmektedir. Muhammed (2021, ss. 89-94)'e göre, bu ekler Memluk Kıpçak Türkçesinde kalıcı somut adlar ile kalıcı soyut adlar türetmektedir. Memluk Kıpçak Türkçesi dinî metinlerinde görülen birçok *-mA*, *-mAk* ve *-(I, U)ş* ekli yapı da bu niteliği yansıtarak eylem adı işlevinin ötesinde *kalıcı ad* özelliği göstermektedir.

Bu çalışmada, Memluk Kıpçak Türkçesi Dönemi dinî metinlerinde geçen *-mA*, *-mAk* ve *-(I, U)ş* ekli yapılar incelenmiş ve bu yapıların hareket, durum ve süreç eylemlerinden türeyerek kalıplaşma yoluyla hangi söz varlığı alanlarında *kalıcı ad* oluşturduğu değerlendirilmiştir. İnceleme sırasında yapıların eylemsi özelliklerini koruma ya da kaybetme durumları dikkate alınmış, örnekler anlamsal ve işlevsel özelliklerine göre sınıflandırılmıştır.

İncelenen Metinler

Bu çalışmada incelenen metinler, Memluk Kıpçak Türkçesi Dönemine ait dinî içerikli metinlerden seçilmiştir. Söz konusu metinler, dönemin söz varlığını, biçim bilgisel özelliklerini ve özellikle eylemden ad yapma süreçlerini yansıtmaları bakımından önemli veriler sunmaktadır. Çalışmanın temelini oluşturan bu metinlerde yer alan ilgili yapıların yalnızca *isim-fiil* işleviyle sınırlı kalmayıp zaman içerisinde *kalıcı ad* niteliği kazanarak söz varlığının bir parçası hâline geldiği tespit edilmiştir. Bu doğrultuda çalışmada esas alınan dinî metinler aşağıda kısaca tanıtılmıştır.

İrşâdü'l-Mülûk ve's-Selâtîn

Melik ve sultanlara yol göstermek amacıyla Arapçadan satır altı yöntemiyle tercüme edilen eserin Arapça aslının yazarı bilinmemektedir. Kaynaklarda, metnin İskenderiye'de hüküm süren Şeyfi Bacman'ın isteği üzerine kaleme alındığı belirtilmektedir. Eserin Arapçadan Türkçeye tercümesini gerçekleştiren kişi de tespit edilememiştir. Bununla birlikte, eserin sonunda yer alan kayıt, günümüze ulaşan nüshanın Berke İbn-i Berâküz İbn-i Kandûn İbn-i Ögü tarafından istinsah edildiğini göstermektedir. (Vural & Toparlı, 2013, s. 26).

Eserin istinsahının 789/1387 yılında İskenderiye’de tamamlandığı belirtilmektedir. Nüshanın müstensihisi Berke Fakih’in, daha 1383 yılında Kutb’un *Hüsrev ü Şirin* adlı eserini de istinsah ettiği ve ayrıca nüshanın sonuna kendisine ait bir manzume eklediği bilinmektedir. Fıkıh alanına ilişkin çeşitli konuları içeren eser; giriş, 29 kitap, 56 bap ve 93 fasıldan oluşmaktadır. Bunun yanı sıra 49 meseleyi içeren müstakil bir bölüm de eserin sonuna eklenmiştir. *İrşâdü’l-Mülûk*’un günümüze ulaşan tek yazma nüshasının ise İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Bölümü’nde 1016 numara ile kayıtlı olduğu ve 498 varaktan meydana geldiği ifade edilmektedir. (Vural & Toparlı, 2013, ss. 26-27).

Kitâb fi’l-Fıkh

Arapça bir fıkıh kitabından satır altı yöntemiyle tercüme edilen eserin tek yazma nüshasının İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Bölümü’nde 1360 numarayla kayıtlı olduğu belirtilmektedir. Toplam 266 varaktan oluşan yazmanın son kısmının eksik olması nedeniyle mütercimi, müstensihisi, istinsah tarihi ve istinsah yeri hakkında kesin bilgiye ulaşılamadığı ifade edilmektedir. (Vural & Toparlı, 2013, s. 24).

Son yıllardaki araştırmalar sonucunda eserin *Żiyāü’l-Ma’neviyye ‘ale’l-Mukaddimeti’l-Gazneviyye* adlı eserin Kıpçak Türkçesi bir tercümesi ve yazarının ise eş-Şeyh el-imâm ebü’l-Bekâ’ Muhammed b. Ahmed b. ez-Ziyâ’ al-Kureşî el-Hanefî olduğu tespit edilmiştir (Kuanışbayev, 2006, ss. VIII-IX).

Tamamen dinî içerikli bir eser olan *Kitab Fi’l-Fıkh*’ta İslam dinine ilişkin farz, vacip ve sünnetlerin ayrıntılı biçimde ele alındığı belirtilmektedir. Eserde özellikle namazın şartları ve rükünleri, abdestin farzları ve edepi ile ilim tahsil etmenin, öğrenilen bilgiyle amel etmenin, zekât vermenin ve hac ibadetini yerine getirmenin faziletleri üzerinde durulduğu ifade edilmektedir. (Sadykbekov, 2015, ss. 121-122).

Kitâb fi’l-Fıkh bi-Lisâni’t-Türkî

İslam şariat hukukuna ilişkin hükümleri içeren eserin iki ana bölümden meydana geldiği belirtilmektedir. *Kitâbu’d-Da’vâ* başlığını taşıyan ilk bölümde, yargılama sürecinin sağlıklı ve doğru biçimde yürütülmesi için gerekli şartların ayrıntılı olarak ele alındığı ifade edilmektedir. *Kitâb-ı Cinâye* adlı ikinci bölümde ise suç türleri ile bu suçlara karşılık öngörülen ceza türlerinin incelendiği belirtilmektedir. (Sadykbekov, 2015, ss. 122-123).

Çeşitli fıkıh kitaplarından derlenen fetvalardan oluşan bu eserin müellifi ile telif edildiği yer ve tarihin bilinmediği belirtilmektedir. Bununla birlikte, eserin 1421 yılında vefat eden Sultan Tatar’ın hazinesinde bulunduğu kaydedilmesi, telif tarihinin bu yıldan daha önceye ait olduğunu göstermektedir. Eserin günümüze ulaşan tek yazma nüshasının İstanbul Millet Kütüphanesi Feyzullah Efendi Bölümü’nde 1046 numara ile kayıtlı olduğu ve 429 varaktan oluştuğu ifade edilmektedir. (Vural & Toparlı, 2013, s. 25).

Kitâb-ı Mukaddime-i Ebu’l-Leysi’s-Semerkindî

Dinî konuları ele alan bu eserin Arapça aslının müellifinin, Hanefî mezhebinin önde gelen fıkıh âlimlerinden Ebû’l-Leys olduğu belirtilmektedir. Kansu Gavri adına tercüme edilen eserin, sonundaki kayıttan anlaşıldığı üzere İsenbay b. Sudun tarafından istinsah edildiği ifade edilmektedir. Arapçadan satır altı yöntemiyle tercüme edilen eserin Memlûk Kıpçak Türkçesi özellikleri taşıyan nüshasının İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Bölümü’nde 1451 numarayla kayıtlı olduğu ve 47 varaktan oluştuğu belirtilmektedir. (Vural & Toparlı, 2013, s. 25).

İnceleme

Bu bölümde, yukarıda tanıtılmış dinî metinlerde tespit edilen eylemden ad yapan *isim-fil* ekleriyle türetilmiş ve kalıplaşma yoluyla *kalıcı ad* niteliği kazanmış söz varlığı unsurları,

anlamlarıyla birlikte madde başı hâlinde ele alınacaktır. Bu unsurların geçtiği metin parçaları, ilgili metinler üzerinde ilmî çalışmalar yapan araştırmacıların neşir ve okuma teklifleri esas alınarak aktarılacaktır.

-mA Eki

Bu ek, temelde eylem adları yapan eklerden biridir. Türk dilinin hemen her döneminde rastlanan bu ek Memluk Kıpçak Türkçesinde de sıkça kullanılan eklerden biridir. Bu ekin Memluk Kıpçak Türkçesi dinî metinlerinde oluşturduğu *kalıcı adlar* şunlardır:

sürme ~ serme “sürme, göze çekilen sürme, göz ilacı”

*Teyemmüm almak revā bolur Ebū Hanīfe taķı Muḥammed katında her nē kim bolsa yēr cinsinden; toprak kibi taķı kum kibi taķı taş kibi taķı kireç kibi taķı **sürme** kibi taķı zernīḥ kibi taķı cıbş kibi taķı katı taş kibi.* (İM 119a/4-6) (Toparlı, 2017, s. 96).

*Teyemmüm eylemek keçer her nesne bile yir cinsinden. Ebū Hanīfe katında, Muḥammed katında; Tayrı rāzī olsun ol ikisinden, toprak bile, kum bile, taş bile, kireç bile, ulu taşlar bile, nūra bile, **serme** bile, zernīḥ bile.* (KF 116b/3-6) (Kuanışbayev, 2006, s. 40).

*Kayırmaz oruç kişi közine **sürme** çekmek, dühin sürütmek, dadın tıpsa daķı boğazına.* (KF 240a/4-5) (Kuanışbayev, 2006, ss. 68-69).

Sözcük, *sür-* “sürmek, yaymak” eylem tabanına getirilen *-me* ekiyle türetilmiştir. Yapının kökenindeki *sür-* eylemi, Eski Türkçede *sür-* “sürmek, yönetmek; gitmek, açılmak; yol açmak; sürmek, kovalamak; çekmek; sürüklemek; soymak, sıyırmak” (Nadelyaev vd., 1969, ss. 517-518) gibi geniş bir anlam alanına sahiptir. Eski Uygur Türkçesinde ise *sür-* “sürmek; sürmek, sürüklemek, hızlandırmak” (Wilkins, 2021, s. 638) anlamlarında tanıklanmaktadır. Memluk Kıpçak Türkçesi dinî metinlerinde eylemin özellikle *sür-* “el ile dokunmak, el sürmek; yayma, ince tabaka olarak sürmek” (İM 342a/7, 376a/1, 427a/4; KF 55b/3; KFT 205a/8) anlam alanında kullanıldığı görülmektedir.

Korkmaz (2018, s. 55), Çağatay Türkçesi ve Osmanlı Türkçesinde tanıkladığı *sürme* sözcüğündeki *-mA* ekini kalıplaşmış örnekler arasında değerlendirmektedir. Clauson (1972, s. 852), sözcüğün *sür-* kökünden türediğini ve başlangıçta “sürülmüş, itilmiş bir şey” anlamı taşıdığını, daha sonra bazı çağdaş Türk dillerinde “göz sürmesi” anlamıyla *kalıcı ad* niteliği kazandığını belirtmektedir. Gülensoy (2011, s. 825), yapıyı < *sūr-r-me* biçiminde çözümlemekte ve “sürmek işi” ile “kirpik diplerine sürülen siyah boya” anlamlarını kaydetmektedir. KF’de görülen *serme* biçimi de *sürme* sözcüğünün gerileyici benzeşme yoluyla oluşmuş biçimidir. Bu biçime diğer metinlerde rastlanmaz.

Sözcük, Memluk Kıpçak Türkçesi sözlük ve gramer metinlerinde *sürme* “göze çekilen sürme” (Kİ, TA, TZ) (Toparlı vd., 2003, s. 246), Tarama Sözlüğünde *sürme* “cılalı, kayağan” (Türk Dil Kurumu, 2019b, s. 3630), Derleme Sözlüğünde ise *sürme* “yün dokumalarda kimi motiflerin altına çizgi biçiminde çekilen süs” (Türk Dil Kurumu, 2019a, s. 3723) anlamlarıyla kayıtlıdır.

Muhammed (2021, s. 89), *sürme* “sürme, göz sürmesi” sözcüğünü Memluk Kıpçak Türkçesinde somut adlar arasında değerlendirmektedir.

Bu örnekte hareket eylemine getirilen *-mA* ekinin, eylem adı işlevini aşarak araç-gereç adı oluşturduğu tespit edilmektedir. Metin verileri, sözcüğün İM ve KF’de kalıplaşma yoluyla *kalıcı ad* niteliği kazandığını göstermektedir.

süzme “süzülmüş yoğurt”

*Taķı oşanū kibi-turur kaçan ant içse, yemegey mēn bu ruṭabdan yā bu sütten tēp bolsa ol ruṭab ḥurmā bolsa yā ol süt **süzme** bolsa taķı anı yese antda tutulmas.* (İM 387a/6-7) (Toparlı, 2017, s. 282).

Sözcük, *süz-* “süzme, temizlemek” eylemine getirilen *-me* ekiyle türetilmiştir. Taban eylem, Eski Türkçede *süz-* (I) “temizlemek, soymak, arıtmak” (Nadelyaev vd., 1969, s. 519) ve Eski Uygur Türkçesinde *süz-* “temizlemek, berraklaştırmak, arındırmak; seçip almak, beğenip ayırmak, ayırt etmek” (Wilkens, 2021, s. 639) anlamlarıyla kaydedilmiştir. Aynı eylem, DLT’de *süz-* “süzme” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 843) ve KB’de *süz-* “süzme” (Arat, 1979, s. 412) biçiminde tanıklanmaktadır.

Clauson (1972, s. 864), sözcüğün *süz-* eyleminden türediğini ve “süzülmüş, arıtılmış şey” anlamı taşıdığını belirtmektedir. Genellikle “lor, peynir” ya da “kaymağı alınmış süt” için kullanıldığını ifade etmektedir. Zülfikar (2011, s. 116), bu ekin özellikle yemek ve yiyecek adları yapmakta sık kullanıldığını belirtmiş ve sıraladığı örnekler arasında *süzme* sözcüğünü de göstermiştir. Gülensoy (2011, s. 833), sözcüğün etimolojisini < *süz-me* biçiminde açıklamakta ve “süzme işi, süzülmüş olan” anlamlarını ifade etmektedir.

Bu sözcük, Eski Türkçede *süzme* “süzme peynir türü” (Nadelyaev vd., 1969, s. 519), DLT’de *süzme* “keş (yağsız, kurutulmuş yoğurt)” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 844), Memluk Kıpçak Türkçesi sözlük ve gramer metinlerinde *süzme* (II) “süzülmüş yoğurt” (Kİ) (Toparlı vd., 2003, s. 247) ve Derleme Sözlüğünde *süzme* (I) “torbada süzdürülmüş katı yoğurt” (Türk Dil Kurumu, 2019a, s. 3732) anlamlarıyla kayıtlıdır.

Muhammed (2021, s. 89), *süzme* “süzülmüş yoğurt” sözcüğünü Memluk Kıpçak Türkçesinde somut adlar arasında göstermektedir.

Bu sözcükte, süreç eyleminden somut ad kategorisine geçiş görülmektedir. Karşılaştırmalı tarihî veriler, sözcüğün İM’de kalıplaşma sürecine girdiğini ve yiyecek adı oluşturarak söz varlığına yerleştiğini göstermektedir.

tügme ~ düğme “düğme”

Taķı eyerin taķı almağay atdan. Kayırmaz kim tizginin tutsa namāz kılar hālde. Taķı köñlegini tügmelemegey. Ve eger tügmesin şeşse biri eli birle kayırmaz. (İM 192a/7-8) (Toparlı, 2017, s. 145).

Eyerlemesün, eyeri almasun andan kayırmaz dutmak licāmı namāzı kılarken. Köñlegi dögme eylesün, eger alsa bir kol bile kayırmaz, anuñ kibi dikesi çözilse, kuşağı çekilse bu tafşıl üstüne. (KF 163a/4-7) (Kuanışbayev, 2006, s. 51).

Sözcük, *tüg-* “dügümlemek, bağlamak” eylemine getirilen *-me* ekiyle türetilmiştir. Taban eylem, Eski Türkçede *tüg-* “bağlamak, düğümlemek; başlamak” (Nadelyaev vd., 1969, s. 595), Eski Uygur Türkçesinde *tüg-* (I) “dügümlemek; (çelenk) bağlamak, bağlamak; birleştirmek, takmak, eklemek” (Wilkens, 2021, s. 769) anlamlarıyla tanıklanmaktadır. DLT’de *tüg-* “dügümlemek” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 907) ve KB’de *tüg-* “çatmak, bağlamak” (Arat, 1979, s. 476) şeklinde belgelenmektedir.

Clauson (1972, s. 482), sözcüğün *tüg-* eyleminden türediğini ve asıl anlamının “dügümlenmiş” olmasına karşın ikincil anlamının “dügme” biçiminde kullanıldığını ifade etmektedir. Gülensoy (2011, s. 310), sözcüğü < *tüg-me* biçiminde çözümlemekte ve “dügme” anlamında kullanıldığını belirtmektedir.

Bu yapı, Eski Türkçede *tügme* “dügme” (Nadelyaev vd., 1969, s. 595), Eski Uygur Türkçesinde *tügme* “dügüm” (Wilkens, 2021, s. 769), DLT’de *tügme* “dügme” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 908), Memluk Kıpçak Türkçesi sözlük ve gramer metinlerinde *tügme* (II) ~ *dügme* ~ *tüvme* “dügme” (DM, Kİ, TA, TZ) (Toparlı vd., 2003, ss. 66, 286, 288) ve Tarama Sözlüğünde *dügme* “kapılarda ve sandıklarda bulunan demir halka” (Türk Dil Kurumu, 2019b, s. 1303) anlamlarında kaydedilmiştir. KF’de esas alınan metinde *dögme* biçiminde geçen sözcük, fonolojik ve etimolojik veriler doğrultusunda *dügme* olarak değerlendirilmiştir. Bu biçim, çalışmada

tespit edilen *tügme* varyantıyla birlikte değerlendirildiğinde, Oğuz Türkçesinde yaygın olarak görülen söz başı d- < t- değişimini yansıtmaktadır.

Bu yapıda, hareket eyleminden araç-gereç adına geçiş tespit edilmektedir. Bu veriler, sözcüğün İM ve KF’de kalıplaşarak *kalıcı ad* hâline geldiğini göstermektedir.

Tanımlamalar, -*ma* ekinin Memluk Kıpçak Türkçesi sahasında yalnızca *isim-fil* işleviyle sınırlı kalmadığını ve özellikle somut ad üretiminde işlek olduğunu göstermektedir.

-**ma** Ak Eki

Bu ek, Türk dilinin temel mastar eklerinden biridir. Memluk Kıpçak Türkçesinde de mastar eki olarak kullanılmakla birlikte bu ekin türettiği *kalıcı adlar* şunlardır:

ırmak “ırmak, nehir, akarsu; tarlalara kazılan su yolu”

Ve eger anıñ hilâfinça bolsa ol, akar suw-turur. Taķı Müntekâ atlıg kitâbde anıñ, kaçan kim ırmak içi necîs bolsa taķı suw anıñ öze yürise eger suw öküş bolsa ol türlüg kim körünmese anıñ altını necîs bolmas. (İM 107b/6-7) (Toparlı, 2017, s. 89).

Daķı ol ev içinde bir su ırmakı olsa. Daķı ol uğrı ol dirdüki ħumâşı ol su ırmakınuy içine bıraksa. (KFT 293a/30-33) (Ağar, 1989, s. 643).

Sözcüğün, *ır-* “yırtmak, yırmak; ayırmak” eylemiyle ilişkili olduğu kabul edilmektedir. Köken bakımından *ır-* eylemi, Ana Türkçede **ır-* “yarmak” (Tekin, 1995, s. 176) anlamına dayanmaktadır. Eski Uygur Türkçesi *yır-* “çekmek, koparmak, yırtıp ayırmak, parçalamak, sürüklemek” (Wilkens, 2021, s. 900) ve DLT’de *yır-* “yırmak” (Kaşgarlı Mahmud, 2023, s. 786), *ir-* “(duvar vb. şeyleri) yarmak” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 666) anlam alanını koruduğu görülmektedir. Memluk Kıpçak Türkçesi dinî metinlerinde *yır-* “yırmak, yırtmak; ayırmak” (İM 463b/4; KFT 132a/17) anlamlarıyla kullanılmaktadır.

Tekin (1995, s. 176), sözcüğü AT **ır-* köküne dayandırmakta ve Kİ *ırmak*, İM *ırmak*, Çuvaşça *şırma* < *yırma(k)*, Tatarca *yırmak* “hendek, su yolu” biçimleriyle karşılaştırmalı bir açıklama sunmaktadır. Gülensoy (2011, s. 418), yapıyı AT **ırmak* < **ır-* “yarmak, oymak, aşındırmak” kökünden türemiş *kalıcı ad* örneği olarak değerlendirmektedir.

Memluk Kıpçak Türkçesi sözlük ve gramer metinlerinde *ırmak* ~ *yırmak* “nehir, ırmak” (BM, Kİ, TA, TZ) (Toparlı vd., 2003, ss. 102, 321) anlamlarıyla kayıtlıdır.

Güner (2020, s. 153), *ır-mak* < *ır-* “uzayıp gitmek” etimolojisini önererek Kıpçak Türkçesinde bu yapıyı kalıplaşma sonucu oluşmuş somut adlar arasında değerlendirmektedir.

Söz konusu unsorda, hareket eyleminden doğal yer adına geçiş görülmektedir. Karşılaştırmalı tarihî veriler, sözcüğün İM ve KFT’de kalıplaşma yoluyla *kalıcı ad* niteliği kazandığını göstermektedir.

ıçmek “içecek”

Kaçan kim kayıtmak tiledim erse ayıttı maña: ey Muhammed menden selâm bergeñ ümmetiñe taķı ayıtğıl anlarğa: rāstı uçmak yaratılmaķı kökçek-turur, ıçmegi tatlı-turur, ewüniz uçmaķķa ħayrlar birle taķı kulluķlar birle tēp taķı Tēñri’niñ rızasını izleñiz tēp. (İM 39a/5-7) (Toparlı, 2017, s. 44).

Yapı, *ıç-* “içmek” eylemine getirilen -*mek* ekiyle türetilmiştir. *İç-* eylemi, Eski Türkçede *ıç-* “içmek” (Nadelyaev vd., 1969, s. 201), Eski Uygur Türkçesinde ise *ıç-* “içmek, (ilaç) almak” (Wilkens, 2021, s. 293) anlamlarıyla yer almaktadır. DLT’de *ıç-* “içmek” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 660) ve KB’de *ıç-* “içmek” (Arat, 1979, ss. 185-186) şeklinde kaydedilmiştir. Memluk

Kıpçak Türkçesi dinî metinlerinde iç- “içmek” (İM 255a/8; KF 231b/1; KFT 385a/4) anlamıyla kayıtlıdır.

Tietze (2009, s. 367), sözcüğü iç- eyleminden türemiş *nomen contrarium* (somut ad) olarak değerlendirmektedir.

Eski Uygur Türkçesinde içmek “içme, (ilaç) içme, (ilaç) alma” (Wilkens, 2021, s. 294), Memluk Kıpçak Türkçesi sözlük ve gramer metinlerinde ise içmek (I-II) “içilecek şey; eritilmiş şeker şerbeti” (DM, KK) (Toparlı vd., 2003, s. 116) anlamlarıyla karşılanmaktadır.

Güner (2020, s. 153), içmek “içilecek şey” sözcüğünü Kıpçak Türkçesinde kalıplaşma sonucu türemiş somut adlar arasında göstermektedir. Muhammed (2021, s. 90), içmek “içilecek şey” sözcüğünü Memluk Kıpçak Türkçesinde yiyecek adları arasında değerlendirmektedir.

Bu örnekte hareket eylemine getirilen -mak ekinin, eylem adı işlevinin ötesine geçerek içecek adı işlevi kazandırdığı dikkat çekmektedir. İM’deki kullanım, yapının eylem adı işlevinden uzaklaşarak söz varlığına yerleştiğini göstermektedir.

këymek “giyecek, elbise”

... taķı alınur zimmî ehli temeyyüz kılamak birle Müsülmānlardan këymekleri içinde taķı bōrkleri içinde taķı aţķa minmegeyler taķı silāh kêtürmegeyler. (İM 436b/1-2) (Toparlı, 2017, s. 318).

Söz konusu örnek, këy- “giymek” eylemine eklenen -mek ekiyle türetilmiştir. Këy- eylemi, Eski Türkçede keđ- “giymek” (Nadelyaev vd., 1969, s. 294), Eski Uygur Türkçesinde käd- “(kıyafet) giymek, takmak, (zırh) donanmak” (Wilkens, 2021, s. 352) anlamlarıyla tespit edilmiştir. DLT’de keđ- “giymek” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 699) ve KB’de keđ- “giymek” (Arat, 1979, s. 234) şeklinde aynı anlam devam etmektedir. Memluk Kıpçak Türkçesi dinî metinlerinde këy- ~ key- ~ ki- “giymek” (İM 495b/4; KF 24b/4, 50b/6; KFT 172a/20; MS 37b/6) anlamıyla kayıtlı durumdadır.

Sözcük, ilgili anlamı ile etimolojik sözlüklerde yer almamaktadır. Eski Uygur Türkçesinde kädmak “(bir giysinin) giyilmesi, giyme” (Wilkens, 2021, s. 353), Memluk Kıpçak Türkçesi sözlük ve gramer metinlerinde kiymek ~ keymek “elbise, uzun kadın gömleği” (DM, KK) (Toparlı vd., 2003, ss. 142, 151), Tarama Sözlüğünde geymek “takınmak, takmak; kuşanmak; giymek, giyinmek” (Türk Dil Kurumu, 2019b, s. 1681) ve Derleme Sözlüğünde geyme “elbise, çamaşır vb. giyilecek şey; kadınların iş gömleği”, geymek (I) “giymek” (Türk Dil Kurumu, 2019a, ss. 2016-2017) anlamları sözcüğün hem eylem adı yapısını hem de kalıcı ad oluşumunu göstermektedir.

Güner (2020, s. 153), këymek “zırh” sözcüğünü Kıpçak Türkçesinde kalıplaşma yoluyla türemiş somut adlar arasında değerlendirmektedir. Muhammed (2021, s. 90), kiymek “uzun kadın gömleği; savaşta giyilen zırh” sözcüğünü Memluk Kıpçak Türkçesinde alet adları arasında değerlendirmektedir.

Bu kullanımda, hareket eyleminden giyecek adına geçiş gözlemlenmektedir. Tarihi kullanım, sözcüğün İM’de eylemsi niteliğinin zayıfladığını ve kalıcı ad hâline geldiğini göstermektedir.

kuşmak “kusmak”

Ammā çıkķan iki yoldan özgeden ol ķan kibi, irin kibi, şarı şu kibi, burn ķanı kibi, kuşmak kibi aķzı  olu olsa. (KF 102b/1-4) (Kuanışbayev, 2006, s. 38).

Sözcük, kus- “kusmak” eylemine -mak eki getirilerek türetilmiştir. Taban eylem, Eski Türkçede kus- (I) “kusmak” ve Eski Uygur Türkçesinde kus- “kusmak” şeklinde aynı anlamı korumaktadır (Nadelyaev vd., 1969, s. 470; Wilkens, 2021, s. 427). DLT’de kus- “kusmak” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 750) anlamıyla kaydedilmiştir. Memluk Kıpçak Türkçesi dinî metinlerinde kus- “kusmak” (İM 93b/5; KF 103a/1) biçiminde tespit edilmiştir.

Sözcük etimolojik sözlüklerde bağımsız bir madde başı olarak yer almamakla birlikte, Eski Türkçede *kusmak* “kuma” (Nadelyaev vd., 1969, s. 470), Memluk Kıpçak Türkçesi sözlük ve gramer metinlerinde *kusmak* “kusuntu, kusmak” (TZ) (Toparlı vd., 2003, s. 165), Derleme Sözlüğünde ise *gusmak* “kusmak” (Türk Dil Kurumu, 2019a, s. 2202) anlamlarıyla hem eylem adı hem de *kalıcı ad* olarak tespit edilmiştir.

Bu örnekte, süreç eyleminden somut ada geçiş söz konusudur. Yapının KF’de eylem adı işlevinin zayıflayarak sonuç bildiren somut ad niteliği kazandığı anlaşılmaktadır.

oyynamak “oyun, eğlence, dans”

İki közini şaklasun harāma bakmaqdan. Kulağını şaklasun oynamak işitmekden, sız işitmekden, sögmekden. (KF 128b/1-3) (Kuanışbayev, 2006, s. 43).

Sözcük, *oyna-* “oyynamak” eylemine eklenen *-mak* eki aracılığıyla türetilmiştir. *Oyna-* eylemi Eski Türkçeden itibaren *oyna-* “oyynamak, eğlenmek, dans etmek, çalmak” anlamlarıyla tanıklanmaktadır (Arat, 1979, s. 348; Nadelyaev vd., 1969, s. 365; Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 781; Wilkens, 2021, s. 519). Memluk Kıpçak Türkçesi dinî metinlerinde *oyna-* “oyynamak” (İM 348b/5; KFT 386b/5) şeklinde kaydedilmiştir.

Sözcüğün bu anlamdaki kullanımına etimolojik sözlüklerde rastlanmamaktadır. Sözcük, Eski Uygur Türkçesinde *oynamak(lıg)* “sataşan, takılan, oyun olarak, oyun ...” (Wilkens, 2021, s. 519), Tarama Sözlüğünde *oynamak* “harcamak; güreşmek” (Türk Dil Kurumu, 2019b, s. 3037) ve Derleme Sözlüğünde *oynamak (I)* “evlilik dışı cinsel ilişki kurmak”, *oynamak (II)* “toprak yarılmak, kaymak” (Türk Dil Kurumu, 2019a, s. 3304) anlamlarıyla kayıtlıdır.

Bu yapıda, hareket eyleminden soyut ad kategorisine geçiş görülmektedir. Karşılaştırmalı veriler, sözcüğün KF’de kalıplaşma sürecine girdiğini ve etkinlik bildiren soyut ad oluşturarak söz varlığına yerleştiğini göstermektedir.

yaşınmak “peçe, kadınların örtüsü”

Munun kibi andı Hidāyet atlıg kitāb içinde. Taķı mesh kılmaq revā bolmas tahfife öze taķı bōrk öze taķı yaşınmak öze taķı iki yalğan yēñ öze. (İM 129a/3-4) (Toparlı, 2017, s. 103).

İlgili yapı, *yaşın-* “örtünmek, gizlenmek” eylemine eklenen *-mak* ekiyle türetilmiştir. *Yaşın-* (< *yaş-*) eylemi, Eski Türkçede *yaş-* “gizlenmek, saklanmak” (Nadelyaev vd., 1969, s. 246) ve Eski Uygur Türkçesinde *yaş-* “saklanmak, gizlenmek, ortadan kaybolmak; çıkmak” (Wilkens, 2021, s. 874) anlamlarıyla tanıklanmaktadır. DLT’de *yaş-* “gizlenmek, saklanmak” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 957) ve KB’de *yaş-* “gizlenmek” (Arat, 1979, s. 529) şeklinde kaydedilmiştir. Memluk Kıpçak Türkçesi dinî metinlerinde *yaşın-* “örtünmek, gizlemek, gizlenmek” (İM 292a/2; KF 153a/6) anlamlarıyla da kayıt altındadır.

Sözcük, tanıklanan kullanımıyla etimolojik sözlüklerde yer almamaktadır. Gülensoy (2011, s. 1086), *yaşmak* “başla birlikte yüzü, ağı kapatan örtü” sözcüğünün etimolojik çözümlemesini < *yaş-* “örtmek, kapatmak, gizlemek” (DLT) + *-mak* şeklinde yapmıştır. Korkmaz (2018, s. 55), Avşar ağızlarında tanıkladığı *yaşmak* sözcüğündeki *-mak* ekini kalıplaşmış örnekler arasında ele almaktadır.

Söz konusu unsur, Kıpçak Türkçesinde sadece İM’de *yaşınmak* “peçe, kadınların örtüsü” (Toparlı vd., 2003, s. 314) şeklinde tanıklanmaktadır. Tarama Sözlüğünde *yaşınmak* “gizlenmek, örtünmek, saklanmak”, *yaşmak* *yaşanmak* “yaşmaklanmak, yaşmak bürünmek, yaşmak tutunmak” (Türk Dil Kurumu, 2019b, ss. 4382, 4384) ve Derleme Sözlüğünde *yaşmak* “başörtüsü; örtüyü ağız kapatacak biçimde bağlama” (Türk Dil Kurumu, 2019a, s. 4818) şeklinde kayıtlıdır.

Bu yapıda, durum eylemine getirilen *-mAk* ekinin, eylem adı işlevini aşarak yiyecek adı niteliği kazandırdığı tespit edilmektedir. Metin bağlamına göre, sözcüğün İM’de kalıplaşma yoluyla söz varlığına yerleştiği anlaşılmaktadır.

yemek ~ yimek “yemek, yiyecek”

Taķı sewüglü-turur bayram kūn kim kişiler yemek muşallāga çıķmasdan burun taķı yüwünmek taķı misvāk kılamak taķı fīb sürtünmek ... (İM 231b/7-8) (Toparlı, 2017, s. 172).

Ammā çıķķan iki yoldan özgeden ol ķan kibi, irin kibi, şarı şu kibi, burn ķanı kibi, ķuşmaķ kibi aķzı tolu olsa. Kerek yimek olsun, kerek acı şafrā olsun. Yā ķara sevdā olsun, yā şu olsun, nesne ķarışmamış olsa, içine ilişgenden şoņra. (KF 102b/1-6) (Kuanışbayev, 2006, s. 38).

... ol māl eyesi ol boruķlı kişige yimekini virmiş olğay daķı bir yir düzmiş olğay su dökmeķ içün. (KFT 173b/50-52) (Ağar, 1989, s. 404).

Sözcük, *yē- ~ yi-* “yemek” eylemine eklenen *-mek* ekiyle türetilmiştir. Taban eylem, Eski Türkçede *ye-* “yemek; yıkmak, perişan etmek; denemek, sınamak; kullanmak, yararlanmak” (Nadelyaev vd., 1969, s. 252) ve Eski Uygur Türkçesinde *ye-* “yemek, yiyip bitirmek; tadını çıkarmak; (zimmetine) geçirmek; tüketmek; (hasattan elde ettiğiyle) yaşamak; (ilaç) almak; (kamçı) yemek” (Wilkins, 2021, s. 882) anlamlarıyla kaydedilmiştir.

DLT’de *yē-* “yemek, yeyip telef etmek” (Kaşgarlı Mahmud, 2023, s. 767), *yī-* “(bir şey) yemek” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 973) ve KB’de *yi-* “yemek” (Arat, 1979, s. 541) biçiminde tanıklanmıştır. Memluk Kıpçak Türkçesi dinî metinlerinde *yē- ~ ye- ~ yi-* “yemek” (İM 20b/3; KF 231a/7, 235a/5; KFT 385a/1; MS 37b/5) anlamıyla kayıtlıdır.

Karaağaç (2019, s. 278) ve Zülfikar (2011, s. 121), *yemek* sözcüğündeki *-mAk* ekinin kalıplaşarak *kalıcı ad* oluşturduğunu belirtmektedir. Gülensoy (2011, s. 1117), sözcüğün etimolojik çözümlemesini *< yē:m+(e)k / yē:-mek* biçiminde yapmıştır.

Sözcük, Eski Uygur Türkçesinde *yemāk (I)* “yeme, yiyecek, yemek ...” (Wilkins, 2021, s. 887), Memluk Kıpçak Türkçesi sözlük ve gramer metinlerinde *yemek (I)* “yemek, aş” (DM, TZ) (Toparlı vd., 2003, s. 318) ve Derleme Sözlüğünde *yemek (I)* “öldürmek”, *yemek (II)* “ölü yemeği” (Türk Dil Kurumu, 2019a, s. 4243) anlamlarıyla kayıtlıdır.

Bu yapı, hareket eyleminden yiyecek adı bildiren bağımsız ad işlevi kazanmıştır. Sözcük, İM, KF ve KFT’de eylem adı işlevini aşarak kalıplaşmıştır. Tarihsel olarak *isim-fiil* kökenli olmakla birlikte ilgili bağlamda *kalıcı ad* işlevi kazanmış görünmektedir.

Veriler, *-mAk* ekinin Memluk Kıpçak Türkçesi sahasında özellikle günlük yaşam söz varlığı üretiminde işlek biçimde kullanıldığını göstermektedir. Bu durum ilgili ekin, yalnızca biçim bilgisel değil, aynı zamanda söz varlığını genişletici bir işleve sahip olduğunu göstermektedir.

-(I, U)ş Eki

Bu ek de Türk dilinin temel mastar eklerinden biridir. Memluk Kıpçak Türkçesinde türettiği *kalıcı adlar* şunlardır:

bağdaş “bağdaş”

Eger ol ğarīmler ķādī ileyinde bağdaş ķurup otursalar, ya it oturur kibi otursalar, ya dizlerini ķarınlarına yapışdurup otursalar ķādī munlarını ķomağay munuñ kibi oturmaķa. (KFT 152a/25-27) (Ağar, 1989, s. 367).

Sözcüğün, *bağda-* “(otururken ayakları) bağlamak, sarmalamak” eylemine getirilen *-ş* ekiyle türetildiği kabul edilmektedir. Taban eylem, Eski Türkçede *bağda-* “çelme atmak” (Nadelyaev vd.,

1969, s. 77), DLT’de ise *bagda-* “(güreşte) bağdalamak” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 569) anlamlarıyla kaydedilmiştir.

Eylemin kökeni, Eski Türkçeden itibaren kullanılan *bağ* “bağ, düğüm, ip; bağlantı” (< AT **bāg*) köküne dayanmaktadır (Arat, 1979, s. 52; Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 569; Tekin, 1995, s. 172; Wilkens, 2021, s. 136). Memluk Kıpçak Türkçesi dinî metinlerinde *bağ* “düğüm; bağ, ip” (İM 129b/6, 241b/7; KFT 226a/31) anlamlarıyla kayıtlıdır.

Clauson (1972, s. 312), sözcüğün kökenini *bağda-* eylemine dayandırmakta ve -ş ekini *connoting reciprocity* (karşılıklılık bildiren) işleviyle açıklamaktadır. Bu sözcükte, gerçek anlamda bir işteşlikten çok, karşılıklı olarak bacakların bağlanması ya da çaprazlanması biçimindeki bir hareketin ifade edildiği görülmektedir. Gülensoy (2011, s. 102), sözcüğü < *bağ+da-* “ayak çekerek oturma” + -ş “fiilden ad yapım eki” biçiminde çözümlemekte ve “sağ ayağını sol uyluğun, sol ayağını sağ uyluğun altına alarak oturma biçimi” anlamını vurgulamaktadır. Tietze (2002, s. 260), yapıyı *bağda-* eylemine dayandırmakta ve *nomen actionis* (eylem adı) olarak değerlendirmektedir.

Sözcük, Eski Türkçede *bağdaş il-* “bacakları altına kıvrarak uzanmak” (Nadelyaev vd., 1969, s. 77), Eski Uygur Türkçesinde *bagdaş* “nilüfer oturuşu” (Wilkens, 2021, s. 137), KB’de *bağdaş* “bağdaş” (Arat, 1979, s. 52), Memluk Kıpçak Türkçesi sözlük ve gramer metinlerinde *bağdaş* “bağdaş (oturuş şekli)” (TZ) (Toparlı vd., 2003, s. 21), Tarama Sözlüğünde *bağda* “güreşçi çelmesi, sarma” (Türk Dil Kurumu, 2019b, s. 365), Derleme Sözlüğünde ise *bağda* “çelme, güreşte bacak atma; engel, güçlük; kement, bağ, düğüm”, *bağda vurmak* ~ *bağdaş vurmak* “güreşte ayağa çelme takarak düşürmek” (Türk Dil Kurumu, 2019a, ss. 476-477) anlamlarıyla kayıtlıdır.

Bu yapıda, hareket eylemine getirilen -ş eki, belirli bir oturuş biçimini karşılayan *kalıcı ad* oluşturmuştur. Elde edilen veriler, sözcüğün KFT’de kalıplaşma yoluyla *kalıcı ad* hâline geldiğini göstermektedir.

***biliş* “tanıdık, dost”**

*Rāstı ol delīl-turur kabūl bolmaḳḳa taḳı müstecāb bolmaḳḳa ya ‘nī du ‘ā kılḡay yārānları üčün taḳı ḳarındaşları üčün taḳı **bilişleri** üčün taḳı ‘Arefe taḳı barçası vakfa yēri-turur meger kim ...* (İM 320b/7-8) (Toparlı, 2017, s. 234).

Sözcük, *bil-* “bilmek” eylemine getirilen -(i)ş ekiyle türetilmiştir. *Bil-* eylemi, Eski Türkçede *bil-* “bilmek; yönetmek, idare etmek; öğrenmek, ortaya çıkarmak; almak, kabul etmek” (Nadelyaev vd., 1969, s. 98) anlamlarıyla kaydedilmiştir. Eski Uygur Türkçesinde ise *bil-* (I) “bilmek, anlamak, kavramak, iyi bilmek; kabul etmek; öğrenmek, anlamak, farkına varmak, tecrübe etmek; vâkıf olmak, hâkim olmak; (bir şey örneğin sorumluluk) almak, (vergi ve borç için) sorumlu olmak; (bir şeyle) ilgilenmek” (Wilkens, 2021, s. 170) gibi geniş bir anlam alanına sahiptir.

Aynı eylem, DLT’de *bil-* “bilmek” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 586) ve KB’de *bil-* “bilmek” (Arat, 1979, s. 78) şeklinde kaydedilmiştir. Memluk Kıpçak Türkçesi dinî metinlerinde *bil-* “bilmek” (İM 3a/1; KF 5b/6; KFT 400a/14; MS 44a/4) anlamıyla kayıtlıdır.

Clauson (1972, ss. 344-345), sözcüğü *bil-* eylemine dayandırmakta ve “tanıdık, arkadaş” anlamlarının yanı sıra bazı bağlamlarda “bilgi” anlamı da taşıdığını belirtmektedir. Gülensoy (2011, s. 147), yapıyı < *bil-iş* biçiminde çözümlemekte ve “tanış” anlamında kullanıldığını ifade etmektedir.

İlgili yapı, Eski Türkçede *biliş* “tanıdık, bildik, ahbap” (Nadelyaev vd., 1969, s. 100), Eski Uygur Türkçesinde *biliş* (I) “arkadaş” (Wilkens, 2021, s. 175), DLT’de *biliş* “biliş, tanıdık” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 588), KB’de *biliş* “biliş, bildik, tanıdık” (Arat, 1979, s. 85), Memluk Kıpçak Türkçesi sözlük ve gramer metinlerinde *biliş* “tanıdık, bildik” (DM, TA) (Toparlı vd., 2003, s. 31), Tarama Sözlüğünde *biliş* “bildik, tanıdık, dost, aşına; marifet” (Türk Dil Kurumu, 2019b, ss. 562-565) ve Derleme Sözlüğünde *biliş* (I) “tanıdık” (Türk Dil Kurumu, 2019a, ss. 693-694) anlamlarında geçmektedir.

Muhammed (2021, s. 94), *biliş* “tanıdık, bildik” sözcüğünü Memluk Kıpçak Türkçesinde kalıcı soyut adlar arasında değerlendirmektedir.

Bu örnekte durum eylemine getirilen *-(i)ş* ekinin, eylem adı işlevini aşarak toplumsal ilişki bildiren bir ad niteliği kazandırdığı anlaşılmaktadır. Veriler, sözcüğün İM’de sık kullanım ve anlam sabitlenmesi sonucunda kalıplaşarak *kalıcı ad* hâline geldiğini göstermektedir.

igdiş “iğdiş, erkekliği enenmiş hayvan”

Ammā kaçan bir kişi da ‘vī idse bir kişinin üstine, eyidse: Sen şol menüm gāyib igdişimün közini çıkardun dise. (KFT 79b/45-48) (Ağar, 1989, s. 179).

Sözcüğün, *igid-* “terbiye etmek, eğitmek; yetiştirmek” eylemine getirilen *-(i)ş* ekiyle türetildiği kabul edilmektedir. Taban eylem, Eski Türkçede *igid-* “desteklemek; kaldırmak, yükseltmek, yüceltmek; içermek, kapsamak; bakmak, geçindirmek; yetiştirmek, büyütmek, eğitmek, terbiye etmek” (Nadelyaev vd., 1969, s. 204) ve Eski Uygur Türkçesinde *igid-* “beslemek, yem vermek, bakmak, (birisiyle) ilgilenmek, büyütmek, eğitmek, yetiştirmek; desteklemek; himayesi altına almak, bakımını üstlenmek; yetiştirmek; geçimini temin etmek; korumak; muhafaza etmek” (Wilkens, 2021, s. 296) anlamlarıyla kaydedilmiştir.

Aynı eylem, DLT’de *igid-* ~ *igit-* “yetiştirmek” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 662) ve KB’de *igid-* “terbiye etmek, eğitmek, yetiştirmek, beslemek” (Arat, 1979, s. 189) şeklinde tanıklanmaktadır.

Clauson (1972, s. 103), sözcüğü *igid-* eylemine dayandırmaktadır. Aslında “evcil olarak yetiştirilen hayvan” anlamı taşıdığını, zamanla “melez, hibrit; iğdiş edilmiş hayvan” anlamlarına yöneldiğini belirtmektedir. Gülensoy (2011, s. 426), sözcüğü *ikiğ-* “eğitmek” eylemiyle ilişkilendirmektedir.

Söz konusu sözcük, Eski Türkçede *igdiş (I)* “görgülü, terbiyeli” (Nadelyaev vd., 1969, s. 204), Eski Uygur Türkçesinde *igdiş* “destek, yardım” (Wilkens, 2021, s. 296), KB’de *igdişçi* “hayvan yetiştirici” (Arat, 1979, s. 189), Kıpçak Türkçesinde dinî metinler dışında at ve atçılık ile ilgili metin olan *Baytaratu’l-Vâzih*’ta *igdiş* “iğdiş, erkekliği burulmuş hayvan”, sözlük ve gramer metinlerinde *iğiş* “terbiye” (TA) (Toparlı vd., 2003, ss. 106, 107) ve Derleme Sözlüğünde *iğdiç* “burulmuş hayvan; erkek at” (Türk Dil Kurumu, 2019a, s. 2510) anlamlarıyla kayıtlıdır.

Bu yapıda, hareket eyleminin *-(i)ş* ekiyle birlikte hayvan özelliği adı niteliği kazandığı görülmektedir. Karşılaştırmalı örnekler, sözcüğün KFT’de bağlama bağlı olarak *kalıcı ad* hâline geldiğini göstermektedir. Sözcüğün anlamı zamanla “yetiştirilen, beslenen hayvan” kavramından “erkekliği burulmuş hayvan” anlamına doğru daralmıştır.

iniş “iniş, yokuşun zıddı”

Eger uyusa yalıñ tēwe öze yā at öze eger bolsa örleşke çıkar hāletde yā tüz yērde ābdast bozulmas. Ve eger bolsa inişke iner hāletde ābdast bozulur. (İM 97a/4-5) (Toparlı, 2017, s. 82).

Sözcük, *in-* “inmek” eylemine getirilen *-(i)ş* ekiyle türetilmiştir. Taban eylem, Eski Türkçede *en-* “inmek; gerilemek, azalmak” (Nadelyaev vd., 1969, s. 173) anlamlarıyla kaydedilmiştir. Eski Uygur Türkçesinde ise *en-* “inmek, aşağı inmek; yerleşmek, konaklamak; istifa etmek; dejenere olmak, yozlaşmak; dipte toplanmak; (buyruk) çıkmak; (düşüncelerini) yöneltmek” (Wilkens, 2021, s. 257) gibi daha geniş anlam alanlarında kullanılmaktadır.

Aynı eylem, DLT’de *in-* “inmek” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 665) ve KB’de *in-* “inmek” (Arat, 1979, s. 198) biçiminde kaydedilmiştir. Memluk Kıpçak Türkçesi dinî metinlerinde *in-* “konaklamak; eğilmek; aşağı inmek; nazil olmak, inmek” (İM 52b/2, 97a/5, 175a/3, 298b/3; KF 8a/3) anlamlarıyla tanıklanmaktadır.

Clauson (1972, s. 191), sözcüğün *en-* eyleminden türediğini ve temel anlamının “iniş” olduğunu, bazı bağlamlarda “eğim, yokuş aşağı” anlamlarını da taşıdığını ifade etmektedir. Gülensoy (2011, s. 437), yapıyı **en-* köküyle ilişkilendirmektedir.

Sözcük, Eski Türkçede *eniş* “iniş” (Nadelyaev vd., 1969, s. 174), Eski Uygur Türkçesinde *eniş* “çökme, çöküş, iniş, yıkılma, dejenere olma” (Wilkens, 2021, s. 259), KB’de *iniş* “iniş” (Arat, 1979, s. 199), Memluk Kıpçak Türkçesi sözlük ve gramer metinlerinde *iniş ~ eniş ~ eniş* “iniş, yokuşun zıddı” (Kİ, KK, TA, TZ) (Toparlı vd., 2003, ss. 73, 74, 112) ve Derleme Sözlüğünde *enişke* “alçak, aşağı, alt” (Türk Dil Kurumu, 2019a, s. 1758) anlamlarıyla kayıtlıdır.

Muhammed (2021, s. 94), *iniş ~ eniş* “iniş, yokuşun zıddı” sözcüğünü Memluk Kıpçak Türkçesinde kalıcı soyut adlar arasında değerlendirmektedir.

Bu örnekte, hareket eylemine getirilen *-(i)ş* ekinin, eylem adı işlevini aşarak yer şekli adı niteliği kazandırdığı tespit edilmektedir. Metnin bağlamına göre, sözcüğün İM’de kalıplaşma yoluyla söz varlığına yerleştiği anlaşılmaktadır.

***kiriş* “kiriş”**

Taḥkīk ‘ālim kişi faẓīleti ṣāliḥ kişiler üstüne ay faẓīleti kibidür bedr kecesinde özge yulduzlar üstüne. Ṣāliḥ olmak ‘ilimsiz yay kibidür kırıışsüz. (KF 9a/3-6) (Kuanışbayev, 2006, s. 23).

Kaçan bir kişinüñ okı kırışden çıkdıḡı vaktın muḥrım olmış olsa. (KFT 194a/1-2) (Ağar, 1989, s. 433).

Sözcüğün, *ker-* “germek, çekip uzatmak” eylemine getirilen *-(i)ş* ekiyle türetildiği kabul edilmektedir. *Ker-* eylemi, Eski Türkçede *ker-* (I) “açmak, genişletmek, uzatmak; germek” (Nadelyaev vd., 1969, s. 300) anlamlarıyla kaydedilmiştir. Eski Uygur Türkçesinde *kär-* “germek” (Wilkens, 2021, s. 357) anlamında tanıklanmaktadır. Aynı eylem, DLT’de *ker-* “germek; yaymak” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 704) ve KB’de *ker-* “germek, kabartmak” (Arat, 1979, s. 239) biçiminde geçmektedir. Sözcük, anlamsal olarak “gerilmiş nesne” düşüncesinden hareketle *ker-* eylemiyle ilişkilendirilebilir. İlk hecedeki /i/ ünlüsü, ikinci hecedeki dar ünlünün etkisiyle ortaya çıkan tarihî bir daralma sonucu açıklanabilir.

Gülensoy (2011, s. 526), sözcüğü *< ker-* “germek” + *-(i)ş* biçiminde çözümlemektedir.

Sözcük, Eski Türkçede *kiriş* (II) “kiriş” (Nadelyaev vd., 1969, s. 309), Eski Uygur Türkçesinde *kiriş* “ok kirişi, yay teli, tel, kiriş” (Wilkens, 2021, s. 383), DLT’de *kiriş* “yay kirişi” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 722) ve Memluk Kıpçak Türkçesi sözlük ve gramer metinlerinde *kiriş* “kiriş” (DM, Kİ, TA, TZ) (Toparlı vd., 2003, s. 150) anlamlarıyla kayıtlıdır.

Bu yapıda, hareket eylemine getirilen *-(i)ş* eki araç-gereç adı oluşturmuştur. KF ve KFT’deki kullanımlar, sözcüğün eylemsi niteliğini zayıflatarak *kalıcı ad* hâlinde söz varlığına yerleştiğini göstermektedir.

***oḡşaş* “benzer”**

Taḡi ēyle kerek kim koyḡay başı altında yastuḡ ançaḡa tēgrü kim bolḡay olturḡan kişi oḡşaş meḡkin bolḡay işāret ḡılmaḡḡa rükü‘ birle taḡi sücüd birle. (İM 218a/8-218b/1) (Toparlı, 2017, s. 163).

Sözcük, *oḡşa-* “benzemek” eylemine eklenen *-ş* ekiyle türetilmiştir. Taban eylem, Eski Türkçede *oḡşa-* “benzemek, çekmek” (Nadelyaev vd., 1969, s. 374) ve Eski Uygur Türkçesinde *oḡşa-* “okşamak, okşayarak sevmek, sevecen olmak, şefkatli olmak; benzemek” (Wilkens, 2021, s. 503) anlamlarıyla tanıklanmaktadır.

Söz konusu eylem, DLT’de *oḡşa-* “benzemek” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 780) ve KB’de *oḡşa-* “benzemek” (Arat, 1979, s. 337) şeklinde kaydedilmiştir. Memluk Kıpçak Türkçesi dinî

metinlerinde *oḥṣa-* “benzemek, andırmak” (İM 23a/8; KF 38a/5; MS 7b/5) anlamıyla kullanılmaktadır.

Clauson (1972, s. 96), sözcüğün *oḥṣa-* eyleminden türediğini ve “benzerlik” bildiren *deverbal* (eylemden türemiş) bir ad olduğunu belirtmektedir.

Sözcük, Eski Türkçede aynı tabandan türeyen *oḥṣaḡ* “benzer” (Nadelyaev vd., 1969, s. 374), Eski Uygur Türkçesinde *ogṣaṣ* “benzer, gibi” (Wilkens, 2021, s. 503), DLT’de aynı tabandan türeyen *oḥṣaḡ* “benzer” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 780), KB’de aynı tabandan türeyen *oḥṣaḡ* “benzer” (Arat, 1979, s. 337), Kıpçak Türkçesinde dinî metinler dışında sadece *Codex Cumanicus*’ta *oḥṣaṣ* ~ *oḥṣaṣ* “benzerlik” (Toparlı vd., 2003, s. 204), Tarama Sözlüğünde *oḥṣaṣ etmek* “benzer kılmak” (Türk Dil Kurumu, 2019b, s. 2940) ve Derleme Sözlüğünde ise *oḥṣaṣ* “benzeyiş” (Türk Dil Kurumu, 2019a, s. 3275) anlamlarıyla kayıtlıdır.

Bu yapıda, durum eylemi *-ṣ* ekiyle birlikte soyut ad işlevi kazanmıştır. Karşılaştırmalı tarihi veriler, sözcüğün İM’de zamanla kalıplaşarak bağımsız bir söz varlığı unsuruna dönüştüğünü ve benzerlik bildiren *kalıcı ad* niteliği kazandığını göstermektedir.

örleṣ “yokuş, çıkış”

Tēṣri Te ‘ālā yaratdı Ādam oḡlanları üçün bir kēçit, ol Şırāt köprüsi-turur, tamuḡnıñ çin üstinde taḡı kıldı anıñ öze yēti қаңтара қаңтаралардан, қıldан yinçkerek, қılıçдан yētiḡrek közgüdin açuḡraq, tünden қараңурақ, her bir қаңтарası andan üç miñ yillik yol-turur miñ yıl örleṣi-turur, miñ yıl tüzü-turur, miñ yıl iniṣi-turur, ҳabs қılınur құл her bir қаңтарada ol yēti қаңтарadan, sorulur құл ol nērseden kim Tēṣri Te ‘ālā buyurdı ol құлḡa. (İM 40b/6-41a/2) (Toparlı, 2017, s. 45).

Sözcük, *örle-* “çıkma; yükselmek; belirlemek” eylemine getirilen *-ṣ* ekiyle türetilmiştir. Taban eylem, Eski Türkçede *örlä-* “kalkmak, yükselmek” (Nadelyaev vd., 1969, s. 389) anlamlarıyla kaydedilmiştir. Eski Uygur Türkçesinde ise *örlä-* (I) “(güneş, ay) doğmak, yükselmek” (Wilkens, 2021, s. 540) gibi daha geniş bir kullanım alanına sahiptir. Aynı eylem, KB’de *örle-* “yükselmek, belirlemek, çıkma” (Arat, 1979, s. 363) biçiminde tanıklanmaktadır.

Sözcüğe etimolojik sözlüklerde bu anlamıyla doğrudan rastlanmamaktadır. Bununla birlikte aynı tabandan türeyen *örlän-* “yükselmek” ve *örlär* “doğan, yükselen” (Wilkens, 2021, s. 540) biçimleri Eski Uygur Türkçesinde kayıtlıdır. DLT’de *örlen-* “belirmek; çıkma; yükselmek” (Kaşgarlı Mahmud, 2023, s. 464), KB’de *örlem* “mesafe” (Arat, 1979, s. 363), Kıpçak Türkçesinde dinî metinler dışında sadece *Codex Cumanicus*’ta *örleṣ* “tepe, yokuş” (Toparlı vd., 2003, s. 212) ve Derleme Sözlüğünde *örlemek* “yokuşu koşarak çıkma” (Türk Dil Kurumu, 2019a, s. 3350) anlamlarıyla tanıklanmaktadır.

Muhammed (2021, s. 94), *örleṣ* “tepe, yokuş” sözcüğünü Memluk Kıpçak Türkçesinde kalıcı somut adlar arasında değerlendirmektedir.

Bu örnekte, hareket eyleminden yer şekli adına doğru bir anlam geçişi söz konusudur. Art zamanlı veriler, sözcüğün İM’de kalıplaşarak *kalıcı ad* hâline geldiğini göstermektedir.

saḡıṣ ~ *saḡaṣ* “sayı”

Bil, taḡḡıḡ farz rek ‘atlar ṣaḡaṣı muḡīm kiṣi ḡaḡḡına kündüzde kecede on yedi rek ‘atdur. (KF 134b/6-135a/2) (Kuanışbayev, 2006, s. 44).

İmām Ebū Yūsuf ḡatında daḡı İmām Muḡammad ḡatında diyet kim vācib olur sıḡırdan ol sıḡırunıñ saḡıṣı iki yüz sıḡırdur. (KFT 195a/16-18) (Aḡar, 1989, s. 434).

Sözcüğün, *saḡ-* “saymak” eylemine getirilen *-(i)ṣ* ekiyle türetildiği kabul edilmektedir. Taban eylem, Ana Türkçede **sā-k-* “saymak” (Tekin, 1995, s. 174) biçiminde *rekonstre* (yeniden yapılandırma) edilmektedir. Eski Türkçede *saḡ-* “düşünmek; saymak” (Nadelyaev vd., 1969, s. 486)

ve Eski Uygur Türkçesinde *sak-* “düşünmek, hesap etmek” (Wilkens, 2021, s. 574) anlamlarıyla tanıklanmaktadır. Aynı yapı, DLT’de *sak-* “saymak, kabul etmek” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 800) ve KB’de *sak-* “saymak” (Arat, 1979, s. 378) şeklinde kaydedilmiştir. Sözcüğün ikinci hecesindeki /k/ ünsüzü ötümlülüşerek /ğ/ ünsüzüne dönüşmüş ve bağlayıcı görevinde bulunan /ı/ ünlüsü ilerleyici benzeşme etkisiyle /a/ şeklinde genişlemiştir.

Clauson (1972, ss. 816-817), sözcüğü *sāk-* eyleminden türemiş bir ad olarak değerlendirmektedir. Başlangıçta “sayma, hesaplama” anlamı taşıyan sözcüğün, daha sonra anlam genişlemesi yoluyla “düşünce, kaygı, endişe” anlamlarını da kazandığını belirtmektedir.

Sözcük, Eski Türkçede *sakış (I)* “sayı” (Nadelyaev vd., 1969, s. 487), Eski Uygur Türkçesinde *sakış* “sayı, sayım, hesap, takvim, tadat” (Wilkens, 2021, s. 576), DLT’de *sakış* “sayma, sayış” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 800), KB’de *sakış* “sayma, sayış; hesap” (Arat, 1979, s. 379-380), Memluk Kıpçak Türkçesi sözlük ve gramer metinlerinde *sağış (I)* ~ *sağış* “sayı, hesap” (BM, DM, Kİ, TA), edebî metin olan *Kitâb Gülistân Bi’t-Türki*’de *sakış* “(mec.) hesap” (Toparlı vd., 2003, ss. 222, 224) ve Tarama Sözlüğünde *sağış* “sayı, adet, miktar, hesap” (Türk Dil Kurumu, 2019b, s. 3233) anlamlarıyla kayıtlıdır.

Bu yapıda, hareket eyleminin *-(ı)ş* ekiyle birlikte hesap ve sayı bildiren soyut kavram adı niteliği kazandığı dikkat çekmektedir. Metin örnekleri, sözcüğün KF ve KFT’de sık kullanım ve anlam sabitlenmesi sonucunda kalıplaşma yoluyla söz varlığına yerleştiğini göstermektedir.

***tokuš* “savaş”**

Takı şafıyy tedügi bir nefis nêrse-turur, şafıyy eyler êrdi Resûl kendü nefsi üçün aţdan yâ kırnağdan, nêteg kim rivâyet kılındı, Resûl ihtiyâr kıldı Zû'l-fikârı ganîmetlerden Bedr tokušında. (İM 264a/5-6) (Toparlı, 2017, s. 195).

Sözcük, *toķu-* “çakmak, vurmak; dövmek” eylemine getirilen *-ş* ekiyle türetilmiştir. Taban eylem, Eski Türkçede *toķı- (I)* ~ *toķu-* “vurmak, çarpmak; dövmek; çakmak, kakmak; dövüşmek, boğuşmak; koymak, yerleştirmek” (Nadelyaev vd., 1969, ss. 576-577) anlamlarıyla kaydedilmiştir. Eski Uygur Türkçesinde ise *toķı-* “dövmek, vurmak, çakmak, kırmak; (rüzgâr) esmek; dokumak; (sel) yakalamak; (astar boya) sürmek, sıvalamak; (bina, duvar, şehir) yapmak, kurmak; (davul) çalmak; vurmak; (yönelme hâliyle) daldırmak, batırmak, banmak; karıştırmak, çırpma, çalkalamak” (Wilkens, 2021, s. 726) gibi oldukça geniş bir anlam alanına sahiptir.

Aynı eylem, DLT’de *toķı-* “(kapı vb. şeyleri) vurmak; Oğuzcada (birisini) dövmek; (madenî şeyleri) dövmek; dokumak; (cin) çarpmak” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 888) ve KB’de *toķı-* “dövmek, dokumak, vurmak, çalmak” (Arat, 1979, s. 457) şeklinde kaydedilmiştir. Memluk Kıpçak Türkçesi dinî metinlerinde *toķu-* ~ *doķı-* ~ *doķu-* “dokumak; çakmak, vurmak” (İM 394b/1; KFT 8b/24, 42b/46) anlamlarında geçmektedir.

Korkmaz (2018, s. 56), DLT’de tanıkladığı *toķış* sözcüğündeki *-ş* ekini kalıplaşmış örnekler arasında göstermiştir. Clauson (1972, s. 474), sözcüğü *toķı-* eyleminden türemiş ve karşılıklılık bildiren bir eylem adı olarak değerlendirmektedir. Bu sözcükte, gerçek anlamda bir işteşlikten çok, karşılıklı olarak çatışma veya mücadele biçimindeki bir hareketin ifade edildiği görülmektedir.

Söz konusu sözcük, Eski Türkçede *toķış* “savaş” (Nadelyaev vd., 1969, s. 577), Eski Uygur Türkçesinde *toķış* “savaş, çarpışma, kavga, bozuşma” (Wilkens, 2021, s. 727), DLT’de *toķış* ~ *toķuş* “savaş” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 889), KB’de *toķış* “savaş, vuruşma” (Arat, 1979, s. 457), Kıpçak Türkçesinde dinî metinler dışında okçulukla ilgili metin olan *Kitâb fî İlmi’n-Nüşşâb*’da *toķuş* “savaş, gaza” (Toparlı vd., 2003, s. 279), Tarama Sözlüğünde *dokuş* “çarpışma, mücadele” (Türk Dil Kurumu, 2019b, s. 1198) ve Derleme Sözlüğünde *doğuş (II)* “güreş” (Türk Dil Kurumu, 2019a, s. 1539) anlamlarıyla kayıtlıdır.

Bu örnekte, hareket eyleminden soyut ad oluşmuştur. Karşılaştırmalı tarihî veriler, sözcüğün İM'de eylemsel niteliğinin büyük ölçüde zayıflayarak *kalıcı ad* işlevi kazandığını ve yalnızca vurma eylemini değil, karşılıklı çatışma veya mücadeleyi bildiren söz varlığı unsuru olarak kullanıldığını göstermektedir.

tutuş “sürekli, devamlı”

Taķı sözlemegey. Taķı işāret taķı kılmağay bir kimērsege ēli birle taķı başı birle. Taķı sūrtmegey üç kēz tutuş. Taķı tizimegey ēlini üç kēz tutuş. (İM 191b/4-5) (Toparlı, 2017, s. 145).

Sözcüğün, *tut-* “tutmak, yakalamak” eylemine eklenen *-(u)ş* ekiyle türetildiği kabul edilmektedir. Sözcüğün tabanını oluşturan eylem, Eski Türkçede *tut-* (I) “tutmak, tutunmak; saklamak, muhafaza etmek; almak; yakalamak, tutmak; avlamak; tutunmak, yapışmak” (Nadelyaev vd., 1969, s. 591) anlamlarıyla kaydedilmiştir. Eski Uygur Türkçesinde ise *tut* (I) “tutmak, kapmak, yakalamak, almak, algılamak, kavramak, püf noktasını bilmek” (Wilkens, 2021, s. 763) anlamlarında belgelenmiştir.

Aynı eylem, DLT'de *tut-* “tutmak, almak; yakalamak; alıkoymak” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 904) ve KB'de *tut-* “tutmak” (Arat, 1979, s. 471) biçiminde tanıklanmaktadır. Memluk Kıpçak Türkçesi dinî metinlerinde *tut-* ~ *dut-* “yerine getirmek; bir şeyi salıvermemek üzere tutmak; dokunmak, elle tutmak; yakalamak, ele geçirmek” (İM 28a/2, 143a/1, 145b/5, 404b/2; KF 121b/1; KFT 398a/26; MS 40b/4) anlamlarıyla da kullanılmıştır.

Sözcüğün bu anlamdaki kullanımı etimolojik sözlüklerde doğrudan yer almamaktadır. Tekin (2013, ss. 584-585), *tutçı*, *tutşı*, *tutaşı* varyantlarının etimolojisini < **tutaçı* < **tuta-ç-ı* ve Çuvaşça *tutıś-* “tutuşmak” < **tutaç-* biçiminde açıklamaktadır. Sözcüğün “sürekli, devamlı” anlamı, “kesintisiz biçimde bağlı veya tutulu olma” anlam gelişmesiyle açıklanabilir.

Sözcük, Eski Türkçede *tutçı* “bitişik; birleşik” (Nadelyaev vd., 1969, s. 592), Eski Uygur Türkçesinde *tutşı* ~ *tutçı* “daima, aralıksız, sürekli, durmadan” (Wilkens, 2021, s. 764), DLT'de *tutçı* ~ *tutşı* ~ *tutaşı* “bitişik ve komşu olan her şey; sık sık, devamlı” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, ss. 904-905), *tutşı* ~ *tutaşı* “devamlı, her zaman, daima” (Arat, 1979, s. 475) ve Kıpçak Türkçesinde sadece İM'de *tutuş* (II) “sürekli, devamlı” (Toparlı vd., 2003, s. 285) anlamlarıyla kayıtlıdır.

Bu yapıda, hareket eylemi *-(u)ş* ekiyle birlikte kalıplaşma sürecine girmiş ve bu kalıplaşma sonucunda süreklilik bildiren *kalıcı ada* dönüşmüştür. Karşılaştırmalı tarihî veriler, sözcüğün İM'de eylem adı işlevinin zayıflayarak genelleşmiş ve kalıplaşmış söz varlığı unsuru olarak kullanıldığını göstermektedir.

uruş “vuruş, savaş”

Şehīd ol-turur kim ōltürgey anı müşrikler, yā ōlūg tapulğay uruş yerinde taķı anıñ birle yarasınıñ eşeri bolsa, anıñ üçün kim ōltürmekñ delīli-turur oşanıñ kibi ған çıкса bir yerden ... (İM 242b/1-3) (Toparlı, 2017, s. 179).

Anıñ içün kim uruş erenlerinñ her yılda bir kez kelür rızıqları. Bes munlarnıñ üç yılda üç kez rızıqları hāşıl olur. Ol üç kez hāşıl olğan rızıqdan ol ōlgen kişinñ ғанı bahāsını alurlar. (KFT 196b/4-9) (Ağar, 1989, s. 436).

Sözcük, *ur-* “vurmak, dövmek” eylemine eklenen *-(u)ş* ekiyle türetilmiştir. Taban eylem, Eski Türkçede *ur-* “vurmak, çarpmak; dövmek; koymak, yerleştirmek” (Nadelyaev vd., 1969, s. 614) ve Eski Uygur Türkçesinde *ur-* (I) “vurmak, dövmek; (bir mermiyle) vurmak; atmak, fırlatmak” (Wilkens, 2021, s. 802) anlamlarında kullanılmaktadır.

DLT'de *ur-* ~ *ūr-* “vurmak, dövmek” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 922) ve KB'de *ur-* “vurmak, dövmek” (Arat, 1979, s. 496) şeklinde kaydedilmiştir. Memluk Kıpçak Türkçesi dinî

metinlerinde *ur-* ~ *vur-* “vurmak, dövmek” (İM 23b/3; KF 203b/6, 260b/3; KFT 385a/11; MS 30b/6) şeklinde kayıtlıdır.

Korkmaz (2018, s. 56), Eski Uygur Türkçesinde tanıkladığı *uruş* sözcüğündeki *-(u)ş* ekini kalıplaşmış örnekler arasında değerlendirmektedir. Clauson (1972, s. 239), *uruş* sözcüğünü karşılıklılık bildiren bir ad olarak değerlendirmekte ve sözcüğün kökenini *ur-* eylemine dayandırmaktadır. *Tokuş* “savaş” sözcüğündeki gibi, gerçek anlamda bir işteşlikten ziyade, karşılıklı çatışma ve mücadele bildiren bir hareketin ifade edildiği anlaşılmaktadır. Tietze (2019, s. 446), *vuruş/uruş* “vuruş, vurma; savaş, çarpışma” sözcüğünün etimolojik çözümlemesini < *vur-* + *-uş* “fiilden isim yapım eki” şeklinde yapmıştır.

Bu sözcük, Eski Türkçede *uruş* “kavga; savaş” (Nadelyaev vd., 1969, s. 616), DLT’de *uruş* ~ *ūruş* “dövüş ve savaş, mücadele” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 924), KB’de *uruş* “vuruş, savaş” (Arat, 1979, s. 498), Memluk Kıpçak Türkçesi sözlük ve gramer metinlerinde *uruş* “vuruşma, dövüşme, savaş” (KK, TZ) (Toparlı vd., 2003, s. 294) ve Tarama Sözlüğünde *uruş* “müsademe, harp, savaş, cenk” (Türk Dil Kurumu, 2019b, s. 3981) şeklinde geçmektedir.

Muhammed (2021, s. 94), *uruş* “savaş, vuruş” sözcüğünü Memluk Kıpçak Türkçesinde kalıcı somut adlar arasında değerlendirmektedir.

İlgili yapıda, hareket eyleminden soyut ad oluştuğu görülmektedir. Tanıklamalar, sözcüğün İM ve KFT’de *isim-fiil* işlevinin zayıflayarak *kalıcı ad* niteliği kazandığını ve yalnızca vurma ya da dövme eylemini değil, karşılıklı çatışma veya mücadeleyi bildiren söz varlığı unsuru olarak kullanıldığını göstermektedir.

uvuş ~ *üvüş* “parça”

Kaçan bir kişi at siydükine ya atun tezekledükine, ya atun ağzından düşen üvüşge dayınıp düşüp yıkılsa. Ol atı mingen dahı sürgen dahı yidgen kişinün üstine neme yokdur. (KFT 204b/6-10) (Ağar, 1989, s. 449).

Eger buğday uvuş olsa hamur birle imdi ol buğdayı yuyalar. (KFT 387a/1-2) (Ağar, 1989, s. 845).

Sözcük, *uv-* ~ *üv-* “kırmak, parçalamak, ufalamak, ezmek” eylemine getirilen *-(u/ü)ş* ekiyle türetilmiştir. Taban eylem, Eski Türkçede *uv-* “küçük parçalar hâlinde kesmek, dövmek, ezmek; ufalamak” (Nadelyaev vd., 1969, s. 619) ve Eski Uygur Türkçesinde *uv-* “ezmek” (Wilkens, 2021, s. 809) anlamlarıyla belgelenmiştir. DLT’de *uw-* “ufalamak” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 926) ve KB’de *ow-* “ufalamak” (Arat, 1979, s. 348) şeklinde kaydedilmiştir.

Clauson (1972, s. 15), sözcüğün *uv-* kökünden türediğini ve bu biçimiyle *hapax legomenon* (bir derlemde veya metinde yalnızca bir kez geçen sözcük) durumunda olduğunu ifade etmektedir. Clauson’un, *hapax legomenon* olarak değerlendirdiği bu yapı, Kıpçak Türkçesi metinlerinde farklı varyantlarla yaşamaya devam etmiştir.

Sözcük, Eski Türkçede *uvuş* “sığ; küçük, ufak” (Nadelyaev vd., 1969, s. 619), DLT’de *uwuş* “ufalanmış nesne, kırıntı” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 926), Kıpçak Türkçesinde sadece KFT’de *uvuş* “parça”, *üvüş* (I) “parça” (Toparlı vd., 2003, ss. 295, 299) ve Derleme Sözlüğünde *övuşlemek* “koçandaki mısırları tanelemek” (Türk Dil Kurumu, 2019a, s. 3366) anlamlarıyla kayıtlıdır.

Bu örnekte hareket eylemine getirilen *-(u/ü)ş* ekinin, eylem adı işlevini aşarak nesne adı oluşturduğu tespit edilmektedir. Karşılaştırmalı tarihî veriler, sözcüğün KFT’de kalıplaşma yoluyla *kalıcı ad* niteliği kazandığını göstermektedir.

üküş “çok, fazla”

Ammā kaçan ol kişi necāseti olağ katında bolsa, yā suw barçası, yā buçuğı, yā öküşi necāsetke teger bolsa ol suw necīs-turur. (İM 107a/5-6) (Toparlı, 2017, s. 88).

Sözcük, *ük-* “yığmak” eylemine getirilen *-(ü)ş* ekiyle türetilmiştir. Taban eylem, Eski Türkçede *ük-* “toplamak, biriktirmek” (Nadelyaev vd., 1969, s. 623) ve Eski Uygur Türkçesinde *ük- ~ üg-* (I) “yığmak” (Wilkens, 2021, s. 820) anlamlarıyla belgelenmektedir.

Aynı yapı, DLT’de *üg-* “küme hâline getirmek” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 929) ve KB’de *üg-* “yığmak” (Arat, 1979, s. 504) şeklinde kaydedilmiştir. Aynı kökten türeyen sözcükler için krş. *ükli-* “çoğalmak, büyümek, artmak, yükselmek” (Wilkens, 2021, ss. 820-821), *ükli-* “(nesne) çoğalmak ve büyümek” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 931), *ügül-* “yığılmak” (Arat, 1979, s. 504).

Korkmaz (2018, s. 56), Eski Anadolu Türkçesinde tanıkladığı *öküş* sözcüğündeki *-(ü)ş* ekini kalıplaşmış örnekler arasında ele almaktadır. Clauson (1972, s. 118), erken dönemde oldukça yaygın olan bu sözcüğün *< ük-* kökünden türemiş bir ad olduğunu belirtmektedir.

Söz konusu yapı, Eski Türkçede *üküş* “çok” (Nadelyaev vd., 1969, s. 624), Eski Uygur Türkçesinde *üküş* (I) “çok, bir sürü, pek çok, bol; çok fazla, fazlasıyla, aşırı” (Wilkens, 2021, ss. 821-822), DLT’de *üküş* “çok”, aynı kökten türemiş *ükil* “Kıpçak lehçesinde çok” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, ss. 931-932), KB’de *öküş* “çok” (Arat, 1979, s. 358), Memluk Kıpçak Türkçesi sözlük ve gramer metinlerinde *öküş* “çok, fazla” (Kİ, TA), at ve atçılıkla ilgili metin olan *Münyetü’l-Guzât*’ta *üküş* “çok, fazla” (Toparlı vd., 2003, ss. 210, 297), Tarama Sözlüğünde *ögüş* (II) “çok” (Türk Dil Kurumu, 2019b, s. 3069) ve Derleme Sözlüğünde *ögüş* (II) “çok” (Türk Dil Kurumu, 2019a, s. 3325) anlamlarında geçmektedir. Taş (2020, s. 172), bu sözcüğü kök hece ünlüsü /ö/ ile *öküş* biçiminde okumanın bugün için bir değeri olmadığını belirtmiş ve tezini desteklemek için şu örnekleri vermiştir: Eski Uygur Türkçesi Brahmi metinlerinden *üküş*, *üküs* “çok”, Yakutça *ügüş* “çok”, Şorca *üktü-* “yükseltmek, artırmak”, Yakutça *üktüy-* “yükseltmek, artırmak”. Sözcük, Taş’ın önerisi doğrultusunda *üküş* biçiminde ele alınmıştır.

Bu yapıda, hareket bildiren eylem tabanı *-(ü)ş* ekiyle birlikte kalıplaşma sürecine girmiş ve bu kalıplaşma sonucunda nicelik bildiren soyut ada dönüşmüştür. Karşılaştırmalı tarihî veriler, sözcüğün İM’de eylem adı işlevinin zayıflayarak genelleşmiş ve kalıplaşmış söz varlığı unsuru olarak kullanıldığını göstermektedir.

ülüş “pay, hisse”

Ammā ‘aql-ı ‘atā’ı ol-turur yoğ-turur kâfirge anıñ içinde ülüş, oşbu ‘aql birle mü’minler nebiler birle berābar-turur anıñ içinde. (İM 48b/8-49a/1) (Toparlı, 2017, s. 50).

İmdi ol da ‘vī idgen kişi ol yüz aḥçayı alur ol ıkrār idgen veresenün degen ülüşinden. (KFT 409b/6-8) (Ağar, 1989, s. 888).

Sözcük, *üle-* “paylaşmak, dağıtmak, bölmek” eylemine getirilen *-ş* ekiyle türetilmiştir. *Üle-* eylemi, Eski Türkçede *ülä-* “bölmek; dağıtmak; ayırmak” (Nadelyaev vd., 1969, s. 624) ve Eski Uygur Türkçesinde *ülä- ~ ül(ü)-* “dağıtmak, bölmek, bölüştürmek” (Wilkens, 2021, s. 822) anlamlarında geçmektedir.

Aynı yapı, DLT’de *üle-* “paylaştırmak, dağıtmak” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 932) ve KB’de *üle-* “paylaştırmak” (Arat, 1979, s. 504) şeklinde kaydedilmiştir. Memluk Kıpçak Türkçesi dinî metinlerinde *ül-* “paylaşmak” (KFT 84b/16) anlamıyla kayıtlıdır.

Clauson (1972, s. 153), *ülüş* sözcüğünü *üle-* “paylaştırmak, bölmek” eyleminden türemiş bir ad olarak değerlendirmektedir. Tietze (2019, s. 376), *üleş/ülüş* “pay, hisse; bölüm, oran” sözcüklerinin *üle-* “(herhangi bir şeyi) bölmek; (insanlara) dağıtmak ve paylaştırmak” eyleminden türediğini ifade etmektedir.

Eski Türkçede *ülüş* “parça; bölüm; pay, hisse” (Nadelyaev vd., 1969, s. 625), Eski Uygur Türkçesinde *ülüş* “kısım, pay, misilleme, kura, hisse; bölüm” (Wilkens, 2021, s. 824), DLT’de *ülüş* “kavim arasında hisseleri paylaşırma; pay, hisse” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 932), KB’de *ülüş* “hisse, nasip, pay, kısmet” (Arat, 1979, s. 505), Memluk Kıpçak Türkçesi sözlük ve gramer metinlerinde *ülüş* ~ *ülü* “pay, hisse” (BM, Kİ, TZ) (Toparlı vd., 2003, ss. 297-298), Tarama Sözlüğünde *ülüş* ~ *ülü* “hisse, pay, kısmet, kısım, bölüm” (Türk Dil Kurumu, 2019b, s. 4067) ve Derleme Sözlüğünde *ülüş* (II) ~ *üleş* (II) “bölüşme, paylaşma; pay” (Türk Dil Kurumu, 2019a, ss. 4064, 4066) anlamlarıyla da kayıtlıdır. Sözcüğün ikinci hecesindeki /e/ ünlüsü ilerleyici benzeşme ile /ü/ ünlüsüne dönüşerek yuvarlaklaşmıştır.

İlgili yapıda, hareket eylemi -ş ekiyle birlikte pay ve hisse bildiren soyut kavram adı niteliği kazanmıştır. Metin örnekleri, sözcüğün İM ve KFT’de sık kullanım ve anlam sabitlenmesi sonucunda kalıplaşarak *kalıcı ad* hâline geldiğini göstermektedir.

yañlış “yanlış”

Ve eger yürise ol söz anıñ tili öze yañlışdan kaçd etmeyin kâfirlikni, kâfir bolmas. (İM 23b/5-6) (Toparlı, 2017, s. 34).

Sözcük, *yañıl-* “yanılmak” eylemine getirilen -(i)ş ekiyle türetilmiştir. Taban eylem, Eski Türkçede *yañıl-* “yanılmak, hata etmek; suç işlemek” (Nadelyaev vd., 1969, s. 234) ve Eski Uygur Türkçesinde *yañıl-* “(belirtme hâliyle) yanılmak, yolunu şaşırmak, yolunu yitirmek, aldanmak, hataya düşmek” (Wilkens, 2021, s. 863) anlamlarıyla tanıklanmaktadır. DLT’de *yañıl-* “yanılmak” (Kaşgarlı Mahmud, 2023, s. 742) ve KB’de *yañıl-* “yanılmak” (Arat, 1979, s. 521) şeklinde kaydedilmiştir.

Korkmaz (2018, s. 56), *yañlış* < *yañıl-ış* < **yañ-* şeklinde bir etimoloji yapmakta ve sözcükteki -(i)ş ekini kalıplaşmış örnekler arasında değerlendirmektedir. Gülensoy (2011, s. 1060), sözcüğün etimolojik çözümlemesini < *yang-(i)l-(i)ş* biçiminde yapmıştır.

Söz konusu yapı, Eski Türkçede *yañluk* (I) “yanlış, hatalı” (Nadelyaev vd., 1969, s. 234), Eski Uygur Türkçesinde *yañlok* ~ *y(a)ñlok* “yanlış, kör, hatalı, ters; günah, hata; ikiyüzlülük, riyakârlık” (Wilkens, 2021, s. 864), DLT’de *yañluk* “hata, yanlış” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 949), KB’de *yañluk* “yanlış” (Arat, 1979, s. 521), Memluk Kıpçak Türkçesi sözlük ve gramer metinlerinde *yañlış* “yanlış” (Kİ) (Toparlı vd., 2003, s. 310) ve Derleme Sözlüğünde *yāniş* (I) “yanlış” (Türk Dil Kurumu, 2019a, s. 4171) şeklinde kayıtlıdır.

Bu yapıda, süreç eylemine getirilen -(i)ş eki soyut kavram adı oluşturmuştur. Tarihî veriler, sözcüğün İM’de kalıplaşma yoluyla bağımsız ad niteliği kazandığını göstermektedir.

yüriş “yürüyüş”

Sefar ol-turur kim hükmler tağayyür bolğay anıñ birle kim kişiler kaçd kılğay üç künlük yolğa kēçesi birle, tēwe yüriş birle tağı ayaklar yüriş birle. (İM 224a/5-7) (Toparlı, 2017, s. 167).

Sözcük, *yüri-* “yürümek” eylemine getirilen -ş ekiyle türetilmiştir. Taban eylem, Eski Türkçede *yüri-* “gitmek, yürümek, hareket etmek” (Nadelyaev vd., 1969, s. 286) anlamında belgelenmektedir. Eski Uygur Türkçesinde ise *yori-* (I) “gitmek, hareket etmek; adım atmak, yürümek, hareket etmek; sürmek, gitmek; (bir suyun içinden) bata çıka yürümek; yaşamak; hayat tarzı sürdürmek; davranmak, çalışmak; tatbik etmek, uygulamak; alıştırma yaparak ustalaşmak; (hukuka göre) geçmek, geçerli olmak; tanınmak, duyulmak; çözülmek; (bulut) geçmek; kalmak” (Wilkens, 2021, s. 914) gibi daha geniş anlam alanına sahip olduğu tespit edilmiştir.

Aynı eylem, DLT’de *yori-* ~ *yoru-* “yürümek” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 981) ve KB’de *yori-* “yürümek, varmak” (Arat, 1979, s. 553) şeklinde kaydedilmiştir. Memluk Kıpçak

Türkçesi dinî metinlerinde *yüri-* ~ *yürü-* “yürümek; geçerli olmak, alıcı olmak” (İM 31a/2, 47b/6; KF 10a/4; KFT 21b/15, 407a/21; MS 35a/5) şeklinde de kayıtlıdır.

Gülensoy (2011, s. 1196), sözcüğün etimolojik çözümlemesini < *yürü-* /-(y)-*ü-* / biçiminde yapmıştır.

İlgili yapı, Memluk Kıpçak Türkçesi dinî metinleri dışında at ve atçılık ile ilgili metin olan *Baytaratu'l-Vâzih*'ta *yöriş* “yürüyüş”, *Kitâb fî Rıyâzâtî'l-Hayl*'da *yürüyiş* “yürüyüş” (Toparlı vd., 2003, ss. 328, 333) ve Tarama Sözlüğünde *yürüş* “yürüyüş” (Türk Dil Kurumu, 2019b, s. 4777) şeklinde kaydedilmiştir.

Bu örnekte, hareket eylemi -*ş* ekiyle birlikte soyut ad niteliği kazanmıştır. Karşılaştırmalı tarihî veriler, sözcüğün İM'de *isim-fiil* işlevinin zayıflayarak *kalıcı ad* hâline geldiğini ve bir canlıya özgü hareket biçimi bildiren söz varlığı unsuru olarak kullanıldığını göstermektedir.

Bu örnekler, -(*I, U*)*ş* ekinin yalnızca *isim-fiil* işleviyle sınırlı kalmadığını, tarihî süreç içerisinde çeşitli işlevler üstlenerek *kalıcı adlar* oluşturduğunu göstermektedir. İncelenen dinî metinlerde söz konusu ekin, araç-gereç adı, yer şekli adı, oturuş biçimi adı, benzerlik bildiren soyut ad, nicelik bildiren soyut ad, toplumsal ilişki bildiren ad, çatışma ve mücadele bildiren soyut ad, bir canlıya özgü hareket biçimi bildiren soyut ad, hayvan özelliği adı, nesne adı ve soyut kavram adı gibi farklı işlevlerde kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu durum, -(*I, U*)*ş* ekinin Memluk Kıpçak Türkçesinde işlek bir *kalıcı ad* oluşturma aracı olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada, Memluk Kıpçak Türkçesi Dönemi dinî metinlerinde yer alan -*mA*, -*mAk* ve -(*I, U*)*ş* ekli yapılar incelenmiş ve söz konusu eklerin sadece *isim-fiil* işleviyle sınırlı kalmadığı, tarihî süreç içerisinde *kalıcı adlar* oluşturduğu tespit edilmiştir. Bu durum, *isim-fiil* eklerinin kalıplaşma yoluyla eylem adı işlevinin ötesine geçerek *kalıcı adlar* oluşturabildiğini göstermektedir. İncelenen örneklerde, eylemden ad yapımında kullanılan bu eklerin başlangıçta eylem adı niteliği taşımalarına rağmen bağlam içinde eylemsi özelliklerinin zayıflayarak *kalıcı adlara* dönüştüğü anlaşılmaktadır.

-*mA* ekiyle türetilen *sürme* ~ *serme* ve *tügme* ~ *dügme* örneklerinde hareket eylemlerinden araç-gereç adına, *süzme* örneğinde ise süreç eyleminden yiyecek adına geçiş tespit edilmiştir. Özellikle *sürme* ~ *serme* sözcüğünün “göze çekilen madde” anlamında, *tügme* ~ *dügme* sözcüğünün “dügme” anlamında ve *süzme* sözcüğünün “süzülmüş yoğurt” anlamında kullanılması, ekin eylem adı işlevinden uzaklaşıp *kalıcı ad* türettiğini ortaya koymaktadır. İncelenen örnekler, -*mA* ekinin dinî metinlerde yalnızca geçici eylem adı değil, kalıplaşma yoluyla *kalıcı ad* türetme işlevi üstlendiğini de göstermektedir.

-*mAk* ekiyle türetilen yapılarda ise kalıplaşma sürecinin daha geniş bir kavramsal alana yayıldığı dikkat çekmektedir. *Irmağ* örneğinde hareket eyleminden doğal yer adına, *içmek* ile *yemek* ~ *yimek* örneklerinde hareket eyleminden yiyecek ve içecek adına, *këymek* örneğinde hareket eyleminden giyecek adına, *kusmağ* örneğinde süreç eyleminden sonuç bildiren somut ada, *oynamağ* örneğinde hareket eyleminden etkinlik bildiren soyut ada, *yaşınmağ* örneğinde ise durum eyleminden giyecek adına geçiş meydana gelmiştir. Bu örnekler, -*mAk* ekinin yalnızca *isim-fiil* işlevi taşıyan bir ek olarak değerlendirilmesinin yeterli olmadığını göstermektedir. İncelenen metinlerde ekin, yiyecek-içecek adı, giyecek adı, sonuç bildiren somut ad, etkinlik bildiren soyut ad ve doğal yer adı gibi çeşitli söz varlığı kategorileri oluşturduğu tespit edilmiştir. Böylece dinî metinlerde -*mAk* ekinin önemli ölçüde *kalıcı ad* oluşturma işlevi kazandığı anlaşılmaktadır.

-(*I, U*)*ş* ekiyle türetilen örnekler ise işlevsel çeşitlilik bakımından dikkat çekicidir. *İniş* ve *örleş* örneklerinde hareket eylemlerinden yer şekli adı, *bağdaş* örneğinde hareket eyleminden oturuş biçimi adı, *biliş* örneğinde durum eyleminden toplumsal ilişki bildiren ad, *igdiş* örneğinde hareket eyleminden hayvan özelliği adı, *kiriş* örneğinde hareket eyleminden araç-gereç adı, *uvuş* ~ *üvüş*

örneğinde hareket eyleminden nesne adı, *sağış* ~ *sağış* örneğinde hareket eyleminden hesap ve sayı bildiren soyut kavram adı, *ohşış* örneğinde durum eyleminden benzerlik bildiren soyut ad, *yağlış* örneğinde süreç eyleminden soyut kavram adı, *tokuš* ve *uruş* örneklerinde hareket eyleminden çatışma ve mücadele bildiren soyut ad, *tutuş* örneğinde hareket eyleminden süreklilik bildiren soyut ad, *üküş* örneğinde hareket eyleminden nicelik bildiren soyut ad, *yürüş* örneğinde hareket eyleminden bir canlıya özgü hareket biçimi bildiren soyut ad, *ülüş* örneğinde ise hareket eyleminden pay ve hisse bildiren soyut kavram adı işlevleri görülmektedir. Bu durum, *-(I, U)ş* ekinin yalnızca eylem adı işleviyle açıklanamayacağını, tarihî süreç içerisinde güçlü bir *kalıcı ad* oluşturma niteliği kazandığını göstermektedir. Özellikle bazı örneklerde anlam daralması, anlam genişlemesi ve kavramsal özelleşme süreçlerinin belirgin biçimde izlenebilmesi, *kalıcı ad* oluşturma tarihsel derinliğini de ortaya koymaktadır. Bu ekin *kalıcı ad* oluşturma bakımından daha işlek olduğu anlaşılmaktadır.

Karşılaştırmalı tarihî veriler, incelenen yapıların büyük bölümünün Eski Türkçe, Eski Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi ve Kıpçak Türkçesi boyunca süreklilik gösterdiğini ortaya koymuştur. Bu süreklilik, ilgili eklerin yalnızca biçim bilgisel değil, aynı zamanda söz varlığını oluşturan işlevi bakımından da Türkçenin tarihî gelişiminde önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca Tarama Sözlüğü ve Derleme Sözlüğü verileri, birçok yapının Türkiye Türkçesi ağızlarında yaşamaya devam ettiğini ortaya koyarak kalıplaşmanın kalıcılığını desteklemektedir.

Sonuç olarak, Memluk Kıpçak Türkçesi dinî metinlerinde *-mA*, *-mAk* ve *-(I, U)ş* ekleriyle kurulan birçok yapı, eylem adı niteliğini aşarak kalıplaşma yoluyla *kalıcı ad* hâline gelmiştir. Bu süreç sonunda somut ad, araç-gereç adı, yiyecek ve içecek adı, giyecek adı, toplumsal ilişki bildiren ad, oturuş biçimi adı, hayvan özelliği adı, yer şekli adı, doğal yer adı ve çeşitli soyut kavram adları ortaya çıkmıştır. Hareket eylemleri daha çok somut ad türetirken durum ve süreç eylemleri genellikle soyut ad oluşturmıştır. Elde edilen bulgular, Memluk Kıpçak Türkçesi dinî metinlerinde *isim-fil* eklerinin yalnızca biçim bilgisel bir kategori değil, aynı zamanda kalıplaşma temelli söz varlığı oluşturma mekanizması olarak da değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Kısaltmalar

AT: Ana Türkçe

BM: *Bülgatü 'l-Müşâtâk fî Lûgati 't-Türk ve 'l-Kıfçak*

DLT: *Divânu Lûgâti 't-Türk*

DM: *Ed-Dürretü 'l-Mudiyye fî 'l-Lûgati 't-Türkiyye*

İM: *İrşâdü 'l-Mülûk ve 's-Selâtîn*

KB: *Kutadgu Bilig*

KF: *Kitâb fî 'l-Fıkh*

KFT: *Kitâb fî 'l-Fıkh bi-Lisâni 't-Türkî*

Kİ: *Kitâbü 'l-İdrâk Li-Lisâni 'l-Etrâk*

KK: *El-Kavânîni 'l-Küllîye li-Zabti 'l-Lûgati 't-Türkiyye*

krş.: karşılaştırınız

mec.: mecaz yoluyla, mecaz olarak

MS: *Kitâb-ı Mukaddime-i Ebu 'l-Leysi 's-Semerkandî*

TA: *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugâlî*

TZ: *Et-Tuhfetü 'z-Zekiyye fî 'l-Lûgâti 't-Türkiyye*

vb.: ve benzeri

vd.: ve diğçerleri

References

- Ağar, M. E. (1989). *Kitābu fi'l-fıkh bi-lisāni't-Türkî (inceleme – metin – sözlük)* [Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Arat, R. R. (1979). *Kutadgu bilig III: İndeks* (K. Eraslan, O. F. Sertkaya, & N. Yüce, Ed.; 1. bs.). Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Clauson, S. G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish* (1. bs.). Oxford University Press.
- Ercilasun, A. B., & Akkoyunlu, Z. (2018). *Dîvânü lügâti't-Türk: Giriş – metin – çeviri – notlar – dizin* (3. bs.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (2013). *Türk dil bilgisi* (19. bs.). Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım.
- Gülensoy, T. (2011). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü* (2. bs., Ciltler 1-2). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Güner, G. (2020). *Kıpçak Türkçesi grameri* (1. bs.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaağaç, G. (2013). *Dil bilimi terimleri sözlüğü* (1. bs.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaağaç, G. (2019). *Türkçenin dil bilgisi* (4. bs.). Akçağ Yayınları.
- Kaşgarlı Mahmud. (2023). *Divanü lûgat-it-Türk dizini: Endeks* (B. Atalay, Çev.; 9. bs., C. 4). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2017). *Türkiye Türkçesi grameri şekil bilgisi* (5. bs.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2018). *Türkçede eklerin kullanılış şekilleri ve ek kalıplaşması olayları* (6. bs.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kuanışbayev, E. (2006). *Kitāb fi'l-fıkh (giriş – metin – dizin – tıpkıbasım)* [Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Muhammed, R. (2021). *Memlûk Türkçesinde ekler ve işlevleri* (1. bs.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Nadelyaev, V. M., Nasilov, D. M., Tenişev, E. R., & Şçerbak, A. M. (1969). *Drevnetyurkskiy slovar* (1. bs.). Izdatel'stvo "Nauka" Leningradskoe Otdelenie.
- Sadykbekov, K. (2015). Memluk Kıpçak Türkçesi ile yazılmış dini eserler ve özellikleri. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 3(2), 119-124.
- Sebzecioğlu, T. (2025). Eklerin tabanda kalıplaşmasıyla gerçekleşen sözlükselleşme süreci ve nedenleri. *Uluslararası Dil, Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi (UDEKAD)*, 8(1), 468-486. <https://doi.org/10.37999/udekad.1636492>
- Taş, İ. (2020). *Kutadgu biligde söz yapımı* (3. bs.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T. (1995). *Türk dillerinde birincil uzun ünlüler* (1. bs.). Simurg Yayınları.
- Tekin, T. (2013). Ana Türkçede z'leşme ve ş'leşme. İçinde E. Yılmaz, & N. Demir (Ed.), *Makaleler II: Tarihi Türk yazı dilleri* (1. bs., ss. 573-586). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tietze, A. (2002). *Tarihi ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugatı* (1. bs., C. 1). Simurg Yayınları.
- Tietze, A. (2009). *Tarihi ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugatı* (1. bs., C. 2). OAW.
- Tietze, A. (2019). *Tarihi ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugatı* (1. bs., C. 8). Türkiye Bilimler Akademisi.
- Toparlı, R. (2017). *İrşâdü'l-mülûk ve's-selâtîn* (2. bs.). Türk Dil Kurumu Yayınları.

-
- Toparlı, R., Vural, H., & Karaath, R. (2003). *Kıpçak Türkçesi sözlüğü* (1. bs.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2019a). *Derleme sözlüğü: Türkiye’de halk ağzından* (4. bs.).
- Türk Dil Kurumu. (2019b). *Tarama sözlüğü: XIII. yüzyıldan beri Türkiye Türkçesiyle yazılmış kitaplardan toplanan tanıklarıyla* (4. bs.).
- Vural, H., & Toparlı, R. (2013). *Kıpçak Türkçesi* (1. bs.). Sonçağ Yayınları.
- Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen: Altuigurisch-Deutsch-Türkisch (Eski Uygurcanın el sözlüğü Eski Uygurca-Almanca-Türkçe)* (1. bs.). Universitätsverlag Göttingen.
- Zülfikar, H. (2011). *Terim sorunları ve terim yapma yolları* (2. bs.). Türk Dil Kurumu Yayınları.

ETHICAL DECLARATIONS

Research and Publication Ethics

We declare that this article is an original work and was prepared in accordance with the principles of scientific research and publication ethics. The article has not been published elsewhere and is not currently under review by another journal.

All sources used in the study have been cited in accordance with academic standards. We declare that the study does not contain plagiarism, fabrication, falsification, or manipulation of data, and that the research findings have been presented in accordance with the principles of scientific integrity.

Author Contributions

We designed, conducted, and analyzed the study and prepared the report for this article. We have reviewed and approved the final version of the article and agreed to its publication.

Conflict of Interest

We declare that there is no conflict of interest regarding the publication of this manuscript.

Funding

This research did not receive any specific grant, financial support, or funding from any public, commercial, or non-profit funding agencies.

Artificial Intelligence (AI) Usage Disclosure

During the preparation of this manuscript, artificial intelligence tools may have been used solely for limited purposes such as language editing, translation assistance, and stylistic improvement. Any AI-assisted translations or language corrections were carefully reviewed and verified by us. Artificial intelligence tools were not used to generate the core scientific content, research design, analysis, or scholarly conclusions. All academic responsibility for the content of the manuscript rests entirely with us.

Copyright and Permissions

We confirm that all necessary permissions for copyrighted materials have been obtained where required and that the manuscript does not violate any intellectual property rights.

Author Approval

We confirm that they have read and approved the final version of the manuscript and consent to its submission and publication.

ETİK BEYANLAR

Araştırma ve Yayın Etiği

Bu makalenin özgün bir çalışma olduğunu ve bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hazırlandığını beyan ederiz. Makale daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış olup başka bir dergide değerlendirme sürecinde değildir.

Çalışmada kullanılan tüm kaynaklar akademik kurallara uygun biçimde atıflanmıştır. Çalışmanın intihal, veri uydurma, veri tahrifi veya manipülasyon içermediğini; araştırma bulgularının bilimsel dürüstlük ilkelerine uygun şekilde sunulduğunu beyan ederiz.

Yazar Katkısı

Çalışmanın tasarlanması, yürütülmesi, analizi ve makalenin raporlama aşamasını birlikte yürüttük. Makalenin son hâlini okuyup onayladık ve yayımlanmasını kabul ettik.

Çıkar Çatışması

Bu makalenin yayımlanmasına ilişkin herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan ederiz.

Finansal Destek

Bu araştırma herhangi bir kamu kurumu, ticari kuruluş veya kâr amacı gütmeyen kuruluş tarafından finansal olarak desteklenmemiştir.

Yapay Zekâ Kullanım Beyanı

Makalenin hazırlanması sürecinde yapay zekâ araçlarından yalnızca dil düzenleme, çeviri desteği ve anlatım iyileştirmesi amacıyla sınırlı ölçüde yararlanılmıştır. Yapay zekâ araçları tarafından yapılan çeviri ve dil düzenlemeleri tarafımızdan dikkatle kontrol edilmiştir. Yapay zekâ araçları çalışmanın bilimsel içeriğinin, araştırma tasarımının, analizlerinin veya akademik sonuçlarının oluşturulmasında kullanılmamıştır. Makalenin içeriğine ilişkin tüm akademik sorumluluk bize aittir.

Telif Hakları ve İzinler

Telif hakkı gerektiren materyaller kullanılmışsa gerekli izinlerin alındığını ve çalışmanın herhangi bir fikrî mülkiyet hakkını ihlal etmediğini beyan ederiz.

Yazar Onayı

Makalenin son hâlini okuduk, onayladık ve yayımlanmasını kabul ettiğimizi beyan ederiz.

Authors' Contribution Statement / Yazarların Katkı Oranı Beyanı

The researchers' contribution statement is as follows / Araştırmacıların katkı oranı beyanı şu şekildedir:

First author / 1. Yazar %50,

Second author / 2. Yazar %50.